

Saamelaissosiaalityötä paikantamassa diskurssianalyysin keinoin

Linda Järvensivu

Pro Gradu

Kevät 2014

Sosiaalityö

Lapin yliopisto

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Saamelaissosiaalityötä paikantamassa diskurssianalyysin keinoin.

Tekijä: Linda Järvensivu

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu –työ X Sivulaudaturtyö __ Lisensiaatintyö __

Sivumäärä: 100

Vuosi: Huhtikuu 2014

Tiivistelmä:

Tutkimuksessa tarkastellaan sosiaalityöntekijöiden tuottamia merkityksiä saamelaissosiaalityöstä. Kiinnostuksen kohteena on, minkälaisia merkityksiä sosiaalityöntekijät tuottavat saamelaissosiaalityöstä sekä millaisia suhteita ja erontekoja saamelaissosiaalityön ja muun sosiaalityön välille tehdään. Tutkimusta varten on haastateltu kuusi saamelaisalueella työskentelevää sosiaalityöntekijää.

Tutkimuksen metodologisena viitekehyksenä toimii diskurssianalyysin menetelmä. Aineistosta on paikannettu kolme tulkintarepertuaaria: saamelaissosiaalityön erityiskysymyksiin kiinnittyvä tulkintarepertuaari, eroja huomioiva tulkintarepertuaari sekä saamelaissosiaalityötä neutralisoiva tulkintarepertuaari. Saamelaissosiaalityön erityiskysymyksiin kiinnittyvä tulkintarepertuaari koostuu pitkälti kollektiivisia ilmiöitä painottavasta puheesta. Repertuaarin sisällä kielikysymykset, saamelaisten historia ja saamelaiselle kulttuurille ominaiset kommunikaatio- ja vuorovaikutuspiirteet toimivat saamelaissosiaalityön viitekehyksenä. Eroja huomioivassa tulkintarepertuaarissa siirrytään kollektiivisuudesta yksilöllisyyteen ja puheessa painotetaan saamelaisuuden moninaisuutta. Saamelaissosiaalityötä neutralisoiva tulkintarepertuaari puolestaan kiinnittyy saamelaissosiaalityön ei-erityisyyteen. Puheissa tuotettu ensisijainen merkitys on, että saamelaissosiaalityö ei poikkea muusta sosiaalityöstä. Tutkimuksessa on myös tarkasteltu, minkälaisiin positioihin sosiaalityöntekijät puheissaan asettuvat. Positioita on neljä: kulttuurinkantajan, ulkopuolisen ja oppijan positio sekä delegeoiva positio.

Tutkimuksen perusteella saamelaista sosiaalityötä tulisi lähestyä niin yksilölliseltä, yhteisölliseltä kuin yhteiskunnalliselta tasolta. Yksilöllisellä tasolla huomioidaan saamelaisen asiakkaan ainutlaatuisuus. Saamelaissosiaalityön keskeiseksi kysymykseksi tulee siten, miten yksilö haluaa, että hänen kulttuurinsa tai äidinkieltensä sosiaalityössä huomioidaan. Yhteisöllisellä tasolla on mahdollista luoda saamelaissosiaalityön viitekehys. Yhteiskunnallinen taso määrittää pitkälti saamelaissosiaalityön reunaehdot. Tutkimuksesta ilmenee, että sosiaalityön tietopohja ei aina sovellu saamelaisyhteisöön ja että sosiaalityöntekijät työssään soveltavat ja räätälöivät sosiaalityön tietoa ja käytäntöjä saamelaiseen kulttuuriin sopiviksi. Tutkimuksen perusteella saamelaissosiaalityöstä ja siihen liittyvistä kysymyksistä tarvitaan siksi julkista keskustelua sekä tutkimustietoa.

Avainsanat: saamelaiset, sosiaalityö, saamelaissosiaalityö, kulttuurisensitiivisyys, kulttuuri, monikulttuurisuus, diskurssianalyysi, sosiaalinen konstruktionismi.

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi X

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi X

(vain Lappia koskevat)

Sisällys

1 Johdanto.....	1
2 Sosiaalinen konstruktionismi tutkielman teoreettis-metodologisenä viitekehyksenä ...	3
3 Kulttuuriset kohtaamiset sosiaalityössä.....	7
3.1 Kulttuurinen ulottuvuus sosiaalityössä.....	7
3.2 Monikulttuurisen sosiaalityön monet lähestymistavat	12
4 Tutkimuksen lähtökohdat	18
4.1 Tutkimusongelma.....	18
4.2 Diskurssianalyysi tutkimuksen metodologisenä viitekehyksenä.....	19
4.3 Tutkimuksen eettiset kysymykset.....	22
4.4 Tutkijan positio.....	27
5 Tutkimuksen aineisto ja analyysi	30
5.1 Tutkimuksen aineisto.....	30
5.2 Analyysin vaiheet	33
6 Saamelaisosiaalityötä käsittelevät tulkintarepertuaarit	39
6.1 Saamelaisosiaalityön erityiskysymyksiin kiinnittyvä tulkintarepertuaari	39
6.2 Eroja huomioiva tulkintarepertuaari.....	57
6.3 Saamelaisosiaalityötä neutralisoiva tulkintarepertuaari.....	60
7 Sosiaalityöntekijöiden positiot	69
7.1 Kielenkäytössä tapahtuva positiointi.....	69
7.2 Saamelaisten sosiaalityöntekijöiden positiot.....	70
7.3 Saamelaisyhteisön ulkopuolelta tulleiden sosiaalityöntekijöiden positiot	75
8 Pohdinta.....	81
Lähteet	86
Liitteet.....	96

1 Johdanto

Kulttuurienväliset kohtaamiset ovat osa sosiaalityön arkea. Monikulttuurinen sosiaalityö ymmärretään tavallisesti maahanmuuttajien parissa tehtävänä sosiaalityönä, mutta todellisuudessa kulttuurienväliset kohtaamiset eivät rajoitu pelkästään tähän vaan ne ovat läsnä myös esimerkiksi sosiaalityössä maamme perinteisten vähemmistöjen parissa.

Pohjois-Suomessa sosiaalityö kohtaa saamelaisen kulttuurin. Saamelaisalueen sosiaalityötä voi luonnehtia monikulttuuriseksi sosiaalityöksi ja siinä korostuu jo lainsäädännön puolesta saamen kielen ja kulttuurin huomioimisen tarve. Saamen kielilain (1086/2003) 4 §:n pohjalta saamelaisilla on oikeus omakieliseen asioimiseen saamelaisalueen viranomaisessa. Sosiaalihuollon asiakaslain (22.9.2000/81) 4 §:ssä puolestaan säädetään, että asiakkaan toivomukset, mielipiteet, yksilölliset tarpeet sekä äidinkieli ja kulttuuritausta on otettava huomioon sosiaalihuoltoa toteutettaessa. Anneli Pohjolan (2010, 48) mukaan lain periaatteet ovat selkeitä, mutta käytännön toteutus on vasta aluillaan. Esimerkiksi kulttuurisensitiivisiä sosiaali- ja terveystalvveluja ei ole erityisemmin kehitetty yleisten palveluiden rinnalle ja saamelaisten kulttuuria huomioivan sosiaalityön kehittäminen on vasta aluillaan.

Tarkastelen tutkimuksessani sosiaalityöntekijöiden tuottamia merkityksiä saamelais-sosiaalityöstä. Saamelaissosiaalityöllä tarkoitan tutkimuksessani yksinkertaisesti sosiaalityötä, jota tehdään saamelaisen asiakkaan kanssa. Tutkimusintressini kumpuaa omasta työkokemuksestani saamelaisalueella. Olen työssäni kohdannut kysymyksiä muun muassa siitä, miten saamelainen kulttuuri olisi sosiaalityössä otettava huomioon ja mitä kulttuurisensitiivisyys sosiaalityössä on. Näkemykset ovat olleet moninaisia ja ajoittain jopa ristiriitaisia. Näkemykset ovat kiinnittyneet niin sosiaalityön yleisluonteeseen kuin saamelaissosiaalityön erityisyyteen. Itse olen hakenut vastauksia saamelaissosiaalityöhön liittyviin kysymyksiin kirjallisuuden ja keskusteluiden kautta saamatta kuitenkaan tyydyttäviä vastauksia. Tästä minulle on herännyt tarve syventää ja selkeyttää aihetta. Aiheen avauksella on siinäkin mielessä tarve, että vaikka saamelaissosiaalityön kehittäminen on Suomessa aluillaan, siitä ei ole toistaiseksi tehty meillä tutkimuksia.

Kulttuuri ja monikulttuurisuus ovat yleisiä käsitteitä monikulttuurisessa sosiaalityössä. Kohtaamisissa erilaisten kulttuurisesti rakennettujen toimintatapojen ja normien kanssa sosiaalityötä usein haastetaan myös kulttuurisensitiivisyyteen (Pohjola 2010, 63). Kulttuuri, monikulttuurisuus ja kulttuurisensitiivisyys ovat keskeisiä käsitteitä myös tässä tutkielmassa. Tutkimukseni teoreettis-metodologisena viitekehyksenä toimii sosiaalinen konstruktionismi ja metodologisena viitekehyksenä diskurssianalyysi.

Kiinnostukseni kohteena on, minkälaisen kuvan sosiaalityöntekijät rakentavat saamelais-sosiaalityöstä puheissaan. Avaan aluksi tutkielman teoreettis-metodologista viitekehystä, jonka jälkeen esittelen tutkimuksen keskeisiä käsitteitä; kulttuuria ja monikulttuurisuutta sosiaalityössä sekä monikulttuurisen sosiaalityön lähestymistapoja. Tämän jälkeen tarkastelen tutkimuksen lähtökohtia, aineistonkeruuprosessia, analyysivaihetta, tutkimuksen eettisiä kysymyksiä sekä omaa tutkijan positiotani. Tutkielmaani ei sisälly erillistä saamelaisia tai saamelaista kulttuuria käsittelevää lukua. Saamelais-sosiaalityö edellyttää vuoropuhelua sosiaalityön ja saamelaisten välillä ja siksi haluan kuljettaa saamelaisia ja saamelaista kulttuuria vuoropuhelun kautta myös tutkielmassani.

2 Sosiaalinen konstruktionismi tutkielman teoreettis-metodologisena viitekehyksenä

Tutkimukseni teoreettis-metodologisena viitekehyksenä toimii sosiaalinen konstruktionismi. Sosiaalista konstruktionismia pidetään muun muassa diskurssianalyysin teoreettisena kotina (Phillips & Jørgensen 2002, 4). Diskurssianalyysi toimii tämän tutkielman metodologiana, ja sosiaaliseen konstruktionismiin tutustuminen tarjoaa pohjustusta diskurssianalyttiselle näkökulmalle.

Sosiaalinen konstruktionismi on 1990-luvulta alkaen valloittanut alaa sosiaalitieteellisessä tutkimuksessa (Payne 2005, 161). Sosiaalisen konstruktionismin vahvistumista yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa kutsutaan kielelliseksi käänneeksi. Kielellisen käänteen myötä kielen ja muiden merkitysjärjestelmien todellisuutta rakentava luonne tuli erityisen kiinnostuksen kohteeksi. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 12, 25.)

Sosiaalista konstruktionismia ohjaa näkemys, että todellisuus on sosiaalisesti rakennettu. Ihmisen jokapäiväinen elämä saattaa näyttäytyä hänelle todellisuutena, mutta tosiasiasa tämä todellisuus on tuotettu inhimillisen ajattelun ja toiminnan kautta. Myös todellisuuden säilyminen on pitkälti riippuvainen siitä, että sitä jatkuvasti ylläpidetään ajattelun ja toiminnan avulla. (Berger & Luckmann 1995, 1, 29–30.)

Kielenkäyttö ja sosiaaliset suhteet ovat keskeisiä sosiaalisessa konstruktionismissa. Kielenkäyttöä ei ymmärretä todellisuuden kuvana, vaan tekona ja toimintana. Kielellä ei siten ilmaista ympäröivää todellisuutta, vaan pikemmin tuotetaan sitä. Samanaikaisesti kielenkäyttö tapahtuu sosiaalisissa suhteissa eli vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa. (Kuusela 2001, 28–29.) Tästä seuraa, että käsityksemme maailmasta ja todellisuudesta ei ole oman päämme sisäistä tuotosta, vaan se rakentuu päinvastoin vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa. Keskustelemalla ja neuvottelemalla muiden ihmisten kanssa saavutamme ymmärryksen ympäröivästä maailmasta. Sosiaalinen todellisuus rakentuu siis kommunikaatioon perustuvassa vuorovaikutuksessa. (Gergen 2009, 4, 6.)

Kommunikaatiolla on merkittävä rooli myös siinä, minkälaisena todellisuus koetaan. Tästä näkökulmasta esimerkiksi ongelmat eivät ole itsenäisesti olemassa. Ihmiset ovat pikemminkin ensin tuottaneet käsityksiä hyvästä ja pahasta ja tämän myötä jotkin ilmiöt ovat saaneet ongelman leiman. (Gergen 2009, 4.) Kirsi Juhila (1999a, 167) kirjoittaa, että sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta esimerkiksi sosiaalityössä kohdattavat sosiaaliset ongelmat eivät lähtökohtaisesti ole sosiaalisia ongelmia. Niistä tulee sosiaalisia ongelmia silloin, kun niitä aletaan määritellä haitallisiksi. Sosiaalisen ongelman status vahvistuu entisestään siinä vaiheessa, kun haitalliseksi määritellylle ilmiölle ryhdytään tekemään jotain.

Sosiaalitieteille sosiaalinen konstruktionismi on tarjonnut uusia näkökulmia ymmärtää, miten ihmiset kielensä kautta rakentavat sosiaalista todellisuuttaan. Se on samanaikaisesti myös mahdollistanut uusia lähestymistapoja ihmisten auttamisessa. (Payne 2005, 161.) Kenneth J. Gergenin (2009, 6) mukaan sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta vaihtoehtoiset puhetavat ovat aina mahdollisia. Yksi keskeinen sosiaalisen konstruktionismin innoittama ajatuspa on, että kielivalintoja muokkaamalla on mahdollista luoda uskoa muutokseen, jolloin todellinen muutos myös mahdollistuu (Payne 2005, 161).

Sosiaalisen konstruktionismin mukaan kaikki ihmisten toiminta voi totunnaistua. Usein toistuva toiminta vakiintuu helposti, jolloin jokaista tilannetta ei ole tarpeen määritellä uudestaan. Totunnaistumisen seurauksena voi syntyä instituutioita, jotka säätelevät ihmisten toimintaa. Instituutioita muodostuu tavallisesti suuriin yhteisöihin ja niiden nähdään edustavan objektiivista totuutta. Nämä instituutiot ovat kuitenkin ihmisten tuottamia ja rakentamia. (Berger & Luckmann 1995, 65–68, 72–73.) Esimerkiksi sosiaalityötä voi luonnehtia instituutioksi, joka rakentuu muun muassa sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välisestä vuorovaikutuksesta. Sosiaalityössä tehdään tulkintoja asiakkaiden ongelmista sekä rakennetaan asiakkuutta. Näin ollen sosiaalityön instituution sisällä sekä tulkitaan sosiaalista todellisuutta että ylläpidetään ja muokataan sitä. (ks. Jokinen ym. 2000, 16–17.)

Sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta kaikki itsestään selvinä pidetyt asiat ja opit tulisi kyseenalaistaa. Tämä mahdollistaisi maailman näkemisen uudella tavalla. Totuuk-sien kyseenalaistaminen on tärkeätä siksi, että aina kun jotain asiaa pidetään absoluutti-sena totuutena, muut mahdollisuudet suljetaan pois. Absoluuttisilla totuuksilla on siis ihmistä rajoittava voima. (Gergen 2009, 3, 161.) Arja Jokinen ja Kirsi Juhila (1991, 32) katsovat, että joitakin diskursseja pidetään totuudenmukaisempina kuin muita eikä niitä silloin helposti kyseenalaisteta. Samanaikaisesti nämä absoluuttisina pidetyt totuudet kuitenkin peittelevät vaihtoehtoisia tapoja tulkita sosiaalinen todellisuus.

Gergen (2009, 4) toteaa, että sosiaalista konstruktionismia kritisoidaan ajoittain siitä, että mikäli kaikki ihmisten totena pitämät asiat ovatkin sosiaalisesti konstruoituja, niin mikään ei ole totta. Sosiaalinen konstruktionismi ei kuitenkaan väitä, että todellisuutta ei ole, vaan että ihmiset rakentavat sitä tietystä asemasta käsin. (Mt.) Vivien Burrin (1995, 3–4) mukaan esimerkiksi historialla ja kulttuurilla on vahva vaikutus todellisuus-luonteeseen. Se miten asiat ymmärretään, riippuu siitä, missä ja milloin eletään ja minkälaisia kokemuksia ja taustoja ihmisillä on. Todellisuuden historiallinen ja kulttuu-rinen kytkös selittää myös maailmakatsomusten moninaisuuden ja erot (Kuusela 2001, 21).

Sosiaalinen konstruktionismi myös olettaa, että tieto ja toiminta ovat keskenään vuoro-vaikutuksessa. Kommunikaatiossa tuotettu tieto siis ohjaa ihmistä toimimaan tietyllä tavalla. Samanaikaisesti ihmisillä on lukuisia vaihtoehtoja ymmärtää maailmaa. Teke-mällä valintoja hän tukeutuu tietynlaiseen tietoon. (Burr 1995, 5.) Esimerkiksi sosiaali-työntekijällä on erilaisia vaihtoehtoja ymmärtää sosiaalisia ongelmia. Hänen apu- tai ratkaisukeinonsa riippuu siitä, minkälaiseen tietoon hän tukeutuu.

Tässä tutkielmassa sosiaalinen konstruktionismi tarkoittaa sitä, että sosiaalityöntekijöi-den tuottamat merkitykset saamelaisosiaalityöstä myös rakentavat saamelaisosiaali-työn todellisuutta. Tutkimukseni teoreettis-metodologisen viitekehyksen mukaisesti tutkimukseni ei pyri paikantamaan saamelaisosiaalityön objektiivista totuutta tai todel-lista luonnetta. Päinvastoin tutkimukseni lähtökohtana on, että objektiivista todellisuutta ei ole olemassa. Saamelaisosiaalityöstä ei ole näkemykseni mukaan mahdollista tuottaa

totuutta, joka pätisi kaikissa saamelaisalueen kunnissa tai jonka kaikki saamelaiset ja myös sosiaalityöntekijät allekirjoittaisivat. Saamelaissosiaalityö rakentuu pikemminkin kontekstisidonnaisista tulkinnoista, jotka ovat mielenkiintoisia sen vuoksi, että ne konstruoivat saamelaissosiaalityön todellisuutta. Näillä konstruktiolla on myös erilaisia seurauksia. Laura Huttunen (2005, 118–119) kirjoittaa, että eri toimijoiden kielivalinnat esimerkiksi kulttuuriin liittyvissä asioissa eivät ole vailla seurauksia. Ne voivat päinvastoin johtaa poliittisiin päätöksiin ja hallinnollisiin toimenpiteisiin. Siksi sosiaalityöntekijöiden tuottamia merkityksiä saamelaissosiaalityöstä on mahdollista tarkastella myös kielenkäytön mahdollisten seurausten näkökulmasta.

3 Kulttuuriset kohtaamiset sosiaalityössä

3.1 Kulttuurinen ulottuvuus sosiaalityössä

Jokainen ihminen kantaa ainutlaatuista kulttuuritaustaansa, ja siten kaikkia ihmisten välisiä kohtaamisia voisi luonnehtia kulttuurisiksi tai monikulttuurisiksi kohtaamisiksi. Sosiaalityössä sosiaalityöntekijän ja asiakkaan kulttuuritaustat ovat tavalla tai toisella erilaisia, ainutlaatuisia. Kulttuuri on siten vahvasti läsnä kaikissa sosiaalityön kohtaamisissa, ja kulttuuria voi luonnehtia keskeiseksi osaksi sosiaalityötä (Gray ym. 2008, 9).

Kulttuurin voi ymmärtää ja tulkita monella tavalla ja käsitteelle löytyykin useita määritelmiä (O'Hagan 2001, 22). Stuart Hall (2003, 85, 88–91) kuvailee kulttuuria yhteisten merkitysten järjestelmäksi, joita samaan yhteisöön, ryhmään tai kansakuntaan kuuluvat ihmiset käyttävät hahmottaakseen ja ymmärtääkseen maailmaa. Kulttuurit muodostuvat siis erilaisista merkitysjärjestelmistä, kuten kielestä, uskonnosta, tavoista ja perinteistä. Esimerkiksi samaa kieltä puhuvilla henkilöillä on yhteinen merkitysjärjestelmä, joka tuottaa yhteenkuuluvuuden tunnetta. Kun ihminen pystyy asemoimaan itsensä yhteisten merkitysten kentässä, hän hahmottaa, kuka hän on ja mihin hän kuuluu. Hänellä on tunne yhteisestä identiteetistä. Kulttuurilla on siis keskeinen merkitys identiteetin muodostamisessa, ylläpitämisessä ja muuttamisessa. (Mt.)

Hallin (mt., 85–86, 88–91) mukaan kulttuuri on jotain, joka on kaikille tietyn yhteisön jäsenille yhteistä. Kulttuuri on hänen mukaan eräänlainen itsestänselvyyksien järjestelmä, jonka avulla erotetaan ryhmät toisistaan ja johon havahdutaan vasta, kun se törmää toiseen itsestänselvyyksien järjestelmään. Tämän näkemyksen mukaan kulttuuri on melko vakaa ja sillä on sekä ajallinen että paikallinen jatkuvuus. Tämä käsitys kulttuurista ei kuitenkaan vastaa nykypäivän kulttuurista todellisuutta, jossa muun muassa pakolaisuus, siirtolaisuus ja kulttuurienvälinen vuorovaikutus sekoittavat kulttuureita (Anis 2008, 20). Kulttuurien väliset rajat ovat tänä päivänä epäselviä. Mikko Lehtosen ja Olli Löytyn (2003, 7) mukaan, kaikki kulttuurit olisikin ymmärrettävä ”monikulttuurireina”. Harvasta kulttuurista on mahdollista löytää asioita, joihin muut kulttuurit eivät olisi vaikuttaneet. Ihminen voi myös samaistua useisiin kulttuurisiin ryhmiin sekä yhdistää erilaisia kulttuurisia käytäntöjä. Esimerkiksi ulkomaalaisen ja suomalaisen yhtei-

set jälkeläiset voivat samastua kahteen eri kulttuuriin. Kulttuuri myös omaksuu uusia asioita ja vaikutteita jatkuvasti, eikä siksi ole pysyvä. (Huttunen ym. 2005, 29, 34.)

Kulttuuritaustojen erilaisuutta ei välttämättä tulla miettineeksi tilanteessa, jossa kohtaamisen osapuolet kuuluvat samaan etniseen ryhmään. Kulttuuritaustan erilaisuuteen havahdutaan ehkä vasta silloin, kun osapuolten väliset erot tulevat erityisen näkyviksi esimerkiksi erikielisuuden, toisenlaisen ulkonäön tai toisenlaisten arvojen ja tapojen kautta. Monikulttuurisissa kohtaamisissa sosiaalityöntekijän ja asiakkaan erilaiset kulttuuritaustat voivat johtaa tilanteisiin, jossa toisen osapuolen tapoja, arvoja, valintoja ja tarpeita voi olla vaikeata ymmärtää. Annika Forsander (1994, 53) kirjoittaa, että käsityksemme kulttuurista vaikuttaa ensinnäkin siihen, mitkä asiat näemme ongelmallisina. Toiseksi käsityksemme kulttuurista vaikuttaa siihen, miten ymmärrämme ongelmien kehittyvän ja kolmanneksi siihen, miten ryhdymme niitä selvittämään.

Grete Dunfjeld (2004, 164–165) erottaa kaksi tapaa suhtautua kulttuuriin. Oma kulttuuri on mahdollista nähdä parempana, kehittyneempänä ja normaalimpana kuin muut kulttuurit. Tällöin puhutaan etnosentrisestä asennoitumisesta. Sosiaalityössä etnosentrinen asenne tekee asiakkaan arvokkaan kohtaamisen lähes mahdottomaksi ja lisää todennäköisesti myös virhearvioiden riskiä. Kulttuuri voidaan Dunfjeldin mukaan myös nähdä analyttisena välineenä, jonka avulla hahmotetaan maailma. Tätä suhtautumistapaa luonnehtii uteliaisuus muita kulttuureita kohtaan.

Suhtautumistapoja on todellisuudessa kuitenkin enemmän. Yksi näistä on esimerkiksi etnosentrismen vastakohta kulttuurirelativismi. Kulttuurirelativistinen asenne perustuu ajatukselle, että jokainen kulttuuri on yhtä kehittynyt ja että yhteisössä vallitseva moraalili on kulttuurisista tekijöistä riippuva. Kulttuurirelativismin mukaan universaalista moraalialia ei ole olemassa. (Korbin & Spilsbury 1999, 71.) Sosiaalityössä kulttuurirelativismin vaarana on, että asiakkaan todellista tilannetta ja mahdollista avuntarvetta ei nähdä, vaan kaikki ilmiöt nähdään kulttuuriin kuuluvina.

Sosiaalityöntekijän asennoituminen erilaisia kulttuureja ja monikulttuurista sosiaalityötä kohtaan voi siis vaikuttaa merkittävästi siihen, millä tavalla hän kohtaa asiakkaan sekä

siihen, minkälaista tukea ja apua hän asiakkaalle tarjoaa. Merja Anis (2006, 113–116) on tutkinut, millä tavoin sosiaalityöntekijät tulkitsevat maahanmuuttaja-asiakkaiden parissa tehtävän sosiaalityön erityisyyttä. Sosiaalityöntekijöiden selonteosta hän paikantaa vieraannuttavaa, kulttuuritietoista, rasismitietoista, osallistavaa, sopeuttavaa ja tasa-arvoistavaa puhetta. Vieraannuttava puhe koskettaa maahan pakolaisina tulleita asiakkaita. Heidän traumaattinen tausta ja vaikea elämäntilanne tekevät heistä erilaisia ja erityispalveluita tarvitsevia asiakkaita. Heidän sopeutumismahdollisuudet uuteen asuinmaahan nähdään pieninä ja paluu kotimaahan on tavoiteltavaa. Työ heidän kanssa mielletään erityisen vaativaksi ja siitä puhutaan erityissosiaalityönä.

Kulttuuritietoisessa puheessa sosiaalityöntekijät näkevät asiakkaan kulttuurin voimavarana ja kulttuurinen erilaisuus nähdään luonnollisena asiana. Asiakasta ei kuitenkaan nähdä ainoastaan kulttuurinsa edustajana, vaan myös ainutlaatuisena yksilönä. Kulttuuritietoisessa puheessa korostuu kulttuurisen tuntemuksen tärkeys. Puheessa ilmenee vahvasti tarve kehittää työmenetelmiä ja palveluja. Sosiaalityöntekijät myös toivovat kulttuuritulkkeja helpottamaan työntekijän ja maahanmuuttaja-asiakkaan välistä ymmärrystä. (Mt., 113,118.)

Kulttuurituntemusta pidetään tärkeänä myös osallistavassa puheessa. Ero kulttuuritietoisesta ja osallistavan puheen välillä on, että osallistavassa puheessa asiakkaan oma kokemus, tieto ja osaaminen korostuvat. Asiakas nähdään oman tilanteensa asiantuntijana. Työ rakentuu asiakkaan oman toimijuuden tukemiselle sekä asiakkaan ja työntekijän väliselle kumppanuudelle. (Mt., 113,121–122.)

Rasismitietoisessa puheessa sosiaalityöntekijät tiedostavat maahanmuuttajiin kohdistuvan rasismien sekä heitä syrjivät rakenteelliset ongelmat. Tässä puheessa työntekijät saattavat tunnistaa rasistisia asenteita itsessään sekä muissa viranomaisissa ja yhteiskunnassa yleisesti. Rasismitietoisessa puheessa sosiaalityöntekijät ovat tietoisia siitä, että heidän kuuluminen valtaväestöön tuottaa eriarvoisia valta-asetelmia, jotka mahdollisesti johtavat siihen, että asiakas ei luota työntekijään. Rasismitietoisessa puheessa sosiaalityön tehtäväksi muodostuu asiakkaan oikeuksien turvaaminen ja puolustaminen sekä rasisminvastaisten työmenetelmien kehittäminen. (Anis 2006, 119–120.)

Sopeuttavassa ja tasa-arvoistavassa puheessa korostuu näkemys ihmisten välisestä tasa-arvosta sekä ihmisten samanlaisista oikeuksista. Puheiden erot ovat kuitenkin siinä, että sopeuttavassa puheessa asiakkaan erilaisuus nähdään ongelmana, kun taas tasa-arvoistavassa puheessa erilaisuutta ei tiedosteta. (Anis 2008, 85.) Sopeuttavassa puheessa asiakasta ohjataan ja opetetaan sopeutumaan suomalaiseen yhteiskuntaan. Häneen myös kohdistetaan vaatimuksia nopeasta integroitumisesta, johon kuuluu suomenkielen ja yhteiskunnallisten taitojen oppiminen. Tasa-arvoistavassa puheessa kulttuuriin suhtaudutaan neutraalisti. Maahanmuuttaja-asiakkaan ongelmat eivät tässä puheessa näyttyä erityisinä tai poikkeavina verrattuna sosiaalityön asiakkaiden ongelmiin yleensä. (Anis 2006, 113, 116–117.) Neil Thompson (2011, 1) esittää, että tasa-arvon ajatus tavallisesti liitetään ajatukseen samanlaisuudesta. Tästä näkökulmasta tasa-arvon edistäminen tarkoittaa samanlaisuuden edistämistä.

Cecilie Jávon (2010, 34, 153) mukaan vähemmistöryhmien parissa työskentelevän henkilön on ymmärrettävä kolme asiaa. Ensinnäkin hänen on ymmärrettävä asiakkaan kulttuuritausta, toiseksi hänen on ymmärrettävä asiakkaan vähemmistöasema ja kolmanneksi hänen on ymmärrettävä, miten asiakkaan kulttuuritausta ja vähemmistöasema yhdessä vaikuttavat asiakkaan tilanteeseen. Vähemmistöryhmät ovat siitä erityisessä asemassa, että he elävät oman ja valtakulttuurin rajapinnalla. He elävät siten sekä oman (enkulturaatio) että valtakulttuurin (akkulturaatio) vaikutuksen alla. (Mt.) Enkulturaatioprosessin myötä yksilö omaksuu oman kulttuurinsa keskeisimmät arvot, tavat ja uskomukset ja nämä toimivat ikään kuin ohjenuorana hänen elämässään. Enkulturaation myötä hän myös oppii oman perheensä ja läheisten ihmisten kulttuurin. Tämä prosessi määrittelee ja muokkaa yksilön identiteettiä ja se on myös elämän mittainen kehitysprosessi. (Jasinskaja-Lahti & Liebkind 2001, 127; Jávo 2010, 34; Lauhamaa ym. 2006, 191–192.)

Vähemmistöryhmän jäsen kokee samanaikaisesti myös akkulturaatioprosessin. Kun ihminen on jatkuvasti kosketuksessa muiden kulttuurien kanssa, voi tästä seurata kaksisuuntainen kulttuurisen ja psykologisen muutoksen prosessi. Yhteisötasolla akkulturaatioprosessi aiheuttaa muutoksia sosiaalisiin rakenteisiin, instituutioihin ja kulttuurisiin käytäntöihin. Yksilötasolla puolestaan akkulturaatio aiheuttaa muutoksia ihmisen käyttäytymiseen, arvoihin ja asenteisiin. Nämä psykologiset ja kulttuuriset muutokset ovat pitkän aikavälin seurauksia. Kaikki yksilöt eivät läpikäy akkulturaatiota, kun taas toisil-

le kulttuurien yhteentörmäys ja ristiriidat aiheuttavat niin kutsuttua akkulturaatiostressiä. (Berry 2005, 698–699, 704.) Voimakkaan akkulturaatioprosessin seurauksena yksilö saattaa kadottaa alkuperäisen kulttuurinsa ja omaksua valtaväestön kulttuurin sen sijalle (Jávo 2010, 34–35).

Suomessa saamelaiset elävät jatkuvassa vuorovaikutuksessa suomalaisen kulttuurin kanssa. Suomalaisen kulttuurin vaikutus on joidenkin saamelaisten mielestä niin vahva, että saamelaiset ovat suomalaistumassa (Länsman 2002, 55). Valtakulttuuri vaikuttaa saamelaiseen kulttuuriin muun muassa heikentämällä ja kätkemällä vähemmistökulttuurin erityispiirteet. Valtakulttuurin paine voi toisaalta johtaa vastakkaiseen reaktioon, jolloin vähemmistökulttuurin erityispiirteiden ja itseidentiteetin määrittelyn tarve vahvistuu. Tämä vaikuttaa puolestaan myönteisesti kulttuuristen erityispiirteiden säilymiselle. (Heikkilä 2010, 70.)

Laura Huttunen, Olli Löytty ja Anna Rastas (2005, 34–35) esittävät, että kulttuurinen valta jakautuu eriarvoisesti monikulttuurisessa yhteiskunnassa. Valta määritellä kulttuurisesti hyväksyttävät asiat keskittyy tavallisesti vahvimmalle ryhmälle ja ongelmat näyttyvät erilaisina riippuen kenen näkökulmasta niitä tarkastelee. (Mt.) Kohtaamisissa, jossa toisen osapuolen kulttuuri tuntuu erilaiselta tai jopa oudolta, on riskinä, että toisen kulttuuria käytetään muun muassa ihmisen mahdollisten ongelmien yksioikoiseksi selitykseksi. Forsanderin (1994, 53) mukaan ihmisellä on taipumus selitellä omaa ja läheisten ihmisten poikkeavaa käyttäytymistä ulkoapäin johtuvilla seikoilla. Tällöin poikkeava käyttäytyminen ei niinkään johdu hänen tai hänen läheistensä henkilökohtaisista ominaisuuksista, vaan jostakin muusta ulkoisesta tekijästä. Jos poikkeavasti käyttäytyvä ihminen puolestaan kuuluu toiseen etniseen ryhmään, pidetään hänen käytöstä helposti kulttuurin piirteenä. Tällöin käyttäytyminen leimaantuu hänen henkilökohtaisista ominaisuuksista, kansallisuudesta tai etnisyydestä johtuvaksi. (Mt.) Käyttäytymisen tulkitsemistapa voi siis muuttua sen mukaan, kenen käytöstä arvioidaan. Viranomaisen näkökulmasta vuorovaikutusongelmat maahanmuuttaja-asiakkaan kanssa voivat johtua erilaisesta kulttuurista, kun taas maahanmuuttajan näkökulmasta ongelman muodostaa viranomaisen käytännöt (Huttunen ym. 2005, 34–35).

Myös sosiaalityötä voi luonnehtia kontekstiksi, jossa valta määritellä kulttuurisesti hyväksytyt asiat jakautuu eriarvoisesti. Sosiaalityöntekijällä on usein asiakasta enemmän valtaa määritellä, mikä on hyväksyttävää ja mikä puolestaan ei. Aniksen (2008, 94) tutkimuksessa sosiaalityöntekijät perustelevat pääosin toivottuja asioita omasta suomalaisesta kulttuurista käsin. Omaa kulttuuria käytetään välineenä muun muassa perusteltaessa normaaleja lastenkasvatus- ja elämäntapoja. Myös asiakkaat vetoavat omaan kulttuuriinsa reagoidessaan sosiaalityöntekijöiden puheeseen. Molemmat osapuolet tukeutuvat siten kulttuuridiskurssiin pyrkimyksessään vakuuttaa toista osapuolta omien tapojensa ja arvojensa oikeellisuudesta.

Ilmari Rostila (2001, 29) katsoo, että sosiaalityöntekijä, joka ottaa työn lähtökohdaksi omat arvonsa selvittämättä asiakkaan arvomaailmaa, samanaikaisesti myös loukkaa asiakkaan itsemääräämisoikeutta. Kirsi Juhila (2006, 113) puolestaan esittää, että vaikka sosiaalityöntekijän arvot eivät aina kohtaa asiakkaan arvojen kanssa, on tärkeitä, että erilaiset arvot eivät konfliktoidu. Ideaalitulanteessa sosiaalityöntekijä ja asiakas pystyvät neuvotteluiden kautta saavuttamaan jaetun tulkinnan asiasta.

3.2 Monikulttuurisen sosiaalityön monet lähestymistavat

Sosiaalityön asiakaskunnan monimuotoisuuden kohtaamiseen on kehitetty erilaisia teorioita ja lähestymistapoja. Näihin kuuluvat muun muassa rasisminvastaiset sosiaalityön käytännöt sekä etnisesti sensitiivinen ja kulttuurisensitiivinen käytäntö. (Gray ym. 2007, 55.) Lena Dominelli (1997, 7, 166–167) käsittelee rasisminvastaista sosiaalityötä rakenteellisesta näkökulmasta. Hänen mukaan rasismia esiintyy sosiaalityön käytännöissä niin henkilökohtaisen, institutionaalisen kuin kulttuurisen rasismimuodoissa. Henkilökohtaista rasismia luonnehtii ihmisten joskus jopa tiedostamattomat asenteet vähemmistöryhmiä kohtaan. Institutionaalista rasismia kuvastaa joidenkin ryhmien sulkeminen työkäytäntöjen ulkopuolelle. Kulttuurisessa rasismissa puolestaan valtakulttuurin arvot toimivat yhteiskunnan normeina, jolloin vähemmistöryhmän arvot ovat heikommassa asemassa. Koska rasismia esiintyy monella eri tasolla, on rasisminvastaista sosiaalityötä myös tehtävä monitasoisesti. Rasisminvastaisessa sosiaalityössä sosiaalityöntekijän on ensinnäkin tärkeää tiedostaa omat asenteensa ja arvonsa. Myös rakenteellinen vaikuttaminen nousee keskeiseksi tässä työorientaatiossa. (Dominelli 1997, 166–167.)

Etnisesti sensitiivinen sosiaalityö puolestaan edellyttää sosiaalityöntekijältä tietynlaista tietopohjaa, jonka voi nähdä koostuvan sosiaalityölle yleensäkin tärkeästä tiedosta. Sosiaalityöntekijän on oltava tietoinen sosiaalityön arvoista ja tämän lisäksi hänen on omattava tietoa ihmisen käytökseen ja toimintaan liittyvistä asioista. Sosiaalityöntekijän tulee myös tuntea maansa hyvinvointipoliittiset linjaukset, sillä ne vaikuttavat työkäytäntöihin. Itsetuntemus nousee keskeiseksi etnisesti sensitiivisessä sosiaalityössä. Sosiaalityöntekijän tulee erityisesti olla tietoinen omasta etnisyydestään sekä tämän mahdollisesta vaikutuksesta työkäytäntöihin. Lisäksi sosiaalityöntekijän tulee tiedostaa asiakkaan jokapäiväinen etninen todellisuus. (Devore & Schlesinger 1999, 93–95, 99–101, 103.)

Vigdis Stordahlin (2007, 14–15) monikulttuurisen työn mallissa on yhtymäkohtia etnisesti sensitiiviseen käytäntöön. Stordahlin malli rakentuu neljästä ulottuvuudesta: orientaatiotiedosta, kulttuurisesta reflektiivisyydestä, selitysmalleista sekä ammatillisesta käytännöstä. Orientaatiotieto sisältää tietoa työkentän kulttuurisesta kontekstista. Tähän voidaan laskea tieto yhteisön arvoista ja normeista, historiasta, kielestä ja vähemmistöasemasta. Kulttuurinen reflektiivisyys merkitsee oman kulttuuritaustan sekä omien asenteiden ja arvojen tiedostamista. Sosiaalityön teoriat edustavat puolestaan selitysmalleja ja ammatillinen käytäntö työn konkreettisia toteuttamismuotoja. (Juuso 2004, 75–76.) Nämä ulottuvuudet eivät kuitenkaan ole toisistaan erillisiä, vaan ne tulee ymmärtää ja käsitellä kokonaisuutena (Stordahl 2007, 15).

Hilary Weaver (1999) puolestaan on tutkinut alkuperäiskansojen parissa tehtävässä sosiaalityössä tarvittavaa tieto-, taito- ja arvoperustaa. Myös hänen tutkimuksessa korostuu historian tuntemisen sekä sosiaalityöntekijän omien asenteiden ja arvojen tiedostamisen tärkeys. Sosiaalityöntekijän on lisäksi tiedostettava alkuperäiskansan jäsenten keskinäinen erilaisuus ja hänen on omattava tietoa heidän kulttuurista ja siihen liittyvistä maailmankatsomuksista ja kommunikaatitavoista. Hänen on myös tunnettava alkuperäiskansan nykyiset olosuhteet. Sosiaalityöntekijältä vaadittavat taidot eivät tutkimuksessa suuresti poikkea sosiaalityössä yleensä tarvittavista taidoista. Vuorovaikutustaitojen kohdalla korostuu kuitenkin alkuperäiskansan vuorovaikutustaitojen erityisyys. Sosiaalityöntekijän on lisäksi oltava tietoinen omista arvoistaan ja asenteistaan. Tutki-

muksen mukaan sosiaalityö alkuperäiskansojen parissa edellyttää lisäksi, että sosiaalityöntekijä kunnioittaa asiakkaan kulttuuria sekä on aidosti halukas oppimaan siitä.

Saamelaisosiaalityötä on norjalaisessa tutkimuskirjallisuudessa pitkälti lähestytty kulttuurisensitiivisyyden näkökulmasta. Merete Sausin (2006c, 31–32) mukaan kulttuurisensitiivisyys sosiaalityössä tarkoittaa työmenetelmien soveltamista asiakkaan kulttuuriin sopiviksi. Jotta tämä olisi mahdollista, tulee työntekijällä olla tietoa kyseisestä kulttuurista. Kulttuurisensitiivistä työtä kehitettäessä on ensinnäkin pohdittava, miten kulttuuriulottuvuus sisällytetään työkäytäntöihin. Tätä tasoa luonnehtii tavallisesti kulttuuria kunnioittavat lähestymis- ja suhtautumistavat. Toiseksi on pohdittava, mitä kulttuuritietoa työhön tulee sisällyttää. Saamelaisten historiaan ja kulttuuriin liittyvä tieto voi toimia orientaatiotietona, mutta samanaikaisesti on kuitenkin muistettava, että saamelaiset yhteisöt eivät ole keskenään samanlaisia. (Saus 2006b, 5,7.)

Sanna Valkosen (2009, 11) pohdinta vallitsevan saamelaisdiskurssin tuottamasta homogeenisestä kuvasta saamelaisista sisältää huomionarvoisia pohdintoja myös saamelaisosiaalityölle. Valkonen kysyy, miten on mahdollista, että niin monimuotoinen ja monikulttuurinen kansa esitetään etnisesti ja kulttuurisesti yhtenäisenä. Tämä muistuttaa siitä, että vähemmistöryhmien jäsenet eivät ole keskenään samanlaisia ja siksi myös esimerkiksi tietyt kulttuurisensitiivisiksi todetut työmuodot ja lähestymistavat eivät välttämättä sovellu sellaisinaan kaikkiin konteksteihin.

Kulttuurisensitiivisen sosiaalityön lähtökohtana voi kuitenkin pitää sitä, että työntekijä ymmärtää asiakkaan kulttuurin olevan toisenlainen kuin hänen omansa. Kathleen Valtonen (2008, 32) mukaan on tärkeitä, että työntekijä sekä tunnistaa että tunnustaa asiakkaan kulttuuritaustan, arvot, uskomukset, traditiot ja yleisen maailmankuvan. Koska kaikki ihmiset ovat joiltain ominaisuuksiltaan samanlaisia, on joitakin arvoja mahdollista luonnehtia yhteisiksi. Samanaikaisesti kulttuuri pitää sisällään myös juuri sille tyypillisiä päämääriä ja arvoja, joita kulttuurin ulkopuolella olevan voi ehkä olla vaikea ymmärtää. Työntekijä onkin kulttuurin oppijan asemassa työskennellessään toisen kulttuuritaustan omaavan asiakkaan kanssa. (Valtonen 2008, 32.)

Kulttuurisensitiivisen työotteen kehittämisen taustalla on usein työntekijän henkilökohtainen tarve kehittää omaa kulttuurista ymmärrystään. Työntekijä voi esimerkiksi kokea, että asiakkaan kulttuuri on niin erilainen, että hän tarvitsee siitä enemmän tietoa voidakseen työskennellä asiakkaan kanssa. (Saus 2006a, 13.) Charlotte Williamsin ja Haluk Soydanin (2005) sekä Bjørn Randalin (2009) tutkimukset osoittavat, että sosiaalityöntekijöillä on usein puutteellisesti tietoa vähemmistöryhmistä ja että he ovat epävarmoja siitä, minkälaista osaamista työhön tarvitaan. Tällä on suoranainen vaikutus työn hallittavuuden tunteeseen, jolloin sosiaalityö vähemmistöryhmien parissa voidaan kokea erityisen hankalana.

Sausin (2006a, 6–10) mukaan sosiaalityöntekijän kulttuurisensitiivisyys on yhteyksissä hänen kykyynsä nähdä tietyn yhteisön kulttuuriset piirteet. Hän on soveltanut Jakob Meløen filosofiaa ihmisen kyvystä havaita ympäristössään ilmeneviä asioita sosiaalityön kontekstiin sopivaksi. Sosiaalityöntekijän kyky nähdä ympäröivän yhteisön ominaispiirteet voidaan kutsua sosiaalityöntekijän katseeksi. Katseita on kolme: taitava, taitamaton ja kuollut katse. Taitavan katseen omaavalla henkilöllä on tietoa ympäristöstä, jossa hän liikkuu, ja hän on lisäksi tietoinen tästä tiedosta. Taitavaa katsetta omaava sosiaalityöntekijä näyttäisi luonnehtivan se, että kulttuuriset erityispiirteet aukeavat hänelle toisella tavalla kuin ulkopuoliselle. Ne ovat hänelle tuttuja ja luontevia, jolloin hänen ei tarvitse niitä erityisemmin pohtia. Saamelaisalueen sosiaalityössä taitavan katseen omaava sosiaalityöntekijä on Sausin (mt., 8) mukaan joko itse saamelainen tai varttunut alueella ja saamenkielentaitoinen.

Taitamatonta katsetta luonnehtii puolestaan analyttisyys. Taitamattoman katseen omaava henkilö ei tunne ympäristöä, jossa hän liikkuu. Hän on kuitenkin tietoinen tästä ja pyrkii lisäämään tietoaan kyseisestä ympäristöstä ja sen toimintatavoista. Hänellä on siten mahdollisuus kehittää katsettaan taitavammaksi. (Saus 2006a, 8–9.)

Kuolleen katseen omaava henkilö ei tunne ympäristöä, jossa hän liikkuu, ja hän on lisäksi epätietoinen tästä. Sosiaalityöntekijä, joka ei huomioi asiakkaan kulttuurista viitekehystä, voi olla esimerkki kuolleen katseen omaavasta henkilöstä. Hän jättää kulttuurin huomioimatta joko siksi, että kulttuuriin liittyvät kysymykset eivät ole hänen mielestään

olennaisia tai siksi, että hän ei kykene näkemään kulttuurin ominaispiirteitä. (Saus 1997, 102–103; Saus 2006a, 9–10.)

Sausin (2006a, 8) mukaan taitamaton katse on taitavaa katsetta tarkoituksenmukaisempi sosiaalityössä, sillä myös taitavan katseen omaavan sosiaalityöntekijän tulee osoittaa kunnioitusta asiakasta kohtaan käyttämällä taitamatonta katsetta. Sosiaalityössä ollaan usein tekemisissä sensitiivisten asioiden kanssa, joihin sosiaalityöntekijä pääsee ammatinsa puolesta osalliseksi. Vaikka sosiaalityöntekijä saa osakseen tietoa asiakkaan tilanteesta, hän on kuitenkin aina ulkopuolinen suhteessa asiakkaan elämään. Sama ulkopuolisuus pätee tilanteessa, jossa työntekijällä on sama kulttuuritausta kuin asiakkaalla. Tämän vuoksi on tärkeätä, että sosiaalityöntekijä antaa asiakkaan itse määrittellä oma tilanteensa ja siten olla oman elämänsä asiantuntija. Saman kulttuuritaustan omaava sosiaalityöntekijä saattaa ymmärtää paremmin asiakkaan arvoja ja tapoja, mutta hän ei siitä huolimatta voi astua asiantuntijan rooliin.

Snefrid Møllersenin (2008) psykologiaan kiinnittyvä tutkimus Norjan saamelaisalueelta osoittaa kuitenkin, että työntekijän ja asiakkaan yhteinen kulttuuritausta on usein hyvän hoitotuloksen taustalla. Luotettavaa selitystä tähän ilmiöön ei ole, mutta Else Boine (2010, 58) pohtii, että saamelainen asiakas mahdollisesti luottaa saamelaiseen työntekijään paremmin kuin valtaväestöön kuuluvaan työntekijään. Lisäksi hän esittää, että valtaväestöön kuuluvalla työntekijällä ei välttämättä ole riittävästi tietoa asiakkaan kulttuurista, jolloin myös tämä vaikuttaa työn tuloksellisuuteen. Bindi Bennetin, Joanna Zubrzyckin ja Violet Baconin (2011) tutkimus sosiaalityöstä aboriginaalien parissa kuitenkin osoittaa, että aboriginaalitaustaisten ja valtaväestötaustaisten sosiaalityöntekijöiden työkäytännöissä on hyvin pieniä eroja. Ryhmien väliset tiedot ja taidot eivät juuri poikkea toisistaan ja myös kulttuurisensitiivisyys merkitsee suhteellisen samoja asioita molemmille ryhmille.

Vaikka saamelaisosiaalityötä pitkälti on lähestytty kulttuurisensitiivisyyden näkökulmasta, kyseenalaistetaan kansainvälisessä keskustelussa kuitenkin kulttuurisensitiivisyyden ja sosiaalityön muiden käytäntöjen tarkoituksenmukaisuus sosiaalityössä alku- ja peräiskansojen parissa. Linda Briskmanin (2008, 87) mukaan sosiaalityön suurin on-

gelma alkuperäiskansojen kontekstissa on länsimaisen tiedon hallitsevuus, jonka myötä alkuperäiskansojen tiedolla on huonompi status kuin ammattilaisten tiedolla. Gurid Askeland ja Malcolm Payne (2006) puolestaan ovat huolissaan siitä, että valtakulttuurien näkemykset hallitsevat myös sosiaalityön koulutusta, jonka myötä sosiaalityön tieto ja käytäntö rakentuu valtakulttuurin arvoille ja normeille. Tästä seuraa, että sosiaalityön koulutus ei välttämättä tunnista alkuperäiskansojen omaa tietoa tai resursseja, eikä siten kykene vastaamaan alkuperäiskansojen todellisiin tarpeisiin (Dominelli 2010, 153).

Kam-shing Yip (2005) jakaa alkuperäiskansojen parissa tehtävän sosiaalityön kahteen eri lähestymistapaan. Toista lähestymistapaa luonnehtii länsimaisen sosiaalityön sovitaminen alkuperäiskansan kontekstiin sopiviksi. Tästä käytetään käsitettä ”indigenization”. Toisessa lähestymistavassa sosiaalityön tieto ja työkäytännöt kumpuavat alkuperäiskansan omasta kulttuurista. Keskeistä tässä lähestymistavassa on uusien työmenetelmien kehittäminen. Tästä lähestymistavasta käytetään käsitettä ”authentization”. (Mt.)

Kansainvälisessä keskustelussa kuitenkin väitellään siitä, kumpi näistä lähestymistavoista on oikeampi. Kerry Brydon (2012) katsoo, että sosiaalityön haasteena on uuden, kulttuurista monimuotoisuutta huomioivan teorian ja käytännön kehittäminen. Samalla hän painottaa, että uuden teorian ja käytännön kehittäminen ei tule merkitä länsimaalaisen sosiaalityön hylkäämistä, vaan pikemminkin uuden ja vanhan yhdistämistä. Kyse ei siis ole uuden tiedon tuottamisesta, vaan uudenalaisesta asennoitumisesta, jossa keskeistä on yhteisen jaetun tiedon ja käytännön luominen. Mel Gray ja John Coates (2010, 613–615) kritisoivat tämän näkemyksen suppeutta. Heidän mukaan sosiaalityö alkuperäiskansojen kontekstissa edellyttää sosiaalityön käytännön, opetuksen ja tutkimuksen kehittämistä siten, että se on täysin vapaata länsimaisista arvoista ja maailmannäkemyksistä. Tästä näkökulmasta alkuperäiskansojen parissa tehtävän sosiaalityön tiedon ja käytännön tulisi juontaa paikallisesta kulttuurista ja sen tulisi keskittyä kulttuurisesti merkityksellisiin, kontekstierityisiin ongelmiin. He toteavat, että tämän kaltainen sosiaalityön kehittäminen on pohjimmiltaan etnosentristä, sillä se korostaa alkuperäiskansan ainutlaatuista kulttuuria sekä vaatii kulttuurisensitiivisen käytännön lisäksi kulttuurisesti merkityksellistä tietoa ja osaamista. (Gray & Coates 2010, 616–617.)

4 Tutkimuksen lähtökohdat

4.1 Tutkimusongelma

Tarkastelen tutkimuksessani sosiaalityöntekijöiden tuottamia merkityksiä saamelais-sosiaalityöstä. Tutkielmani metodologisena viitekehyksenä toimivaa diskurssianalyysia sovellan suhteellisen väljästi. Gergenin (2009, 64) mukaan diskurssianalyysissa on karkeasti ottaen kaksi periaatteellista suuntausta. Toinen on kiinnostunut diskurssien sisällöstä ja toinen diskurssien tuottamisesta prosessina. Diskurssien sisällöstä kiinnostunut suuntaus tarkastelee ihmisten rakentamaa todellisuutta, kun taas diskurssien tuottamisesta kiinnostunut suuntaus tutkii, miten diskurssi toimii ja miten se vaikuttaa toimijoiden välisiin suhteisiin. (Mt.) Omassa tutkimuksessani olen ensisijaisesti kiinnostunut diskurssien sisällöstä. Tarkastelun kohteena on, minkälaisia merkityksiä sosiaalityöntekijät tuottavat saamelais-sosiaalityöstä sekä millaisia suhteita ja erontekoja saamelais-sosiaalityön ja muun sosiaalityön välille tehdään. Tutkimuksessani tarkastelen myös, millaisia positioita sosiaalityöntekijät ottavat puheissaan.

Tutkimuskysymykseni on:

Minkälaisia merkityksiä sosiaalityöntekijät tuottavat saamelais-sosiaalityöstä?

Paikannan peruskysymystä seuraavien kysymysten avulla:

- Mitä mahdollisia erityiskysymyksiä sosiaalityöntekijät tuottavat saamelais-sosiaalityöstä puheissaan?
- Mitä suhteita sosiaalityöntekijät rakentavat saamelais-sosiaalityön ja muun sosiaalityön välille?
- Millaisia positioita sosiaalityöntekijät ottavat puheissaan?

4.2 Diskurssianalyysi tutkimuksen metodologisena viitekehysenä

Diskurssianalyysissa kielenkäyttöä tarkastellaan sosiaalista todellisuutta rakentavana elementtinä. Diskurssianalyysin näkökulmasta kielenkäyttö ei ainoastaan kuvaa maailmaa, vaan se myös merkityksellistää, muokkaa, järjestää ja rakentaa sosiaalista todellisuuttamme. (Potter & Wetherell 1987, 6–7; Jokinen ym. 1993, 18–19.) Diskurssi koostuu kielenkäytön eri alueista. Se voi olla puhe- tai ajattelutapa tai kirjoitustyyli. (Lehtonen 2004, 31–32.) Diskurssianalyysin lähtökohtana voi nähdä kaksi erillistä kielikäsitystä. Toisessa kieli nähdään todellisuuden kuvana ja toisessa kieli käsitetään todellisuuden rakentamisena. (Eskola & Suoranta 1998, 195.) Jälkimmäinen kielikäsitys kytkeytyy tutkimukseni teoreettis-metodologiseen viitekehukseen, sosiaaliseen konstruktionismiin ja edustaa siis tämän tutkimuksen näkökulmaa.

Diskurssianalyttisen tutkimuksen lähtökohtainen oletus on, että kielenkäytöllä aina on erilaisia funktioita ja seurauksia. Samaa ilmiötä voi myös kuvailla monella eri tapaa ja siksi selonteot ovat usein hyvin vaihtelevia. Tarkastelemalla kielenkäytön funktiota on mahdollista paikantaa, minkälaista kuvaa puhuja haluaa rakentaa tutkittavasta ilmiöstä tai minkälaisena puhuja itse tutkittavan ilmiön ymmärtää. Kielenkäytön funktiota ei kuitenkaan ole mahdollista mekaanisesti paikantaa puheesta. Tämä johtuu siitä, että kielenkäyttö harvemmin on täsmällistä eikä puhujalla myöskään aina ole selkeää, tiedostettua tavoitetta puheellaan. (Potter & Wetherell 1987, 32–33.)

Valta-ulottuvuus on aina läsnä kielenkäytössä. Michel Foucault (2005, 140) esittää, että kielenkäyttö aina materialisoituu eli todentuu, jollakin tavalla. Todentumisen myötä kielenkäyttö kytkeytyy erilaisiin toimiin tai strategioihin. Kielenkäyttö voi kiertää, välttää tai palvella jotain asiaa. Se voi myös sallia joitain asioita, kieltää toisia tai kapinoida niitä vastaan.

Diskurssianalyysissa huomio kiinnittyy kielenkäytössä tuotettuihin merkityssysteemiin. Merkityssysteemit eivät kuitenkaan ole eheitä kokonaisuuksia. Sosiaalinen todellisuus rakentuu päinvastoin rinnakkaisista tai kilpailevista merkityssysteemeistä. Merkityssysteemejä nimetään toisinaan diskursseiksi ja toisinaan tulkintarepertuaareiksi. Dis-

kurssin käsite sopii mahdollisesti paremmin tutkimukseen, jossa tarkastellaan esimerkiksi valtasuhteita tai institutionaalisia sosiaalisia käytäntöjä. Tulkintarepertuaarin käsite puolestaan sopii tutkimukseen, jossa hienojakoisesti analysoidaan kielenkäytön vaihtelevuutta. Keskeistä ei kuitenkaan ole kumpi käsitteistä tutkimukseen valitaan, vaan tärkeämpää on, miten käsite määritellään tutkimuksessa. (Jokinen ym. 1993, 24, 26–28.) Ymmärrän itse diskurssin tulkintarepertuaaria voimakkaampana käsitteenä. Jotkin diskurssit ovat toisia vahvempia ja ne saattavat saavuttaa jopa itsestänselvyyden aseman. Tarkastellessani sosiaalityöntekijöiden tuottamia merkityksiä saamelaisissa sosiaalityöstä koen diskurssin käsitteen olevan turhan voimakas kuvailemaan aineistosta paikannettuja tuloksia. Käytän siksi tulkintarepertuaarin käsitettä tutkimuksessani.

Diskurssianalyyysissa ei ole Jonathan Potterin (1997, 146, 158) mukaan olemassa yhtä ehdottoman oikeaa analysoinnin tapaa. Menetelmän oppimisessa on pikemminkin kyse tietynlaisen mentaliteetin kehittymisestä kuin valmiiksi kirjoitetun ohjeen noudattamisesta. Kari Ilmonen (2007, 126) painottaa, että diskurssianalyysi on ennen kaikkea ymmärrettävä väljänä teoreettisena ja metodologisena viitekehyksenä. Siinä on sekä tarjolla että luotavissa erilaisia tutkimusmetodeja riippuen tutkimuksen tavoitteesta, tehtävästä ja ongelmanasettelusta.

Diskurssianalyyttisen tutkimuksen kenttä on moninainen ja sitä kuvastaa keskenään erilaiset tutkimukselliset suuntaukset ja ratkaisut. Diskurssianalyyttisen tutkimuksen painopisteet voivat olla hyvin erilaisia. Jokinen ja Juhila (1999, 55–57) esittävät, että diskurssianalyyttisen tutkimuksen painopiste voi olla joko tilanteisuudessa tai kulttuurisessa jatkumossa. Tutkimuksen painopiste voi myös olla näiden ulottuvuuksien välimaastossa tai vaihdella tutkimuksen aikana. Painopisteestä riippuen tutkimuksen lähtökohdat ja analyysin toteuttamistavat ovat erilaisia. Diskurssianalyyysissa keskeistä on kuitenkin ymmärtää, että merkitykset aina rakentuvat osana jotain tilannetta. Merkityksiä tarkasteltaessa on muistettava, että merkitykset ovat sidoksissa niin merkityksen tuottamisen tilanteeseen kuin laajempiin kulttuurisiin jatkumoihin. Merkityksiä siis tuotetaan ajallisesti ja paikallisesti, mutta ne ovat samanaikaisesti myös kytköksissä aikansa kulttuurisiin merkityksiin. (Jokinen & Juhila 1999, 55–57.)

Tässä tutkimuksessa ilmiöitä tarkastellaan niin tilanteisesti rakentuvina kuin osana kulttuurista jatkumoa. Painopiste vaihtelee tutkimuksen aikana. Sekä saamelaissozialityöstä tuotettuja merkityksiä että sosiaalityöntekijöiden positioita tarkastellaan tilanteisesti rakentuvina, mutta niiden nähdään samanaikaisesti olevan kytköksissä esimerkiksi sosiaalityön ammattikulttuuriin, laajempiin yhteiskunnallisiin käytäntöihin tai saamelaisyyteisöä koskevaan keskusteluun. Tutkimuksen toteutukselle painopisteiden vaihtelu merkitsee sitä, että silloin kun ilmiöitä tarkastellaan tilanteisesti rakentuvina, analyysi on tiukemmin aineistolähtöinen. Kulttuurisen jatkumon huomioimisessa oleellinen osa analyysiä on niin kutsuttu kulttuurinen kontekstualisointi. (Jokinen & Juhila 1999, 57, 61.)

Jokinen ja Juhila (mt., 66) kirjoittavat, että diskurssianalyysi voi keskittyä kielenkäytössä tuotettujen merkitysten analysointiin tai merkitysten tuottamistapojen analysointiin. Myös tässä painopiste voi vaihdella ja analyysissä on mahdollista tarkastella molempia. Tässä tutkimuksessa huomion kohteena ovat erityisesti diskurssien sisällöt, mutta ajoittain analyysi kiinnittyy myös merkitysten tuottamistapoihin. Näin on esimerkiksi tilanteessa, jossa puhe on puolustautuvaa, vakuuttelevaa tai vetäytyvää.

Diskurssianalyysissä tarkastelun kohteeksi otetut kuvaukset nimetään selonteoiksi. Selontekoja ei nähdä todellisuuden kuvauksina, vaan ihmisten pyrkimyksinä tehdä itseään ja maailmaa ymmärrettäviksi. (Suoninen 1999, 19.) Gergen (2009, 65) kirjoittaa, että monelle diskurssintutkijalle kiinnostavin tarkastelun kohde on itsestäänselvyksinä pidetyt merkitykset. Itsestäänselvytydet ovat ihmisten välisten neuvottelujen tulosta ja niiden lähempi tarkastelu tarjoaa myös mahdollisuuden vaihtoehtoisille tulkinnoille. Tutkimalla sosiaalityöntekijöiden tuottamia merkityksiä saamelaissozialityöstä on mahdollista tarkastella, mitä asioita sosiaalityöntekijät puheissaan korostavat ja mitä asioita he jättävät vähemmälle huomiolle. Tämä on tärkeää sen vuoksi, että itsestäänselvyksinä pidetyt asiat usein konkretisoituvat. Puheen seurauksena voi muodostua käytäntöjä, toimintatapoja ja jopa instituutioita. (Ilmonen 2007, 138–139.) Myös totuudenvastaisilla kertomuksilla voi olla seurauksia (Eskola & Suoranta 1998, 142).

Diskurssien mahdollisten seurausten näkökulmasta diskurssien tutkiminen on erityisen tärkeää. Tässä tutkimuksessa huomio kiinnittyy siihen, mitä aineistossa esiintyvät dis-

kurssit merkitsevät saamelaissoiaalityölle. Diskurssit, jotka esimerkiksi ovat hyvin yksipuolisia, saattavat ohittaa joitain tärkeitä näkökulmia. Kiinnostukseni kohteena ovat siten myös diskurssien mahdolliset puutteet. Niiden paikantaminen voi puolestaan avata kehittämismahdollisuuksia saamelaissoiaalityölle.

Diskurssianalyttista tutkimusta tehtäessä on muistettava, että diskurssit eivät ole pysyviä. Jan Fook (2002, 67) huomioi, että diskurssit muuttuvat esimerkiksi kokemusten myötä. James Paul Gee (2001, 21) kirjoittaa, että diskursseilla ei ole selviä rajoja, sillä ihmiset paitsi luovat uusia että muuttavat vanhoja diskursseja myös kokeilevat olemassa olevien diskurssien rajoja jatkuvasti. Tämä merkitsee oman tutkimukseni kannalta sitä, että aineistosta paikantuvia diskursseja ei ole mahdollista pitää pysyvinä. Muun muassa puhujan kokemukset sekä yhteiskunnalliset muutokset vaikuttavat diskursseihin. Siten tutkimukseni diskurssit myös todennäköisesti olisivat toisenlaisia toisessa ajassa ja paikassa.

4.3 Tutkimuksen eettiset kysymykset

Einat Peled ja Ronit Leichtentritt (2002, 148) toteavat, että tutkimuseettiset kysymykset ovat läsnä tutkimuksen jokaisessa vaiheessa. Yksi eettisesti keskeisimmistä ratkaisuista on se, miten tutkimustieto hankitaan (Pohjola 2007, 19). Tutkimukseen osallistuvilla on ensinnäkin annettava riittävästi tietoa tutkimuksesta, jotta he voivat tehdä tietoisien päätöksen omasta osallistumisestaan (Peled & Leichtentritt 2002, 156). Itse lähdin liikkeelle kartoittamalla mahdollisia haastateltavia. Yhden haastateltavan tavoitin suoralla puhelinsoitolla. Muita halukkaita tiedustelin soittamalla eri paikkakuntien sosiaalitoimistoihin. Esittelin puhelimitse tutkimusaiheeni ja puhelinkeskustelujen jälkeen lähetin saatekirjeen (*liite 1*) kyseessä olevien organisaatioiden yhteyshenkilöille, jotka puolestaan välittivät saatekirjeen sosiaalityöntekijöille. Koska en itse henkilökohtaisesti ole välittänyt kaikkia haastattelupyynnöitä, en voi olla varma siitä, miten ne todellisuudessa on esitetty. Siksi varmistin haastatteluiden alussa, että osallistujilla on oikeanlainen tieto tutkimuksestani. Yksi kunta pyysi saatekirjeen lisäksi myös tutkimuslupahakemusta (*liite 2*) ja tutkimussuunnitelmaa.

Tutkimustietojen käsittely edellyttää luottamuksellisuutta (Eskola & Suoranta 1998, 57), jolla tarkoitetaan sitä, että tutkimukseen osallistuneiden henkilöllisyys pysyy anonyyminä (Pohjola 2007, 20). Pirkko-Liisa Rauhalan ja Elina Virokankaan (2011, 242) mukaan tutkimukseen osallistuvilla kerrotaan usein, että heidän henkilöllisyytensä ei ole tunnistettavissa valmiissa tutkimusraportissa, vaikka tästä ei tosi asiassa olisikaan takeita. Näin on etenkin tilanteessa, jossa tutkittava joukko on hyvin pieni. (Mt.) Olen pohtinut tutkittavien anonyymiteettiä paljonkin. Saamelaissosiaalityö sijoittuu saamelaisalueelle, joka on maantieteellisesti suuri, mutta muussa mielessä pieni. En tämän vuoksi tarkemmin erittele sosiaalityöntekijöiden työtehtäviä, vaan puhun yleisesti sosiaalityöstä. Olen litteroinnin yhteydessä poistanut kaikki haastateltavien henkilöllisyyteen viittaavat asiat. Osa selonteoista on myös luonteeltaan sellaisia, että niistä on mahdollista tunnistaa puhujan henkilöllisyys. Siksi olen poistanut nämä selonteot aineistosta.

Tutkimuksen perimmäinen tarkoitus on tiedon tuottaminen. Tutkimus ei kuitenkaan ainoastaan tuota tietoa, vaan se myös luo uusia näkökulmia, ymmärrystapoja sekä avaa eri asioiden välillä olevia yhteyksiä. Tutkimus ei siten vain kuvaile, vaan se saa myös aikaan asioita. Tutkimuksen seurausten ja vaikutusten vuoksi on tärkeätä pohtia, minkä vuoksi tutkimusta tehdään sekä ketä tutkimus hyödyttää. (Pohjola 2007, 12, 24.) Oman tutkielman kohdalla olen eniten pohtinut juuri tutkimuksen mahdollisiin hyötyihin ja haittoihin liittyviä kysymyksiä.

Tutkittavien mahdollinen vahingoittaminen on läsnä läpi koko tutkimusprosessin aina aineistonkeruusta havaintojen raportointiin (Peled & Leichtentritt 2002, 158). Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2009, 7–8) ohjeistuksessa todetaan, että tutkimuksilla voi olla tutkimuskohteelle haitallisia seurauksia etenkin tilanteessa, jossa tutkimuksen tulokset esitetään puolueellisesti ja tutkimuskohdetta arvostelevasti, tai tilanteessa, jossa tutkimuskohteesta julkaistaan leimaavia tuloksia. Tutkimuksen mahdolliset haittavaikutukset eivät kuitenkaan rajoitu vain tutkimukseen osallistuviin. Myös tutkimuksen kolmannet osapuolet on otettava huomioon. (Peled & Leichtentritt 2002, 159.) Omassa tutkimuksessani minun on huomioitava paitsi tutkimukseeni osallistuneet sosiaalityöntekijät myös saamelaiset asiakkaat sekä saamelaiset ja saamelaisalueen sosiaalityöntekijät yleensä.

Saamelaisalueen sosiaalityötä tarkasteltaessa on muistettava, että saamelaiset, kuten useat muut alkuperäiskansat, ovat etenkin viimeisten vuosikymmenten aikana aktiivisesti ajaneet oikeuksiaan järjestää omat palvelunsa siten, että niissä otettaisiin paremmin huomioon alkuperäiskansojen kielelliset ja kulttuuriset tarpeet (Kuokkanen 2007, 149). Tämä on keskeinen osa oman tutkimukseni eettistä pohdintaa ja olen miettinyt, millä tavalla tutkielmani voi vaikuttaa kyseiseen asiaan. Voiko se esimerkiksi heikentää tai vahvistaa saamelaisen asiakkaan kulttuuritaustan huomioimista sosiaalityössä? Entä minkälaisen kuvan se voi luoda saamelaisesta asiakkaasta? Näiden kysymysten suhteen liikun sensitiivisellä alueella.

Tutkimus voi vahvistaa tai luoda stereotyyppisen kuvan tutkimuskohteestaan (Pohjola 2007, 27). Valkonen (2009, 29–31) pohtii, että koska saamentutkimuksessa korostetaan saamelaisten omia arvoja, normeja ja tapoja, on mahdollista, että sen myötä myös ylläpidetään stereotyyppistä kuvaa saamelaisista. Valkonen katsoo, että saamentutkimuksen huomattava haaste on niin saamelaisstereotyyppien vahvistamisen kuin valtaväestön ja saamelaisten vastakkainasettelun painottamisen välttäminen. Luokittelen tämän tutkimuksen ensisijaisesti sosiaalityön tutkimukseksi. Samanaikaisesti se kuitenkin kiinnittyy saamelaisyhteisöön, jolloin tämänkin tutkimuksen haasteena on stereotyyppioimisen välttäminen. Tämän vuoksi olen tehnyt tietoisin päätöksen olla tarkastelematta saamelaisuutta itsessään. Tutkielmassani ei siten ole erillistä saamelaisia ja saamelaisuutta käsittelevää lukua vaikka tällainen yleensä löytyy saamelaisia käsittelevästä tutkimuksesta. Saamelaisosiaalityötä käsittelevässä tutkimuksessa saamelaisuutta ei kuitenkaan voi sivuttaa. Saamelaisuuden tarkastelu on tutkimuksessani vahvasti aineistoperäinen. Tarkastelun kohteena ei ole, mitä saamelaisuus on vaan, minkälaisia merkityksiä siitä sosiaalityön kontekstissa tuotetaan. Saamelaisuuteen liittyvät teemat paikantuvat siten sosiaalityöntekijöiden tuottamista puheista.

Entä minkälaisen kuvan tutkielmani luo saamelaisalueen sosiaalityöstä? Tätä asiaa en ollut lainkaan pohtinut ennen kuin opiskelijakollegani sanoi, että tekstini saa saamelaisosiaalityön näyttäytymään erityisen hankalana ja haastavana. Tämä juontaa tutkimusprosessin alkuvaiheen vahvoista ennako-oletuksistani. Saamelaisalueen sosiaalityön esitleminen erityisen vaativana tai hankalana voisi pahimmillaan johtaa siihen, että sosiaalityöntekijöiden rekrytointi hankaloituisi entisestään saamelaisalueella. Synnöve

Ballari Johansen (2007, 113) pohtii saamelaisten psykiatria käsitellessään, että saamelaisten psyykkisistä ongelmista ei tule tehdä niin erityisiä, että työntekijä kokee olevansa kykenemätön auttamaan heitä, koska ei ole erikoistunut saamelaisuuteen. Tämä pätee mielestäni myös sosiaalityöhön.

Tutkimusprosessin aikana olen useaan otteeseen pohtinut, olenko minä oikea henkilö tutkimaan saamelaissosiaalityötä. Tämä pohdinta juontaa saamelaisyhteiskunnan dekolonisaatioon liittyvästä keskustelusta. Valkonen (2009, 29) esittää, että saamentutkimuksen kehittymisellä on ollut keskeinen rooli saamelaisyhteisön dekolonisaatiossa tuoden saamelaisten omat näkökulmat osaksi tieteellistä keskustelua. Vasta saamelaisten itse tultua tutkimuksensa tekijöiksi alkoi tutkimus Veli-Pekka Lehtolan (2005) mukaan käsitellä saamelaisyhteisölle tärkeitä kysymyksiä. Saamelaistutkijoiden ja valtaväestöön kuuluvien tutkijoiden tutkimusintressi kohdistuu Lehtolan mukaan hieman toisenlaisiin aiheisiin. Valtaväestön tutkijat tarkastelevat tavallisesti sellaisia aiheita, jotka kiinnostavat valtayhteiskuntaa. Lehtola pitää kuitenkin ristiriitaisena sitä, että saamelaisiin liittyvää tutkimusta saisi tehdä vain saamelaiset itse, sillä samanaikaisesti valtaväestöltä vaaditaan saamelaisasioiden ymmärtämistä. Toisen kulttuuria ei ole mahdollista ymmärtää vain saamalla siitä tietoa, vaan vastaanottajan tulisi myös sisäistää, mihin tiedolla vastataan. (Mt.)

Liikkuminen saamelaisalueella sekä asuminen ja eläminen saamelaisenemmistöisessä kunnassa ovat synnyttäneet minussa aidon kiinnostuksen saamelaisuutta ja saamelaista kulttuuria kohtaan. Kirjallisuudesta ja keskusteluista saatu tieto on kuitenkin rajallista ja siksi aiheeseen perehtyminen tutkielman teon yhteydessä on loogista. Lehtola (2005) kuitenkin katsoo, että valtayhteiskunnan tutkijoiden tuottamaa tietoa usein arvostetaan enemmän kuin saamelaisten tutkijoiden tuottamaa tietoa. Näin on esimerkiksi päätöksenteon yhteydessä. Lehtolan mukaan saamelaisten tieto ja asiantuntemus pyritään usein kumoamaan etenkin ristiriitatilanteissa, jolloin vanhat valtasuhteet ja asenteet näyttäytyvät. Tästä näkökulmasta tutkimukseni edellyttää mitä suurinta sensitiivisyyttä. Näen kuitenkin oman aineistoni vahvuutena sen, että haastateltujen joukossa on suomalaisten sosiaalityöntekijöiden lisäksi myös saamelaisia sosiaalityöntekijöitä. Tällöin myös heidän kulttuuritaustastaan kumpuava tieto tulee huomioiduksi.

On myös muistettava, että kyse ei ole vain siitä, mitä minä tutkijana tulkinnoillani tuotan, sillä tutkimukseen sisältyy, Jari Eskolan ja Juha Suorannan (1998, 142) sanoin, useita tulkinnan tasoja. Puhujalla on oma tulkintansa puheestaan, josta tutkija puolestaan tekee oman toisen asteen tulkintansa. Tulkinta muokkautuu vielä valmista raporttia kirjoittaessaan ja lukija tekee vielä oman tulkintansa aiheesta. Tutkijana en voi ennakoida, miten lukija kirjoittamaani tekstiä tulkitsee ja hyödyntää. Tästä huolimatta minulla on velvollisuus punnita sanojani ja tulkintojani tarkasti sekä minimoida virheellisten tulkintojen mahdollisuus.

Tutkimukselta edellytetään yhteiskunnallista merkityksellisyyttä. Sen tulee siten tarjota uutta tietoa ja uusia näkökulmia tutkimastaan ilmiöstä. Tämän tehtävän lisäksi on myös kysyttävä, kuka tutkimuksesta hyötyy. (Pohjola 2007, 28.) Peled ja Leichtentritt (2002, 148–149) esittävät, että eettisesti kestävä tutkimus sekä voimaannuttaa että hyödyttää siihen osallistuvia. Tutkimuksen näkökulmasta voimaannuttaminen voi toteutua muun muassa osallistujien äänten kuulluksi tekemisen sekä kunnioittavan kohtaamisen muodossa. Osallistujien on myös saatava jotain irti osallistumisestaan. Donna M. Mertens ja Pauline Ginsberg (2008, 488) kirjoittavat, että osallistujat voivat tutkimukseen osallistessaan saada esimerkiksi uusia oivalluksia tai tulla tietoisiksi omista uskomuksistaan ja arvoistaan. Tutkimus voi tällöin lisätä osallistujien itsetuntemusta ja tällä voi puolestaan olla myönteinen vaikutus osallistujiin. (Mertens & Ginsberg 2008, 488.)

Tutkielmani hyötyä on pohdittava sekä sosiaalityöntekijöiden että saamelaisien asiakkaiden näkökulmasta. Moni tutkimukseen osallistunut sosiaalityöntekijä ilmaisi kiinnostuksensa aihetta kohtaan. Haastatteluissa vallitsi pohdiskeleva ilmapiiri. Sosiaalityöntekijöillä ei ollut etukäteen tietoa haastattelukysymyksistä, jolloin heillä ei myöskään ollut mahdollisuutta miettiä vastauksia valmiiksi. Sosiaalityöntekijät joutuivat monessa kohdassa miettimään ja punnitsemaan asioita eri näkökulmista. Kaksi haastateltavaa ilmaisi haastatteluiden tarjonnan heille uusia näkökulmia ja oivalluksia aiheesta. He ovat siis jollain tasolla saaneet jotain irti tutkimukseen osallistumisesta. Tutkielmani voi myös tuottaa tietoa saamelaissosiaalityön mahdollisista erityiskysymyksistä. Näiden paikantaminen voi tarjota sosiaalityölle ja sosiaalityöntekijöille kehittämismahdollisuuksia, joista saamelaiset asiakkaat voivat hyötyä.

4.4 Tutkijan positio

Tutkija asettuu aina tiettyyn positioon suhteessa omaan tutkimukseensa. Tutkijan positio vaikuttaa siihen, mitä hän kykenee näkemään aineistossa ja miten hän tämän esittelee. Analyysi voi näyttää hyvinkin erilaiselta toisesta positioista ja tämän vuoksi tutkijan on paitsi tiedustettava myös esiteltävä oma positionsa. (Phillips & Jørgensen 2002, 22.)

Tutkijan positioon vaikuttavat tutkimuksen ulkoiset sitoumukset. Ulkoisilla sitoumuksilla tarkoitetaan tutkijan kulttuurista ja tieteellistä taustaa sekä sitä, minkälaisessa ympäristössä tutkija työskentelee. Jos tutkija selvittää jotain itselleen läheistä aihetta, herää helposti epäily, että tutkija ei kykene olemaan objektiivinen. Koska yksikään tutkija ei pysty irrottautumaan itsestään ja sulkemaan täysin omaa ajatteluaan pois, ei täydellinen objektiivisuus ole mahdollista. Sen sijaan on tärkeätä, että tutkija pyrkii aktiivisesti tiedostamaan omat asenteensa ja uskomuksensa sekä minimoi niiden vaikutuksen tutkimukseen. (Ilmonen 2007, 135–136; Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.)

Oma tutkijan positioni on ajoittain tuntunut hyvinkin sekavalta. Se rakentuu ammatillisen ja henkilökohtaisen position lisäksi myös ulkopuolisuudesta ja tietynlaisesta sisäpuolisuudesta. Tunnistan itseni osittain Lydia Heikkilän (2006, 75) pohdinnasta, jossa hän toteaa olevansa niin tutkija, työntekijä kuin saamelaisen yhteisön jäsenenkin ja rooliensa monimuotoisuuden takia asettuvansa borderline positioon. Eri rooleilta odotetaan eri asioista. Tieteelliseltä tutkimustyöltä vaaditaan avoimuutta ja objektiivisuutta, työnantaja vaatii käytäntöjen ymmärtämistä ja jäsenyys yhteisössä edellyttää puolestaan uskollisuutta ja sympatiaa. (Mt.)

Tutkielmaa aloittaessani olin työskennellyt nelisen vuotta saamelaisten sosiaali- ja terveysjärjestössä. Saamelaisia koskevat erityiskysymykset sosiaali- ja terveydenhuollossa olivat osa minun työtäni. Tutkimusintressini on perua näiltä ajoilta. Tutkimusprosessin keskivaiheessa työtilanteeni muuttui ja siirryin sosiaalityöntekijän tehtäviin Utsjoen kuntaan. Pääsin pintaa syvemmälle tutustumaan tutkimaani aiheen arkeen, ja tämän myötä myös ymmärrykseni saamelaissosiaalityöhön liittyviä kysymyksiä kohtaan sai toisenlaisen ulottuvuuden.

Henkilökohtainen positioni puolestaan rakentuu siitä, että olen itse taustaltani suomenruotsalainen ja olen avioitunut saamelaiseen sukuun. Positiot osoittavat, että en ole täysin ulkopuolinen suhteessa tutkimusaiheeseeni vaan pikemminkin osittain sisäpuolinen. Osittaisesta sisäpuolisuudesta voi olla niin hyötyä kuin haittaakin. Minulle se on esimerkiksi antanut mahdollisuuden syventää ja kehittää ymmärrystäni saamelaisia ja yleensäkin vähemmistöjä koskevia asioita kohtaan. Osittaiseen sisäpuolisuuteen liittyy kuitenkin samanaikaisesti myös esimerkiksi odotuksia lojaaliudesta. Sivutessani tutkimusaiheittani eri ihmisten kanssa olen kokenut, että tutkielmaani kohtaan kohdistuu erilaisia odotuksia. Nämä odotukset ovat ajoittain harhauttaneet ajatteluani ja siksi niiden tunnistaminen ja pohtiminen ovat tärkeä osa tutkimusprosessiani.

Osittainen sisäpuolisuus asettaa myös haasteita tutkijan reflektiivisyydelle. Minulla oli tutkielman teon alkuvaiheessa vahva näkemys siitä, mitä saamelaissozialityön tulisi olla. Tutkimusprosessin edetessä ja varsinkin tutkimushaastatteluiden ja litteroinnin jälkeen ymmärsin omien ennakko-oletusteni vaikuttavan tutkielman tekoon. Jouduin kyseenalaistamaan itsestään selviltä tuntuvat ajatukseni. Tämä toi puolestaan ajatteluuni uusia ulottuvuuksia.

Diskurssianalyttinen tutkimus edellyttää tutkijan position pohtimista vielä toisesta näkökulmasta. Kirsi Juhila (1999b, 202–204) pohtii, millaisia positioita diskurssianalyttikko voi ottaa suhteessa tutkittavaan ilmiöön eritellen kolme tutkijapositionia; analyttikko, asianajaja ja tulkitsija. Analyttikon tutkijapositionissa tutkija sijoittuu ikään kuin ulkopuoliseksi suhteessa omaan tutkimusaineistoonsa ja hänen osallisuus tutkittavaan aineistoon pyritään pitämään mahdollisimman pienenä. Aineiston analyysi on tiukasti aineistolähtöinen, jolloin puhujien omat luonnehdinnat ja selonteot ovat tutkimuksen ydin eikä tutkija tuota niistä selityksiä. (Mt.)

Asianajajan positiossa oleva tutkija tavoittelee tutkimuksellaan muutosta johonkin asiaan. Hänen pyrkimyksensä on jonkin asian edesauttaminen eikä hän siksi tutki ainoastaan, miten toimijat luovat sosiaalista todellisuutta, vaan hän myös pohtii, miten tämä todellisuus olisi mahdollista konstruoida toisin. Asianajajaa voi luonnehtia vallitsevien

realiteettien kriitikoksi ja hänen mielenkiinnon kohteena on paitsi valtasuhteiden erittely myös vaiettujen totuuksien kuulluksi tekeminen. (Juhila 1999b, 207–208.)

Tulkitsijan positiosta aineistoa on mahdollista tarkastella monella eri tapaa ja keskeinen osa analyysiä on tutkijan ja tutkittavan aineiston välinen vuorovaikutus. Vaikka analyysi on vahvasti aineistoperäinen, on tutkija kuitenkin subjektina ja kulttuurisena toimijana mukana rakentamassa ja vaikuttamassa siihen. Tutkijan ja aineiston välinen vuorovaikutus on helpompi ymmärtää, mikäli tutkijan subjektiivisuus on purettu. Tutkijan tausta, elämäkokemus ja yhteiskunnallinen asema vaikuttavat siihen, mitä hän aineistosta paikantaa. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että tutkija voi nostaa aineistosta esille vain itseään miellyttäviä tulkintoja vaan analyysin on nojaututtava vahvasti aineistoon. (Mt., 212–213.)

Nämä positiot eivät kuitenkaan ole kiinteitä, vaan tutkijan on tutkimusprosessin aikana mahdollista siirtyä positiosta toiseen tai yhdistellä niitä (mt., 227). Olin itse tutkimusprosessin alussa vahvasti asianajajan positiossa. Minulla oli vahva näkemys siitä, mitä saamelaissozialiteetin tulisi olla. Itseäni ympäröivä keskustelu ja tutkielmaa kohtaan kohdistuvat odotukset saivat minut asettumaan tähän positioon. Haastatteluiden jälkeen huomasin aiheen monimuotoisuuden ja ymmärsin, että minun on tarkemmin pohdittava, mistä positiosta haluan ja voin tutkielman toteuttaa. Aineistostani on paikannettavissa hyvin erilaisia näkökulmia, joiden tarkasteluun soveltuu parhaiten tulkinnallinen analyysi. Juhilan (mt., 230) mukaan tutkijan tehtävänä nähdään tavallisesti aineiston monipuolinen analysointi sekä monenlaisten ja vaihtoehtoisten äänien kuulluksi tekeminen. Vaihtoehtoisten äänten kuulluksi tekeminen on mahdollista nähdä asianajona, mutta samalla kyse on myös vahvasti tulkinnallisesta toiminnasta.

5 Tutkimuksen aineisto ja analyysi

5.1 Tutkimuksen aineisto

Diskurssianalyyssissä tutkitaan usein luonnollisia aineistoja kuten äänitteitä ja dokumentaatioita. Kuitenkin myös haastatteluaineistoja on mahdollista käyttää diskurssianalyttisessä tutkimuksessa. (Potter & Wetherell 1987, 163.) Aineistoni koostuu yhdestä yksilöhaastattelusta, yhdestä parihaastattelusta ja yhdestä ryhmähaastattelusta, jotka on toteutettu marras-joulukuun 2013 välisenä aikana. Haastatteluihin osallistui yhteensä kuusi henkilöä.

Tutkimuksessani on otettava huomioon haastattelujen tilannekonteksti. Tilannekontekstiin lasketaan sekä puhujien osallistujaroolit että heidän toimijuudet. Ihmisellä on tilanteesta riippuen erilaisia rooleja. Muun muassa henkilön ammatti vaikuttaa hänen rooliinsa. Kielenkäyttötilanteessa hänelle rakentuu lisäksi erilaisia kielellisiä toimijuuksia. Näitä ovat esimerkiksi asiantuntijan, kysyjän ja neuvojan toimijuudet. Roolien ja toimijuuksien merkitys tutkimuksessa riippuvat tutkimusongelmasta. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 31–34.)

Tutkimukseeni osallistuneet henkilöt ovat kaikki sosiaalityöntekijöitä koulutukseltaan ja he tekevät sosiaalityötä eri puolella saamelaisaluetta. He ovat osallistuneet haastatteluihin sosiaalityöntekijän roolissa. Todennäköistä kuitenkin on, että heillä on haastattelutilanteessa myös muita rooleja. Näitä voivat esimerkiksi olla sukupuoleen, ikään ja siviilisäätyyn liittyvät roolit, mutta myös erilaisista arvoista juontuvat roolit. Haastateltujen oma etninen tausta erottuu selvästi tutkimushaastatteluissa. Saamelaistaustaiset sosiaalityöntekijät tuovat esille oman kulttuuritaustansa ja suomalaiset sosiaalityöntekijät puolestaan puhuvat itsestään saamelaisyhteisön ulkopuolelta tulleina. Tämä on tutkimuksessani keskeistä jo siksi, että se kertoo jotain niistä positioista, joihin sosiaalityöntekijät puheissaan asettuvat.

Myös reunaehtokontekstin huomioiminen on tutkimuksessani oleellinen. Reunaehtokonteksti koostuu niistä reunaehdoista, jotka ovat keskeisiä aineiston keräämisen ja analysoinnin kannalta. Esimerkiksi haastattelun ja kirjoitetun tekstin tuottamisen reunaehdot ovat keskenään erilaisia ja lisäksi esimerkiksi sosiaalityöntekijän kielenkäyttöä tarkasteltaessa voi olla olennaista, että tutkijalla on tietoa muun muassa sosiaalityötä velvoittavasta lainsäädännöstä tai organisaation toimintaohjeista, sillä tämä tieto tekee kielenkäytön helpommin ymmärrettäväksi. (Jokinen ym. 1993, 34–35.) Tieto muun muassa sosiaalityön etiikasta sekä sosiaalityön velvoitteista ja realiteeteista on oleellinen omassa tutkimuksessani. Ne kertovat jotain sosiaalityön reunaehdoista ja niiden valossa myös sosiaalityöntekijöiden puhetta on helpompi analysoida. Usea selonteko kiinnittyy esimerkiksi tasa-arvoon. Eräs haastateltava puhuu tässä yhteydessä ”asiakkaiden asettamisesta samalle lähtöviivalle”. Tämän kaltaisen puheen virheellinen tulkinta on mahdollista, mikäli tulkitsijalla ei ole tietoa sosiaalityön arvoista.

Reunaehtokontekstiin vaikuttaa myös sosiaalityöntekijöiden taustaorganisaatiot ja niiden toimintatavat. Tässä tutkimuksessa reunaehtokontekstissa on merkittävää variaatiota johtuen siitä, että haastattelut on toteutettu eri kunnissa. Tutkimuksessa, jossa tarkastellaan saamelaisosiaalityötä, on erityisen tärkeätä muistaa, että saamelaisväestön määrä vaihtelee kunnittain. Saamelaisalueen kunnista ainoastaan Utsjoki on saamelaisemmistöinen ja utsjokelaisista vajaalla 47 prosentilla on saame äidinkielenään (Länsman & Tervaniemi 2012, 9). Muissa saamelaisalueen kunnissa saamelaisia on selvästi vähemmän ja myös saamen kielen asema on heikompi. Saamelaisuus voi siis näyttäytyä eri tavoin eri konteksteissa.

Myös haastattelumuotojen erilaisuus on otettava huomioon, sillä niiden välillä on muun muassa vuorovaikutukseen liittyviä eroja. Ryhmähaastattelusta on Eskolan ja Suorannan (1998, 95) mukaan mahdollista saada enemmän tietoa, sillä haastateltavilla on mahdollisuus yhdessä muistella, kannustaa ja innostaa toisiaan. Ryhmähaastattelut valikoituivat tutkimukseni yhdeksi aineistonkeruumuodoksi niiden tehokkuuden vuoksi. Taustalla vaikutti myös ajatus, että haastateltavien saaminen voisi olla helpompaa, mikäli haastattelut toteutetaan ryhmässä.

Parihaastattelu on puolestaan ryhmähaastattelun alalaji (Vuorela 2005, 41). Omassa tutkimuksessani parihaastattelun ja ryhmähaastattelun väliset erot osoittautuivat pieniksi. Ryhmähaastatteluun osallistui kolme henkilöä, jolloin ero parihaastattelun kahteen henkilöön ei ole merkittävä.

Yksilöhaastattelussa vuorovaikutus rakentui haastateltavan ja minun vuorovaikutuksesta. Ryhmä- ja parihaastattelussa vuorovaikutus rakentui haastateltavien keskinäisestä sekä minun ja haastateltavien vuorovaikutuksesta. Yksilöhaastattelussa minulla oli suurempi vastuu haastattelun suunnasta kuin esimerkiksi ryhmä- ja parihaastattelussa. Pysin haastatteluissa pitämään oman osuuteni melko neutraalina, enkä merkittävästi ottanut kantaa haastatteluissa esille tuleviin asioihin. Ajoittain osallistuin kuitenkin keskusteluun hyödyntämällä muun muassa aikaisempaa tutkimustietoa ja omia kokemuksiani, joihin pyysin haastateltavilta kommentteja heidän omista kokemuksistaan ja näkemyksistään.

Haastateltavat osallistuivat ryhmä- ja parihaastatteluun näkemykseni mukaan tasavertaisesti. Jokainen sai vastata esitettyihin kysymyksiin ja kommentoida toisten puheenvuoroja vapaasti. Eero Suoninen (1999, 29–30) kirjoittaa, että koska keskustelussa on kyse vuorovaikutuksesta, on hyvinkin mahdollista, että keskustelukumppani painostaa tai kannustaa puhujaa tietyn merkityksen suuntaan. Valtasuhteilla on erityisen iso rooli tässä. (Mt.) Omasta aineistostani en ole havainnut tämän kaltaista toimintaa. Haastateltavat olivat ajoittain samaa mieltä asioista, mutta myös eriävät mielipiteet ilmaistiin.

Haastattelutilanteissa haastateltavat eivät muutamaankin otteeseen ymmärtäneet kysymyksiäni, jolloin jouduin tarkentamaan niitä. Kahdessa haastattelutilanteessa kohtasin haasteen jo heti haastattelun alussa. Käytin haastattelutilanteissa käsitettä ”saamelainen sosiaalityö” ikään kuin tämä olisi itsestään selvä termi saamelaisalueen sosiaalityössä. Käsite ei kuitenkaan näyttäisi olevan vakiintunut saamelaisalueen sosiaalityössä, sillä haastateltavat pyysivät minua kertomaan, mitä tarkoitan saamelaisella sosiaalityöllä.

Kysymyksiä herätti kahdessa haastattelutilanteessa myös se, miten määrittelen saamelaisen asiakkaan tutkimuksessani; pitääkö hänen olla saamelaiskäräjien rekisterin jäsen

vai riittääkö, että hän itse määrittelee itsensä saamelaiseksi. Saamelaisalueella on viime aikoina käyty saamelaismääritelmään liittyvää keskustelua, johon minulla ei ole tutkielmassani tarkoitus ottaa kantaa. En ollut kuitenkaan varautunut siihen, että tämä asia nousee esille haastattelutilanteissa. Sosiaalityön näkökulmasta saamelaismääritelmää ja sen täyttymistä ei kuitenkaan voi pitää oleellisena asiana. Sosiaalityöntekijöillä ei enemminkään ole saamelaiskäräjien jäsenrekisteriä käytettävissään ja vaikka olisikin, sosiaalityön lähtökohtana on aina ihmisen oman kokemuksen huomioiminen ja kunnioittaminen. Olen tämän vuoksi päätenyt siihen, että tarkoitan tutkimuksessani saamelaisella asiakkaalla henkilöä, joka määrittelee itsensä saamelaiseksi.

Käytin haastatteluissa teemahaastattelurunkoa (*liite 3*). Teemahaastattelussa haastattelun osa-alueet ovat etukäteen määriteltyjä ja tutkija huolehtii siitä, että kaikki osa-alueet käsitellään haastattelussa. Niiden käsittely voi kuitenkin toteutua eri järjestyksessä ja laajuudessa. (Eskola & Vastamäki 2007, 27.) Teemahaastattelurunkoni koostui kuudesta pääteemasta, joiden alle olin koonnut alateemoja. Olin varautunut siihen, että teemat käsitellään eri järjestyksessä ja laajuudessa, mutta vasta haastattelutilanteessa huomasin, kuinka haastava teemahaastattelu oli. Aineistoni kannalta oli tärkeätä, että jokaista teemaa käsitellään kaikissa haastatteluissa, mutta halusin samalla haastatteluiden olevan sulavia ja luonnollisia. Minun oli kuitenkin ajoittain vaikeata hahmottaa, onko tiettyä teemaa jo käsitelty ja missä laajuudessa. Aineiston litterointi paljasti, että kaikkia pääteemoja käsiteltiin jossakin muodossa kaikissa kolmessa haastattelussa, mutta osateemoja ei niinkään.

5.2 Analyysin vaiheet

Haastatteluiden jälkeen käynnistin litterointityön. Eskolan ja Suorannan (1998, 99) mukaan haastattelutilanteen rekonstruointi voi olla ongelmallista, mikäli haastatteluja ei litteroida välittömästi. Ryhmähaastatteluiden kohdalla voi lisäksi olla vaikeata tunnistaa, kuka puhuu milloinkin. Omalla kohdallani haastattelutilanteiden pienet ryhmäkoot helpottivat puhujien tunnistamisen.

Diskurssianalyttisen aineiston litterointitarkkuus riippuu tutkimusongelmasta. (Phillips & Jørgensen 2002, 80–81). Hienojakoinen litterointi ei useiden tutkimusasetelmien analyysin kannalta ole välttämätön, vaan saattaa pikemminkin haitata aineiston luettavuutta. Tutkijan on tarkasti punnittava, mitä tietoa hän aineistosta tarvitsee ja minkä tasoista litterointia tämän tiedon saaminen edellyttää. (Potter & Wetherell 1987, 166.) Mikäli tutkimuksessa tarkastellaan vuorovaikutuksen rakentumista, on litteroinnin oltava suhteellisen yksityiskohtainen. Litterointi voi kuitenkin olla karkeampaa, mikäli tutkija etsii merkitysrakenteita aineistosta. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 161–162.)

Litteroin ensimmäisen haastattelun hyvin hienojakoisesti. Lukiessani litteroitua tekstiä pohdin kuitenkin litterointitason tarkoituksenmukaisuutta. Tarkastelen omassa tutkimuksessani ensisijaisesti sosiaalityöntekijöiden tuottamia merkityksiä saamelaissofiaalityöstä, jolloin kiinnostukseni painopiste on diskurssien sisällössä, ei niinkään diskurssin tuottamisessa tapahtuvassa vuorovaikutuksessa. Tämä vuoksi en koe hienojakoisen litteroinnin olevan analyysityön kannalta oleellinen. On myös muistettava, että diskurssianalyysi rakentuu muistakin elementeistä kuin litteroidusta tekstistä. Tässä tutkimuksessa esimerkiksi tutkimukseen vaikuttavat kontekstit ovat litteroidun tekstin lisäksi oleellisia analyysin kannalta. Kuten Gee (2001, 88) toteaa, analyysin luotettavuus ei ole riippuvainen litterointitarkkuudesta, vaan olennaisempaa on, miten hyvin litteroitu aineisto ja analyysin muut elementit toimivat yhdessä. Litteroin kaksi seuraavaa haastattelua karkeammin merkiten ainoastaan pidemmät tauot, päälle puhunnat ja naurahdukset. Litteroitua tekstiä kertyi 59 sivua.

Litteroinnin jälkeen kuuntelin haastattelut vielä toistamiseen samanaikaisesti lukien litteroitua aineistoa läpi. Pyrkimyksenäni oli saada alustava ote aineistosta. Poimin tässä vaiheessa aineistosta kaikki kiinnostavat kohdat kiinnittämättä sen enempää huomiota tutkimuskysymyksiin.

Jonathan Potter ja Margaret Wetherell (1987, 166) esittävät, että diskurssianalyttisen tutkimuksen aineiston analyysi käynnistyy aineiston pilkkomisella. Diskurssianalyttisen aineiston sisältöä voi pilkkoa muun muassa teemoittelun, tyypittelyn ja koodauksen avulla (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 166). Pilkoin oman aineistoni teemoittelun avul-

la. Teemoittelussa aineisto pilkotaan ja järjestetään eri aihepiirien mukaan. Teemoittelun avulla aineistosta etsitään tutkimusasetelemaa valottavia teemoja sekä paikannetaan aineistossa esiintyviä eroavaisuuksia ja yhtäläisyyksiä. (Eskola & Suoranta 1998, 175–180.) Diskurssianalyttisen aineiston pilkkomisvaiheessa ei kuitenkaan paikanneta tutkimustuloksia, vaan pyritään pikemmin puristamaan huomattava määrä informaatiota kohtuullisen kokoisiksi osiksi (Potter & Wetherell 1987, 167). Tutkimusaineiston teemat paikantuivat luettuani litteroidun haastatteluaineiston useaan kertaan. Teemojen paikantamisessa hyödynsin tekstinkäsittelyohjelmaa, jonka avulla kokosin samaa aihetta käsitteleviä teemoja toistensa läheisyyteen (ks. esim. Eskola & Vastamäki 2007, 42).

Teemoitteluvaiheessa en tukeutunut teemahaastattelurunkoon, sillä ajattelin tämän mahdollisesti ohjaavan teemojen paikantamista. Tarkastelin sen sijaan aineistoa tutkimuskysymysten valossa. Ensimmäisessä teemoitteluvaiheessa huomioni kiinnittyi siihen, mitä erityiskysymyksiä saamelaissosiaalityöstä aineistossa tuotetaan. Kiinnitin huomiota usein toistuviin ja suhteellisen selkeästi erottuviin teemoihin. Näitä olivat muun muassa saamen kieleen, saamelaisten historiaan sekä kulttuurisiin erityispiirteisiin liittyvät teemat. Nämä teemat erottuivat aineistosta selkeimmin kenties sen takia, että minulla oli esikäsitteitä niistä. Olin kuitenkin tietoinen tästä ja pyrin siksi vielä paikantamaan myös muita mahdollisia erityiskysymyksiä aineistosta. Tämän jälkeen etsin aineistosta teemoja, jotka eivät kiinnittyneet saamelaiserityisyyteen. Tämän kaltaisia teemoja olivat muun muassa saamelaissosiaalityön ei-erityisyys, asiakkaiden yksilöllisyys, sosiaalityön perusluonne sekä tasa-arvopuhe. Teemojen paikannuttua kokosin kunkin teeman alle siihen kuuluvia haastatteluotteita.

Jo alustavassa analyysivaiheessa oli tärkeätä kiinnittää huomiota lausekontekstiin, johon vaikuttaa sanojen monimerkityksellisyys. Tietyllä sanalla voidaan tarkoittaa aivan eri asioita ja siksi esimerkiksi sanan käyttötiheydestä ei ole mahdollista tehdä päätelmiä. Sanan merkitys on pikemminkin yhteydessä lausekontekstiin ja yksittäistä lausetta tulee siksi tarkastella suhteessa muihin lauseisiin. (Jokinen ym. 1993, 30–31.)

Omassa tutkimusaineistossani kielenkäyttö on ajoittain mahdollista tulkita väärin, mikäli huomion kiinnittää vain yksittäiseen lauseeseen. Esimerkiksi kysyessäni kulttuurisensitiivisyyden merkityksestä sosiaalityössä sain yhdessä haastattelussa vastaukseksi naurunremakan ja seuraavan vastauksen:

”Se on hieno slogan, siis se on hieno slogan”

Keskittymällä ainoastaan tähän lauseeseen voisin tehdä tulkinnan, että puhuja ei pidä kulttuurisensitiivisyyttä ja sen sisältämiä merkityksiä kovin suuressa arvossa. Koko lausekontekstin huomioiminen osoittaa kuitenkin, että tulkintani olisi silloin ainakin osittain virheellinen. Kyseisen lauseen jälkeen puhuja perustelee sanomaansa:

”Mä oon varmaan yliopistolla tän sanonu joskus, et tää on ylipäättään tää meidän työ kulttuurisensitiivistä. Siis meidän täytyy aina miettiä, et ihmisten kans pitää olla sensitiivinen on ne mistä kulttuurista tahansa.”

Koko lausekontekstin huomioon ottaminen tuottaa toisenlaisen tulkinnan puheesta. Selonteosta voi tehdä tulkinnan, että puhuja pitää sensitiivisyyttä tärkeänä kaikissa sosiaalityön asiakaskohtaamisissa ja että sensitiivisyys itse asiassa on itsestänselvyys sosiaalityössä.

Paikannettuani aineistossa esiintyvät teemat kävin aineiston toistamiseen läpi ja tarkastelin, mihin position sosiaalityöntekijät puheissaan asettuvat. Myös tässä vaiheessa käytin teemoittelua. Sosiaalityöntekijöiden position liittyviä teemoja olivat muun muassa ”vahva kulttuuritausta”, ”saamelaiselle sosiaalityöntekijälle saamelaissosiaalityö on luontevaa”, ”muualta tullut”, ”ei tunne saamelaista kulttuuria”, ”haluaa oppia enemmän saamelaisesta kulttuurista” ja ”siirtää vastuun muille”.

Teemojen paikannuttua ryhdyin tarkastelemaan aineistoa diskurssianalyttisesta näkökulmasta. Potterin ja Wetherellin (1987, 168) mukaan diskurssianalyttisen tutkimusaineiston analyysi koostuu periaatteessa kahdesta vaiheesta. Ensimmäisessä vaiheessa tutkija etsii aineistosta erilaisia kaavoja. Tarkastelun kohteena on tällöin aineistossa

esiintyvä vaihtelevuus ja yhtäläisyys. Toisessa vaiheessa huomio kohdistuu siihen, min-kälaisia funktioita ja seurauksia aineistosta paikannetuilla merkityksillä on. Sari Pietikäinen ja Anne Mäntynen (2009, 167) kirjoittavat, että kielenkäytön eri palasten paikannuttua käynnistyy tulkintatyö, jonka avulla rakennetaan kuva aineiston diskursseista. Huomion kohteena on, mitä merkityksiä tutkittavalle ilmiölle aineistossa rakentuu, miten merkitykset ottavat uusia muotoja ja mitkä merkitykset mahdollisesti uupuvat aineistosta.

Tutkielman analyysivaiheessa kiinnitin erityisesti huomiota siihen, mitä merkityksiä saamelaissofiaalityölle aineistossa rakentuu, sillä tämä on tutkimukseni ensisijainen kiinnostuksen kohde. Aineistosta paikannetut teemat muodostivat tutkielmani rakennuspalikat, joiden avulla lähdin hahmottelemaan aineistossa esiintyviä tulkintarepertuaareja. Tarkastelin teemoja samanaikaisesti miettien, mitä merkityksiä nämä tuottavat saamelaissofiaalityöstä. Tulkitsin esimerkiksi saamen kieleen ja saamelaisten historiaan liittyvien teemojen olevan erityisiä saamelaissofiaalityölle. Teemat, joissa puolestaan painotetaan sofiaalityön perusluonnetta, tulkitsin merkitsevän saamelaissofiaalityön ei-erityisyyttä. Paikansin aineistosta aluksi neljä tulkintarepertuaaria; saamelaissofiaalityön erityiskysymyksiin kiinnittyvän tulkintarepertuaarin, sofiaalityön yleisluonteeseen pohjautuvan tulkintarepertuaarin, eroja huomioivan tulkintarepertuaarin sekä tulkintarepertuaarin saamelaisuuden näkymättömyydestä sofiaalityössä.

Olin jo pitkällä tutkimustulosten raportoimisessa, kun havahtuin siihen, että sofiaalityön yleisluonteeseen pohjautuva tulkintarepertuaari ja tulkintarepertuaari saamelaisuuden näkymättömyydestä sofiaalityössä sisältävät samankaltaisia saamelaisuutta ja saamelaissofiaalityötä neutralisoivia merkityksiä. Pietikäinen ja Mäntynen (2009, 168) toteavat, että tutkimuksen ja analyysin aikana tulee tehtyä harharetkiä, jonka takia kaikki analysoitavat asiat eivät näykään valmiissa tutkimuksessa. Jouduin tässä vaiheessa uudestaan paneutumaan kyseisten tulkintarepertuaarien sisältöihin. Niiden vertailun tuloksena syntyi saamelaissofiaalityötä neutralisoiva tulkintarepertuaari.

Olen siis paikannut aineistostani kolme tulkintarepertuaaria: saamelaissofiaalityön erityiskysymyksiin kiinnittyvän tulkintarepertuaarin, eroja huomioivan tulkintarepertu-

aarin sekä saamelaissoaalityötä neutralisoivan tulkintarepertuaarin. Saamelaissoaalityön erityiskysymyksiin kiinnittyvä tulkintarepertuaari on laajuudeltaan suurin tarkoitteen sitä, että se koostuu useimmista teemoista. Saamelaissoaalityötä neutralisoiva tulkintarepertuaari ja eroja huomioiva tulkintarepertuaari ovat suhteellisen samankokoisia. Aineistosta erotin myös neljä soaalityöntekijöiden ottamaa positiota: kulttuurinkantajan position, ulkopuolisen position, oppijan position sekä delegeoivan position. Esittelen aineistosta paikannetut tulkintarepertuaarit luvussa 6 ja positiot luvussa 7.

Haastatteluotteista olen poistanut usein toistuvia täytesanoja sekä puheen merkitysten ymmärtämisen kannalta merkityksettömiä kohtia. Joitakin aineistokohtia olen poistanut haastateltujen anonymiteetin säilymisen vuoksi. Täytesanojen kohtia en ole erikseen merkannut. Kohdat, josta puolestaan olen poistanut useamman sanan, olen merkannut kolmella pistellä (...). Olen eritellyt puhujat kirjaimella ja numerolla. Soaalityöntekijät olen merkannut kirjaimella S1–S6 ja itseni kirjaimelle T.

6 Saamelaissosiaalityötä käsittelevät tulkintarepertuaarit

6.1 Saamelaissosiaalityön erityiskysymyksiin kiinnittyvä tulkintarepertuaari

Saamelaisuuteen, saamelaiseen kulttuuriin ja saamen kieleen liittyvät kysymykset ovat tavalla tai toisella läsnä saamelaissosiaalityössä. Jo lainsäädäntö (Sosiaalihuollon asiakaslaki 22.9.2000/81) velvoittaa viranomaisia huomioimaan muun muassa asiakkaan kulttuuritaustan sosiaalihuoltoa toteutettaessa. Kulttuuritaustan huomioiminen saa sosiaalityön arjessa erilaisia merkityksiä ja ilmenemismuotoja. Saamelaissosiaalityön erityiskysymyksiin kiinnittyvässä tulkintarepertuaarissa esiintyvät ne teemat, jotka haasteltujen sosiaalityöntekijöiden mukaan ovat tärkeitä huomioida saamelaissosiaalityössä. Saamelaissosiaalityön erityiskysymyksiin kiinnittyvä tulkintarepertuaari ei kuitenkaan tuota kuvaa saamelaissosiaalityöstä erityisenä, vaan se pikemmin rakentaa saamelais-sosiaalityön viitekehystä. Tämä viitekehys rakentuu saamen kieleen, saamelaisten historiaan, saamelaisen asiakkaan kohtaamiseen sekä saamelaisen asiakkaan mahdollisiin erityistarpeisiin liittyvistä kysymyksistä. Saamelaissosiaalityön erityiskysymyksiin kiinnittyvä tulkintarepertuaari ei ole yksiselitteinen. Siihen sisältyy niin ristiriitoja kuin vastakkaisia näkemyksiäkin ja se rakentuu ajoittain neuvotteluiden kautta. Tulkintarepertuaarin sisällä saamelaistaustaiset sosiaalityöntekijät painottavat saamelaissosiaalityön erityiskysymyksiä enemmän kuin suomalaiset sosiaalityöntekijät.

Neuvottelua kielen roolista sosiaalityössä

Puhe ja kieli ovat sosiaalityön työvälineitä. Niiden avulla ollaan vuorovaikutuksessa asiakkaan kanssa ja selvitetään hänen tilannettaan ja avuntarvettaan. Tärkeätä on, että työntekijä ja asiakas ymmärtävät toistensa puhetta. Muussa tapauksessa väärinkäsitysten riski voi olla suuri. Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan erikielisyys voi juontaa esimerkiksi siitä, että sosiaalityöntekijä puhuu viranomaiskieltä, joka on asiakkaalle vierasta ja mahdollisesti myös vaikeasti ymmärrettävää. Erikielisyys voi myös johtua erilaisista äidinkielistä, jolloin kieleen liittyvät kysymykset saavat toisenlaisia merkityksiä.

Kielikysymykset ovat sidoksissa lainsäädäntöön. Esimerkiksi Saamen kielilain (1086/2003) 4 §:n pohjalta saamelaisilla on oikeus omakieliseen asioimiseen saamelais-

alueen viranomaisessa. Kielilaki asettaa velvoitteita myös sosiaalityölle. On mahdollista, että sosiaalityöntekijät pohtivat kielikysymyksiä juuri lainsäädännön pohjalta, mutta kielilakia ei kuitenkaan mainita yhdessäkään haastattelussa. Sen sijaan kielikysymykset kiinnittyvät tutkimusaineistossani asiakasprosessien laadulliseen näkökulmaan. Tästä näkökulmasta omakielisyyttä pohditaan muun muassa sen tarpeellisuuden näkökulmasta. Omakielisen palvelun merkitys ei siten näyttäyty yksiselitteisenä sosiaalityöntekijöiden puheissa. Puheissa päinvastoin pohditaan ja neuvotellaan siitä, kenelle omakielinen palvelu sosiaalityössä on välttämätöntä. Omakielisyyttä sosiaalityössä ei siten nähdä itseisarvona, vaan neuvoteltavissa olevana asiana.

”Se kieliasia varmaan korostuu just vanhusten kanssa sitten enemmän” S3

Puheesta ilmenee, että kielikysymykset korostuvat kohtaamisissa vanhusten kanssa. Tämä johtuu mahdollisesti siitä, että osa saamelaisista ikäihmisistä ei välttämättä hallitse valtakieltä kovin hyvin. Osa saamelaisista vanhuksista on asunut koko elämänsä kotiseudullaan vahvasti saamelaiseen yhteisöön ja elinkeinoihin kiinnittyneinä. He eivät ole välttämättä tarvinneet valtakieltä arjessaan ja valtakieli on tällöin jäänyt heikoksi. Vähemmistöryhmien keskuudessa on yleensäkin paljon vanhuksia, joiden kielitaito rajoittuu omaan äidinkieleen (Lukkarinen 2001, 6). Puheesta voi kuitenkin ymmärtää, että kielikysymykset eivät erityisemmin erotu muissa asiakaskohtaamisissa. Tästä voi tehdä tulkinnan, että asiakkaan hyvä valtakielen taito johtaa siihen, että kielikysymykset eivät kohtaamisissa korostu. Tutkimusaineistossa on useita kohtia, jossa asiakkaan hyvä valtakielen taito vaikuttaa siihen, nähdäänkö omakielinen palvelu tarpeellisena.

”Sitten on on ollu kyllä semmonenkin perhe, jossa sitten on mietittykin sitä, että olisko hyvä, että ois saamenkielisiä palveluita. Et kuinka paljon se vaikuttaa se, että ei voi puhua sillä kotikielellä niitä asioita, mut toki suomenkielikin on sitten niin vahva, että ei se oo sillai mikskään ongelmaks muodostunut” S4

Selonteossa pohditaan, milloin omakielisyys sosiaalityössä on tarpeellista. Sosiaalityöntekijä osoittaa puheessaan, että kielikysymykset tiedostetaan ja että niitä pohditaan. Puheen alku on jokseenkin varovaista ja pohdiskelevaa. Selonteon lopussa puhe kuitenkin muuttuu varmemmaksi ja vakuuttavammaksi. Myös tässä selonteossa omakielisen pal-

velun tarpeellisuus on kytköksissä siihen, kuinka hyvin asiakas hallitsee valtakielen. Omakielisyyden merkitys ilmenee puheessa neuvoteltavissa olevana asiana. Haastatteluteksteistä ei selviä, onko asiakasperheen omaa näkemystä asiasta kuultu vai onko asiaa keskusteltu kollegoiden kesken. Näkökulmalla on kuitenkin vaikutusta siihen, miten omakielisyyden tarve tulkitaan. Sosiaalityöntekijän näkökulmasta keskustelu saattaa olla sujuvaa ja ongelmattonta, mutta asiakkaan kokemus tilanteesta voi olla hyvinkin toisenlainen.

Yhdessäkään aineistokohdassa omakielisyyttä ei nähdä ehdottoman tärkeänä osana kaikkea sosiaalityön asiakastyötä. Muun muassa käsiteltävän asian laatu vaikuttaa pitkälti siihen, miten tärkeänä omakielinen palvelu nähdään.

”...Jos se äidinkieli on se, millä sä saat emootios ilmaistuu, on se sitte saame, englanti tai ruotsi tai joku, niin kyllähän sä sen terapiankin myöskin sillä kielellä tarvit... Jos vaikka mä menisin englanninkieliseen terapiaan ja tuskin mä pystyisin siellä niinku ilmaisemaan itseäni sillä tavalla ku mä suomenkielellä ilmasen... Joo kyl mä tän terapia-asiassa ymmärrän...”S2

Selonteossa omakielisyyttä pohditaan käsiteltävän asian laadun ja kontekstin näkökulmasta. Terapiapalvelut nähdään kontekstina, jossa äidinkielisyyden on tärkeä ja jossa äidinkielisyyden tarve ymmärretään. Tämä ymmärrys rakentuu selonteossa monitasoisesti. Ensin sosiaalityöntekijä pohtii äidinkielen tunne-ulottuvuutta. Tunne-ulottuvuus kytketään puheessa terapiapalveluiden kontekstiin. Seuraavaksi tämä ymmärrys saa myös henkilökohtaisen ulottuvuuden sosiaalityöntekijän sanoessa, että hän tuskin itse pystyisi ilmaisemaan tunteitaan vieraalla kielellä yhtä hyvin kuin omalla äidinkielellään. Henkilökohtaisen tason kytkeminen puheeseen on strateginen teko, jolla osoitetaan puheessa esiintyvien merkitysten totuudellisuus (ks. Juhila 1993, 158). Selonteon viimeinen lause muodostaa pohdinnan lopputuleman. Samanaikaisesti viimeisestä lauseesta on ymmärrettävissä, että omakielisyyttä ei nähdä yhtä tärkeänä sosiaalityössä. Tätä tulkintaa tukee myös se, että sosiaalityöntekijä ei kertaakaan mainitse sosiaalityön kontekstia puheeseen.

Terapiapalveluissa kielellisellä vuorovaikutuksella ja tunteiden ilmaisulla on keskeinen sija, jolloin kyseistä aluetta voi luonnehtia erityisen sensitiiviseksi. Kuitenkin myös sosiaalityö perustuu pitkälti kielelliselle vuorovaikutukselle ja ajoittain myös tunteiden ilmaisulle. Merja Laitisen ja Tarja Kemppaisen (2010, 157–158) mukaan asiakkaiden tilanteissa on läsnä niin tiedollinen kuin emotionaalinen ulottuvuus. Asiakkaiden tunteilla tulee siksi myös olla sija sosiaalityön kohtaamisissa. On kuitenkin muistettava, että sosiaalityössä kohdataan laadultaan erilaisia asioita. Osa on sensitiivisiä, osa pikemminkin rutiininomaisia. Asiakaskohtaamisissa, joissa käsitellään rutiininomaisia asioita, omakielisyyden merkitys ei välttämättä ilmene yhtä selkeästi kuin kohtaamisissa, jossa asiat ovat laadultaan sensitiivisiä.

Omakielisen palvelun merkityksen ymmärtäminen on kenties helpompaa, jos ymmärtää äidinkielen funktion. Kieli on ensinnäkin vahvasti sidoksissa kulttuuriin. Liisa Tiittula (1998, 34) kirjoittaa, että kieltä ja kulttuuria ei ole mahdollista erottaa toisistaan. Kulttuuri heijastuu kielessä ja kieli puolestaan ilmentää kulttuuria. Kielen avulla siirretään esimerkiksi edellisten sukupolvien kulttuuriperintö nuoremmalle sukupolvelle. Äidinkieli ei kuitenkaan ole vain verbaalisen kommunikaation väline, vaan sillä on myös vahva emotionaalinen ulottuvuus. (Lukkarinen 2001, 5.) Äidinkieltä kutsutaankin usein tunteiden kieleksi. Äidinkielen tunne-ulottuvuus ilmenee seuraavassa haastatteluotteessa.

” Mä voin kertoa yhden kohtaamisen yhden isän kanssa... ja hänellä oli tietenkin muu kieli kun se kieli, mitä me käytettiin se valtaväestön kieli. Mut sen kun en pystynyt käyttämään sen ihmisen äidinkieltä, niin mä koin, että elekieli puuttui. Ei näyttänyt tunteita, et vaikka oli tosi vaikeista asioista kyse, et ku kerto niistä vieraalla kielellä, että se oli niin nähtävissä se, että se ihminen ei pystynyt puhumaan tunteilla. Ja sit sain olla mukana siinä, ku hän sai puhua omalla äidinkielellä... Mä en varmaan tuu ikinä sitä unohtamaan...Että tässä me puhutaan maailman vaikeimmista asioista sille ihmiselle eikä se pysty kertomaan niitä äidinkielellä...Mä liikutun vieläkin ku minä näen, kuinka se rupes kyyneleet valumaan, kehonkieli, tuli paljon enemmän niinku puhetta ku sai käyttää omaa äidinkieltä. Se on varmaan semmonen kohtaaminen, jossa sen kielen merkityksen koin.” S1

Selonteossa omakielisyys kytketään asiakaskohtaamisen laatuun. Sosiaalityöntekijän puheesta on ymmärrettävissä, että asiakkaan mahdollisuus osallistua itseään koskevaan keskusteluun, on parempi silloin kun keskustelu sujuu hänen äidinkielellään. Puhe on

hyvin yksityiskohtainen ja se kuvastaa tilannetta, jossa sosiaalityöntekijä itse henkilökohtaisesti on ollut läsnä. Kahdessa edellisessä selonteossa omakielisyyden merkitys ei näyttäyty yksiselitteisenä. Tämä selonteko puolestaan rakentuu vakuuttelevasti. Sen sijaan, että sosiaalityöntekijä sanoisi, että omakielisyys on tärkeätä, hän kertoo koskettavasta tilanteesta suhteellisen yksityiskohtaisesti. Puheessa ei ainoastaan perustella omakielisyyden merkitystä, vaan siinä pyritään myös vakuuttamaan kuulijaa omakielisyyden tärkeydestä. Selontekoa voisi siten luonnehtia retoriseksi. Puheen retorisuudella pyritään saamaan jonkin todellisuuden version vakuuttavaksi ja kuulijan siihen sitoutuneeksi. (ks. Jokinen 1999, 126.)

Kielikysymyksiä tarkasteltaessa on muistettava, että saamelaiset eivät ole yhtä kieltä puhuva vähemmistö, vaan pikemminkin hyvin moninainen joukko ihmisiä. Valkonen (2009, 21) kirjoittaa, että saamelaisten keskuudessa on eri saamen kieltä puhuvien lisäksi myös kielen unohtaneita, kielen opetelleita ja kieltä osaamattomia saamelaisia. Äidinkielisyyden moninaisuus näkyy myös haastatteluiden sosiaalityöntekijöiden puheissa.

”...Kohtaan paljon saamelaisia perheitä. Suurin osa niistä perheistä melkein on perheitä, jossa ne on saamelaisia ja kokee itsensä saamelaisiksi, mutta ei oo kieltä.” S1

”...On paljon saamelaisia, joilla se kielipohja ei ole niin vahva, niin sen huomiointi, et kuitenkin siellä on se yhteinen ymmärrys... Että vaikka se kielikin oliskin suomen kieli, niin semmonen kulttuurinen arvostus ja arvomaailma ja semmonen kieli täytyy olla yhteinen...” S6

Molemmissa selonteissa saamen kieli ja saamelaisuus erotetaan toisistaan. Ensimmäisessä selonteossa sosiaalityöntekijä kertoo kohtaavansa saamelaisia perheitä, jotka kielitaidottomuudesta huolimatta kokevat olevansa saamelaisia. Toisesta aineisto-otteesta voi ymmärtää, että saamelaisuus tulisi sosiaalityössä huomioida, vaikka asiointikieli olisi suomen kieli. Selonteosta on ensinnäkin paikannettavissa, että saamelaisuus ei ole riippuvainen kielitaidosta. Toinen puheessa rakentuva merkitys on, että saamelaisuuden huomioiminen ei rajoitu pelkästään omakielisen palvelun tarjoamiseen. Tämä ilmenee etenkin toisessa haastatteluotteesta, jossa sosiaalityöntekijöitä haastetaan kulttuuriseen arvostukseen.

Osassa tutkimusaineistoa rakentuu kuva saamen kielen näkymättömyydestä, jopa tarpeettomuudesta sosiaalityössä.

S2: Mut montako kertaa teilt on pyydetty tulkkia tai ettäko asiakas on ilmoittanut, et tarvii tulkki. Mul ei ainakaan kertaakaan.

S3: Ei kertaakaan.

Sosiaalityöntekijän puheesta ilmenee, että hänen asiakkaat eivät ole kertaakaan ilmoittaneet tarvitsevansa tulkkia. Hän hakee kollegoiltaan vahvistusta omaan kokemukseensa. Kollegan vastaus tukee sosiaalityöntekijän kokemusta. Haastatteluotetta seuraavassa keskustelussa sosiaalityöntekijät eivät kuitenkaan pohdi saamen kielen näkymättömyyden taustalla olevia ilmiöitä, vaan aihe jätetään sikseen. Puhe on siten sekä rajoittunutta että rajoittavaa. Asian näkeminen tiukasti tietynlaisena rajoittaa muiden vaihtoehtoisten lähestymistapojen olemassaoloa. Niiden pohtimatta jättäminen saattaa johtaa käsityksen vahvistumiseen. Tässä tapauksessa kyseinen keskustelu saattaa vahvistaa kuvaa saamen kielen tarpeettomuudesta sosiaalityössä.

Selontekoa tarkasteltaessa on ensinnäkin muistettava kontekstien erilaisuus. Saamen kielen asema vaihtelee saamelaisalueen kunnissa ja siten on oletettavaa, että myös saamenkielisen asioimisen tarve näyttäytyy eri lailla kontekstista riippuen. Se, että saamelaiset asiakkaat eivät pyydä tulkkausta, ei kuitenkaan välttämättä tarkoita, että tulkkauspalveluille tai omakieliselle asioimiselle ei olisi tarvetta. Ensinnäkin voi olla, että saamenkieliset asiakkaat eivät pyydä tulkkausta johtuen siitä, että keskustelu tulkkauksen välityksellä koetaan kömpelöksi ja epäluotettavaksi. Toiseksi tulkkaus voidaan kokea kiusalliseksi, sillä saamelaisalueen yhteisöt ovat pieniä ja ulkopuolisen tulkin saaminen voi olla vaikeata. Asiakas voi tällöin joutua tilanteeseen, jossa hänen on valittava, puhuuko hän henkilökohtaisista asioistaan tutun tulkin läsnä ollessa vai asioiko hän valtakielellä. Taustalla voi myös olla tietoisuus saamenkielisten palveluiden suppeasta tarjonnasta, jolloin asiakas ei halua vaikeuttaa tai pitkittää palvelun saantia. Saamenkielisten palveluiden tai tulkkauksen vaatiminen voi myös tuntua epämiellyttävälle. (ks. esim. Länsman & Tervaniemi 2012, 49–50.)

Taustalla voi myös olla monikielisten yhteisöjen keskuudessa vallitseva ilmiö, jossa kieltä käytetään eriytyneesti. Tällöin kieltä vaihdetaan tilanteesta riippuen. Valtakieltä käytetään esimerkiksi virallisissa tilanteissa sekä enemmistön ja vähemmistön kohtaamisissa. Vähemmistökieltä käytetään puolestaan muiden vähemmistökieltä puhuvien keskuudessa. Tämän kaltainen kielenkäyttö on erityisen yleistä tilanteessa, jossa valta-kieli ja vähemmistökieli ovat eriarvoisessa asemassa. (Lindgren 1999, 159.)

Saamelaisten historia heijastuu sosiaalityön kohtaamisiin

Jokaisella ihmisellä on ainutlaatuinen taustansa, jonka huomioiminen on tärkeä osa sosiaalityötä. Pohjola (2010, 62) puhuu ”historiallisesta herkkyydestä”, jota sosiaalityöntekijä tarvitsee ymmärtääkseen ihmisten elämäntaivalta ja siihen liittyvien tapahtumien kehittymistä. Mitä erityisempiä ilmiöitä sosiaalityössä kohdataan, sitä tärkeämpi on historiallisen ulottuvuuden huomioiminen. (Mt.)

Ihmisen tausta rakentuu niin yksilöllisistä kuin kollektiivisista kokemuksista. Sosiaalityössä vähemmistöryhmien parissa, kollektiivisten kokemusten huomioiminen saattaa olla tärkeätä. Useimmat alkuperäiskansat ovat läpikäyneet kolonisaatioprosessin, jonka myötä heihin on kohdistettu valtaväestön harjoittamaa sortoa (Weaver 2004; Bennett ym. 2011). Vähemmistöryhmien jäsenet ovat tavallisesti tietoisia oman ryhmänsä menneisyydestä ja identifioituvat siihen tavalla tai toisella. Vähemmistöryhmän historia voi siten olla keskeinen osa ihmisen persoonallisuutta ja se saattaa vaikuttaa hänen elämänsä ja elämänvalintoihin liittyviin tekijöihin. (Devore & Schlesinger 1999, 140, 142.)

Saamelaisten kollektiivista historiaa luonnehtii assimilaatiopolitiikka eri muodoissaan. Suomen itsenäistyttyä valtion tavoitteena oli sulauttaa saamelaiset osaksi suomalaista yhteiskuntaa ja kulttuuria. Koululaitoksella oli sulauttamisprosessissa erityisen merkittävä rooli. Saamelaislapset joutuivat esimerkiksi käymään koulua suomenkielellä. Useat joutuivat myös koulunkäynnin vuoksi muuttamaan koulujen asuntoloihin. (Puuronen 2011, 164.) Henry Minden (2005, 17–35) mukaan saamelaiset on assimilaatioprosessin myötä pakotettu muuttamaan kielensä, tapansa, arvonsa ja lopulta koko elämäntapansa

samanlaiseksi kuin ympäröivän yhteiskunnan. Seuraavassa haastatteluotteessa saamelaisen historian tuntemus nähdään tärkeänä saamelaissosiaalityössä.

”...Se on melkein edellytys sille työlle, et sulla tulee se laajempi ymmärrys sitä ympäristöä kohtaan, missä sinä olet ja ne historialliset... Ne vanhemmat kenen kanssa me tehdään niinku nyt, niin on kokenu asioita vaikka et heivät on lähetetty asuntoloihin...Että ymmärtää se mitä on taustalla, mitä on niinku tapahtunu täällä ennen ja millä tavalla täällä on eletty.” S1

Historian hahmottamisen tärkeys saa puheessa miltei itsestäänselvyyden merkityksen. Puheesta on ymmärrettävissä, että asiakkaiden tilanteita ei voi ymmärtää, mikäli niiden taustoja ei ymmärrä. Puheen alussa historian ymmärtämisen merkitys kytketään yksilölliselle tasolle. Sosiaalityöntekijä mainitsee saamelaisten asuntolakokemukset asiana, joka saattaa tarjota ymmärrystä asiakkaan nykyiselle tilanteelle. Ihmisen kokemukset muokkaavat häntä ja menneisyys heijastuu eri lailla nykyisyyteen, jolloin näiden ulottuuksien hahmottaminen voi olla tärkeitä. Selonteon lopussa historian ymmärtämisen tärkeys kytketään myös kollektiiviselle tasolle. Tässä kohdassa kollektiivisen historian hahmottaminen liitetään osaksi saamelaissosiaalityön viitekehystä.

Saamelaisten kollektiivinen historia heijastuu myös ajoittain sosiaalityön kohtaamisiin. Tällöin historian vaikutukset tulevat erityisen näkyviksi sosiaalityöntekijälle.

”...Ja siinä pomsissa nyt sattuu olemaan useampi tällainen saamelaistaustainen henkilö ja mä haastattelin heitä, niin siinä tuli juuri nämä asuntolakokemukset. Että mä silloin tajusin, et kuinka järkyttäviä ne on ollu, et seitsemän vanha poika on niinku tempastu täysin kielitaidottomana ihan vieraaseen ympäristöön, jossa häntä on sit kiusattu...Ja et ku tää aikuinen siis jo lähempänä kuuttakymppiä oleva mies kerto tästä, niin hän tarisi niin, että mä en tienny, et kohta mun täytyy varmaan antaa jotain nitroa tai muuta. Että kyllähän niissä näkee, et se vaikutus on ollu kova se, et ku heitä on suomalaistettu tähän yhteiskuntaan. Ja se näkyy sit siinä myöskin, että he ovat tai osa ainakin on päättänyt eristäytyä...Et ei oo menny enää koulutuksiin tai halunnut vaan jatkaa sitä perinteistä poronhoitoa tai sitä omaa elinkeinoa... Ja toisaalta myöskin huomannut sen, että se on vaikuttanut siihen, että näitten asiakkaiten niinku luku- ja kirjoitustaito on... He puhuu suomea, mut he ei kirjoita sitä ja sit he puhuu saamee, mut he ei pysty lukemaan sitä. Et tavallaan tää suomettaminen on tehnyt heille tällaisen vaurion...Ja nää ihmiset on semmosii sanotaan viis- kuuskymppisii mittien kaa mä oon ollu tekemisissä ja he on asunut isoissa perheissä sil-

lon. Ja nyt sitten meidän lastensuojelussa on ehkä heidän jälkeläisiään, et miten se nyt näkyy tämä vaurio tavallaan koko siinä ketjussa, et kyllä mä sitä oon pohtinut, mutta vaikea sitä niinku saada esiin. Ja et sen näkee siellä ja tuntee siellä et ihmisissä on semmonen, onks se nyt suru tai vamma tai vaurio, minkä on yhteiskunta tuottanut. Mutta että en mä sit tieä miten mä sen työssä. Mä huomaan sen työssäni, mut en mä sitä voi ruveta niinku alleviivaamaan, että tämmönen on tässä.” S2

Sosiaalityöntekijä kertoo selonteon alussa siitä, miten kollektiiviset kokemukset näkyvät joissain sosiaalityön kohtaamisissa. Tästä hän siirtyy pohtimaan asiakkaan menneisyyden vaikutusta hänen elämänvalintoihin ja elämän valmiuksiin liittyen. Sosiaalityöntekijän mukaan menneisyyden vaikutuksen näkee asiakkaissa siten, että osa heistä on päättänyt eristäytyä. Eristäytyminen, kouluttamattomuus ja oman elinkeinon jatkaminen nähdään selonteossa elämänvalintana (*on päättänyt eristäytyä*). Sosiaalityöntekijän puhe asiakkaiden kielitaitoon liittyvistä puutteista kytkeytyy puolestaan siihen, miten historia vaikuttaa elämän valmiuksiin. Elämänvalinnat ja elämän valmiudet ovat kuitenkin kytköksissä toisiinsa. Elämän valmiudet voivat osittain sanella ihmisen mahdollisuuksia elämässä. Heikko kielitaito voi esimerkiksi vaikeuttaa opiskelemista, jolloin kouluttamattomuus ei välttämättä ole valinta vaan puutteellisten elämän valmiuksien seuraus.

On kuitenkin muistettava, että historia ei yksinään tarjoa selityksiä asiakkaiden elämäntilanteille ja – valinnoille. Myös esimerkiksi asiakkaan konteksti on huomioitava. Pohjola (2010, 62–63) toteaa näiden olevan liitoksissa toisiinsa, sillä elämä paikantuu niin ajassa kuin kontekstissa. Historiallisuus luo pohjan kontekstuaaliselle sensitiivisyydelle. Asiakkaan kontekstiin voi liittyä tärkeitä arvoja ja valintoja, joiden hahmottaminen mahdollistaa asiakkaan valintojen ymmärtämisen. Kontekstiin liittyviä arvoja voivat olla esimerkiksi luontosuhde tai paikkakunnalla oleva verkosto, joiden vuoksi asiakas saattaa esimerkiksi haluta jäädä kotipaikkakunnalleen työttömyydestä huolimatta. (Pohjola 2010, 62–63.) Tästä näkökulmasta esimerkiksi suomalaistaminen ei ole tyhjentävä selitys saamelaisen asiakkaan elämänvalinnoille. Myös ympäröivään kontekstiin liittyvät arvot voivat olla syy siihen, että asiakas ei ole kouluttautunut. Esimerkiksi luontais-talouteen kiinnittynyt henkilö ei välttämättä näe koulutusta tarpeellisena oman elinkeinonsa harjoittamisen kannalta.

Selonteossaan sosiaalityöntekijä myös pohtii, miten kollektiivinen historia näkyy ylisukupolvisesti. Lydia Heikkilän, Elsa Laiti-Hedemäen ja Anneli Pohjolan (2013, 84) tutkimuksessa käsittelemättömät kolonialismin aiheuttamat traumat nähdään vaikuttavan saamelaiden elämän valmiuksiin ja lisäävän esimerkiksi sukupolvia ylittävää syrjäytymisriskiä. Sosiaalityöntekijän puheesta saa käsityksen, että hän on pohtinut näitä asioita paljonkin. Kollektiivisen historian mahdolliset vaikutukset ovat siis tiedostettuja. Selonteosta kuitenkin ilmenee, että kausaalisten selityksien tekeminen on vaikeaa.

Menneisyys ei näyttäyty ainoastaan ihmisten elämänvalinnoissa ja elämänvalmiuksissa. Assimilaatiopolitiikan myötä osalla saamelaisista on kielteisiä kokemuksia valtaväestöstä. Sosiaalityössä nämä kokemukset voivat ilmentyä epäluottamuksena sosiaalityöntekijää kohtaan. Boinen (2010, 16) mukaan sosiaalityöntekijä edustaa vähemmistölle viranomaista, jonka työskentelyssä länsimaalaiset arvot korostuvat ja vähemmistön arvot unohtuvat. Kyseessä on siis vähemmistö-enemmistö asetelma, joka etenkin asiakassuhteen alussa voi näyttäytyä epäluottamuksena työntekijää kohtaan.

”Ja ehkä sitten vielä näkyy semmonen, onko se nyt herran pelko, mikä on historiasta tuttua, että on tullu niitä ulkopuolisia virkamiehiä, jotka ovat jollain tavalla aiheuttanu jotakin riistoa, et se luottamuksen saavuttaminen on sitten vaikeampaa tai vaati pitemmän aikaa ainakin varsinkin ikäihmisten kanssa ennen kuin sitten uskalletaan luottaa siihen työntekijään ja uskalletaan avautua...” S6

Sosiaalityöntekijä puhuu virkamiehiä kohtaan kohdistuvasta epäluottamuksesta ilmiönä, joka juontaa historiasta. Hän sanoo, että epäluottamus korostuu etenkin työssä ikäihmisten kanssa. Lähtökohtainen epäluottamus johtaa sosiaalityöntekijän mukaan siihen, että luottamuksen saavuttaminen on vaikeata ja vaatii aikaa. Sosiaalityössä luottamuksen saavuttaminen on usein vaativa prosessi ja se edellyttää lähtökohtaisesti sitä, että sosiaalityöntekijä osoittaa olevansa luottamuksen arvoinen. Sosiaalityöntekijän selonteon perusteella tämä prosessi on kuitenkin vaativampi saamelaisissa sosiaalityössä.

Vaikka kollektiivisen historian tunteminen on tärkeätä, on muistettava, että jokaisella ihmisellä on oma yksilöllinen taustansa. Siksi kollektiivinen historia ei tarjoa yksinkertaisia, yleistettäviä selityksiä. Devore ja Schlesinger (1999, 141) toteavat, että kollektiiv-

vinen historia vaikuttaa yksilöihin eri tavoin. Persoonallisuus ja elämäkokemukset toimivat ikään kuin suodattimina, jotka määrittävät mitkä osa-alueet kollektiivisesta historiasta jäävät osaksi ihmisen elämää ja mitkä puolestaan unohtuvat. Valkonen (2009, 20) muistuttaa, että saamelaisten kokemukset riistosta ja kolonisaatiosta saattavat olla hyvinkin erilaisia. Joidenkin saamelaisten elämää kuvaa jatkuva kärsimys ja koettelemukset, kun toisilla puolestaan ei ole kokemusta riistosta. (Mt.) Myös sukupolvien välillä saattaa näkyä selviä eroja. Siinä missä vanhempien sukupolvien historiaan liittyi saamelaisuuden häpeä, näyttää tämän päivän saamelaisnuorilla olevan vahva saamelainen identiteetti. Lapsiasianvaltuutetun toimiston teettämän tutkimuksen (Rasmus 2008, 22–23) mukaan suurin osa saamelaisista lapsista ja nuorista pitää saamelaisuuttaan hyvin myönteisenä asiana. Siten kollektiivista historiaa ja sen tuotoksia ei tule yleistää.

Saamelaisen asiakkaan kohtaaminen

Jokainen sosiaalityön kohtaamistilanne on erilainen. Siihen vaikuttavat muun muassa asiakkaan tilanne, tarpeet ja odotukset sekä sosiaalityöntekijän suhtautuminen ja asenteet. Myös sosiaalityöntekijän resurssit vaikuttavat kohtaamisen laatuun. Kiireessä aito kohtaaminen ei useinkaan toteudu. Sosiaalityössä luottamuksellista asiakassuhdetta rakennetaan ensitapaamisesta lähtien. Ensimmäistä tapaamista sosiaalityöntekijän kanssa voi kuvastaa jännittyneisyys. Vieraille henkilölle ei välttämättä ole helppoa kertoa henkilökohtaisia asioita. Laitinen ja Kempainen (2010, 171) toteavat, että avun pyytäminen voi olla vaikeata ja että sosiaalitoimistossa asioimiseen voi liittyä häpeän ja epäonnistumisen tunteita. Sosiaalityöntekijän suhtautuminen asiakkaaseen vaikuttaa siihen, syntyykö luottamuksellinen suhde vai ei. Sosiaalityön kohtaamisissa tunnustellaan ilmapiiiriä ja työntekijän suhtautumista ja arvioidaan, onko työntekijä luottamuksen arvoinen.

Asiakkaan kohtaamisen ainutlaatuisuus on läsnä kaikessa sosiaalityössä. Tutkimusaineistossa saamelaissosiaalityön asiakaskohtaamisten erityisyys paikantuu saamelaiseen kommunikaatio- ja vuorovaikutustapaan. Osa haastatelluista sosiaalityöntekijöistä kertoo, että asiakaskohtaamisia luonnehtii tunnusteluvaihe.

”No mun mielestä siinä on tosiaankin tämä tunnusteluvaihe, ja että keskustellaan mitä kuuluu... Ja sitten tosiaan, jos tiedetään niin saatetaan just sitä puhetta, että kuka on ja että ennenkuin tavallaan päästää asiaan, et siin on tietyllä tavalla oma viehättävyytensä, mut vie sit kans aikaa...”
S5

Tunnusteluvaihetta luonnehtii sosiaalityöntekijän mukaan arkipäiväinen keskustelu, jossa vaihdetaan kuulumisia. Tunnusteluvaiheen aikana mahdollisesti myös selvitetään sukuyhteyksiä. Vasta tunnusteluvaiheen jälkeen päästään itse asiaan. Tunnusteluvaiheessa on sosiaalityöntekijän mukaan oma viehättävyytensä, mutta sen kääntöpuoleksi muodostuu ajankäyttöllinen tehottomuus. Selonteosta voi ymmärtää, että tunnusteluvaihetta kuvastaa sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välinen vastavuoroisuus ja tavallaan myös työntekijäroolin riisuminen.

Ristin Kemin (2007, 124–125) mukaan tämän kaltaista asiakassuhdetta kuvastaa monitasoisuus. Monitasoisessa asiakassuhteessa henkilökohtaiset roolit ovat merkityksellisiä, kun taas yksitasoista asiakassuhdetta kuvastaa ammatillisen ja henkilökohtaisen roolin selkeä erottelu. Yksitasoinen asiakassuhde toimii tavallisesti mutkattomasti isoilla paikkakunnilla. Pienillä paikkakunnilla ammatillisen ja henkilökohtaisen roolin tiukka raja voi kuitenkin olla hankalampaa. Snefrid Møllersen (2006) katsoo, että mikäli työntekijä vetää tiukan rajan yksityisen ja ammatillisen välille, hän samanaikaisesti asettuu yhteisön ulkopuolelle. Tämän myötä hän menettää tärkeitä tietoa yhteisöstä, sen kulttuurista ja ihmisten välisistä suhteista.

Selonteosta voi ymmärtää, että tunnusteluvaihe on tärkeä luottamuksellisen asiakassuhteen luomisessa. Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan ensitapaamisen merkitys korostuu esimerkiksi Bennettin, Zubrzyckin ja Baconin (2011, 27) tutkimuksessa sosiaalityöstä aboriginaalien parissa. Ensitapaamisen yhteydessä sosiaalityöntekijä ja asiakas luovat suhdetta toisiinsa. Tärkeä osa tätä prosessia on työntekijän sijoittaminen yhteisöön, jolloin sekä työntekijän että asiakkaan sukulaissuhteet selvitetään.

Hyvät kommunikaatio- ja vuorovaikutustaidot ovat tärkeitä kaikissa sosiaalityön kohtaamisissa. Ihmisten kommunikaatio- ja vuorovaikutustyylyissä on kuitenkin eroja.

Saamelaisten kommunikaatio- ja vuorovaikutustaitojen erityisyys ilmenee tutkimusaineistossa saamelaissosiaalityössä huomioitavana asiana. Aimo Aikion (2007, 55) mukaan saamelainen kulttuuri suhtautuu puhumattomuuteen ja hiljaisuuteen myönteisemmin kuin muut länsimaalaiset kulttuurit. Heikkilä (2010, 55) kirjoittaa, että saamelaisten keskuudessa arvostetaan hyviä vuorovaikutustaitoja ja vuorovaikutuksen hienovaraisia piirteitä. Saamelaista kommunikaatiotyyliä voisi luonnehtia epäsuoraksi, jolloin asioista kerrotaan esimerkiksi tarinoiden kautta. Saamelainen kommunikaatiotapa ei ole osoittelevaa tai kontrolloivaa, vaan saamelaisilla on usein tapana kertoa asioistaan monimerkityksellisin ilmauksin. Mahdollinen avuntarve saattaa tulla esille epäsuorasti vasta pitkän keskustelun jälkeen. (Ruotsala 2012.)

Epäsuora kommunikaatio ja tarpeiden ilmeneminen tarinoiden kautta ovat tuttua tutkimukseen osallistuneille saamelaistaustaisille sosiaalityöntekijöille.

”...Ja sitten semmonen kommunikaatiotapa myös saamelaisten keskuudessa...ehkä epäsuora kommunikaatiotapa, et joskus sun pitää vaan ymmärtää se, et se on sanottu. Et se tuntuu, jos minä viel haluan tarkentaa jotain, niin koen sitten, että olen vähän menettänyt sen yhteyden, jos en minä nyt ole sitä ymmärtänyt...” S1

Sosiaalityöntekijän puheesta ilmenee epäsuoran kommunikaation mahdollinen haasteellisuus. Sosiaalityöntekijä kokee, että asian ytimestä on saatava kiinni, vaikka sitä ei ilmaistaisikaan suoraan. Jos hän joutuu esittämään tarkentavia kysymyksiä, hän kokee menettäneensä yhteyden asiakkaaseen. Tästä voi ymmärtää, että kynnys esittää tarkentavia kysymyksiä saattaa olla korkea.

Tutkimusaineiston perusteella saamelaisten kommunikaatio- ja vuorovaikutustaitojen erityisyys ei ole suomalaisille sosiaalityöntekijöille entuudestaan tuttuja tai niitä ei ole pohdittu. Saamelaistaustaiset sosiaalityöntekijät kokevat puolestaan tämän kaltaisen kommunikaation melko luontevana.

”...Tämmösessä saamelaisessa kielenkäytössä... täytyy olla taitava lukemaan, että ei välttämättä suoraan puhuta niistä ongelmista... joka on varmasti mulle, ku olen kulttuurissa kasvanu semmonen luonteva tapa,

mutta saattaa olla sitte semmoselle, joka tulee ulkopuolelta niin hankala niinku hahmottaa sitä...” S6

Puheessa tuotetaan kuva saamelaisen ja suomalaisen sosiaalityöntekijän eroista ja rajoituksista. Epäsuora kommunikaatio nähdään puheessa saamelaistaustaiselle sosiaalityöntekijälle luontevana, kun taas ulkopuolelta tulleelle se saattaa olla hankalasti hahmotettavissa. Jotta avun tai tuen tarjoaminen olisi mahdollista, on sosiaalityöntekijän kuitenkin tiedettävä asiakkaan tarpeet. Pauli Niemelä (2011, 36) katsoo, että oikeanlainen apu ja tuki edellyttävät asiakkaan elämäntilanteen ja avuntarpeen huolellista taustaselvitystä. Saamelaistaustaiselle sosiaalityöntekijälle asiakkaan avuntarve saattaa aueta epäsuoran kommunikaation kautta. Muussa tapauksessa tarvitaan avointa dialogia, jota myös eräs haastateltu sosiaalityöntekijä toivoi.

”...Itse kokee, että siinä sosiaalityössä päästään parhaisiin tuloksiin kuitenkin, jos ollaan avoimia. Ja tottakai ku tapaa uuden asiakkaan, niin ei voi niinku hyökätä heti kysymään välttämättä suoraan kaikkia asioita, vaan pitää ensin tunnustella ja niinku pyrkiä luomaan sitä asiakassuhdetta, mut et kyllähän se niinku tavote ois että...niistä pitäis päästä puhumaan sitte suoraan ja avoimesti...” S4

Avoimuuden nähdään puheessa tukevan tuloksellista yhteistyötä. Jokaista uutta asiakassuhdetta luonnehtii tietynlainen tunnusteluvaihe, jonka aikana asioista ei välttämättä kysytä suoraan, mutta tavoitteena on kuitenkin avoin ja suora keskustelu. Avoimuus onkin tärkeä osa sosiaalityötä. Avoin dialogi mahdollistaa asiakkaan oman kertomuksen kuulluksi tulemisen, eliminoi väärinymmärryksiä sekä niistä mahdollisesti koituvaa epäluottamusta. Jaakko Seikkula ja Tom Arnkil (2005, 56) toteavat, että kaiken uuden ymmärryksen syntyminen edellyttää avointa dialogia. Molemminpuolinen avoimuus on myös tavallaan reilua peliä. Aulikki Kananoja (2007, 115) kirjoittaa, että asiakkaan tulee tietää oman osuutensa ja itseensä kohdistuvat odotukset. Työntekijän on puolestaan oltava tietoinen asiakkaan odotuksista. Avoin dialogi luo hedelmällisen pohjan yhteistyölle, jolloin myös muutoksen tavoittelu helpottuu. (Mt.) Avoimuutta voi ajatella yhtenä sosiaalityön ohjenuorena.

Seuraavassa selonteossa sosiaalityöntekijä ottaa etäisyyttä epäsuorasta kommunikaatiosta.

”... En mä koe, että en mä voi työntekijänä kuitenkaan lähteä semmoseen mukaan, että niinku asiasta ei puhuta suoraan...” S4

Ottaessaan etäisyyttä epäsuorasta kommunikaatiosta sosiaalityöntekijä samanaikaisesti vahvasti asettuu ammatilliseen positioon. Avoimuus liitetään puheessa ammatillisuuteen, jolloin epäsuora kommunikaatio saa puheessa epäammattillisuuteen viittaavia merkityksiä. Vetämällä rajan ammatillisen ja epäammattillisen toiminnan välille, työntekijä osoittaa sitoutuvansa sosiaalityön ammatillisiin käytäntöihin ja sulkevansa muut käytännöt työnsä ulkopuolelle (ks. Slembrouck & Hall 2014, 62). Ammatillisuuteen vetoamisen voi nähdä strategiana, jonka avulla selonteosta pyritään tekemään vakuuttava.

Tutkimusaineistossa useat saamelaisyhteisön ulkopuolelta tulleet sosiaalityöntekijät yhdistävät epäsuoran kommunikaation epämääräisyyteen. Heillä ei kuitenkaan ole selvää käsitystä siitä, mitä epäsuora kommunikaatio todellisuudessa on. Epäsuoran kommunikaation liittämistä epäammattillisuuteen ei siten voi nähdä perusteltuna.

Myös saamelaisten luontosuhteeseen kytkeytyvä aikakäsitys näkyy joidenkin sosiaalityöntekijöiden arjessa.

”...Se aikakäsitys ja sellanen ajan ymmärtäminen sekin on vähän erilainen saamelaiskulttuurissa...Et se elämä rakentuu pitkälti sitten sen vuodenaikojen ja erilaisten poronhoitoon liittyvien tapahtumien mukaan ja näitten kellonaikojen tarkka noudattaminen saattaa olla hankalaa ja aikojen varaaminen ei välttämättä aina niin tarkasti (toteudu).”S6

Sosiaalityöntekijä liittää puheessaan saamelaisen aikakäsityksen ja luontaiselinkeinojen erityisyyden yhteen. Luontaiselinkeinoja harjoittavat ihmiset elävät elinkeinonsa ehdoilla. Esimerkiksi poronhoitoon liittyvät työtehtävät määräytyvät vuodenaikojen sekä sääolosuhteiden mukaisesti. Pigga Keskitalon (2010, 219) mukaan länsimainen ja saamelainen aikakäsitys eroavat toisistaan. Länsimaisen aikakäsityksen ollessa lineaarinen

saamelainen aikakäsitys ymmärretään syklisenä yhteydessä vuodenaikoihin ja niihin liittyviin tehtäviin. Edellä olevasta puheesta voi ymmärtää, että erilainen aikakäsitys haastaa sosiaalityöntekijää joustavuuteen työssään.

Saamelaissosiaalityö ja suomalaisen yhteiskunnan ehdot

Saamelaiset elävät suomalaisessa yhteiskunnassa ja saamelaissosiaalityötä tehdään suomalaisen yhteiskuntajärjestelmän arvojen ja normien mukaisesti. Saamelaisen asiakkaan kohtaaminen suomalaisessa yhteiskuntajärjestelmässä ei tutkimusaineiston perusteella aina ole yksinkertainen yhtälö. Puhetta kuvastaa saamelaissosiaalityön haasteellisuus, jonka nähdään johtuvan siitä, että työtä tehdään suomalaisen yhteiskunnan arvoja, normeja ja sääntöjä noudattaen. Aineiston perusteella saamelaisen asiakkaan tarpeet eivät välttämättä ole samanlaisia kuin suomalaisen. Esimerkiksi toimeentuloon liittyvät kysymykset ovat ajoittain laadultaan erityisiä johtuen muun muassa asiakkaiden harjoittamista luontaiselinkeinoista.

”Kuitenkin nää elinolosuhteet on pikkusen epätyypilliset, ja esimerkiksi liittyen tähän poronhoitoon tai johonki muihin elämisen malleihin täällä...Tää sosiaalityö ei välttämättä ole soveltuva ja siitähän on sitten se Kela:kin tehny tutkimuksia... eli siinä voi jotenki olla tämmöstä räätälöimisen tarvetta tai työntekijänä haastetta siinä, et sen tulee mieltää, et mitä tää yleinen sosiaalityö. Tuleeks se nyt palvelemaan tätä asiakasta tässä tilanteessa ja aina se ei kertakaikkiaan onnistu, että se asiakkaan tarve (ja) mitä on tarjolla, niin se ei kohtaa.” S5

Selonteon mukaan suomalainen sosiaalityö ei välttämättä vastaa tai kohtaa saamelaisen asiakkaan tarpeita. Sosiaalityöntekijä puhuu epätyypillisistä elinolosuhteista, joilla hän viittaa luontaiselinkeinoihin tai muihin elämisen malleihin. Luontaiselinkeinojen reunaehdot poikkeavat tavallisesta palkkatyöstä muun muassa siinä mielessä, että työt hoidetaan luonnon ehdoilla. Taloudelliseen toimeentuloon voi myös liittyä epävarmuutta. Esimerkiksi suurpetoeläinten aiheuttamat vahingot lisäävät taloudellisesta epävakautta porotaloudessa (ks. Pohjola & Valkonen 2012, 38).

Suomalainen hyvinvointipolitiikka tukeutuu universalismin periaatteeseen. Tämän mukaan jokaisen kansalaisen tulee saada samanlaisia palveluja tasa-arvoisesti. (Faurie 2011, 7.) Anneli Anttonen ja Jorma Sipilä (2000, 149, 184–185) kuitenkin katsovat, että

universaalisuuteen pohjautuva malli ei sovi etnisesti moninaiseen yhteiskuntaan. Esi-merkiksi marginaaliryhmät eivät välttämättä löydä tai saa itselleen sopivaa palvelua. Sari Hammar-Suutarin (2009, 56) mukaan suomalaisen kulttuurin painotus näkyy yhteiskunnassa muun muassa siinä, että palveluja suunnitellaan pitkälti ihmisten välisen samanlaisuuden näkökulmasta. Palveluiden suunnittelussa on siten lähtökohtana, että samaan ryhmään kuuluvilla ihmisillä on samanlaisia tarpeita. Antti Hautamäen (2001, 62) mukaan universalismi sivuttaa ihmisten yksilöllisyyden. Yksilökohtaisen räätälöinnin ja joustavuuden puute johtaa siihen, että palvelut ovat tehottomia. Edellä olevassa selonteossa sosiaalityöntekijä puhuu juuri räätälöinnin tarpeesta. Hän esittää, että työntekijän tulee miettiä, palveleeko sosiaaliturva asiakasta. Tutkimusaineistossa räätälöimisen tarve esiintyy muissakin yhteyksissä. Joidenkin sosiaalityöntekijöiden mukaan saamelaisen asiakkaan auttaminen edellyttää usein myös työmenetelmien räätälöimistä ja soveltamista kontekstiin sopivaksi.

”No on niitä haasteita, et se on kuitenkin vähemmistökulttuuri ja niinku alkuperäiskansa, että aina se pitää sovittaa. Et minä en voi tehdä työtä puhtaasti sillä opilla, minkä minä olen saanut, enkä niillä jatkokoulutuksilla, että minun on aina tehtävä enemmän töitä, et minä sovitan sen tähän ympäristöön, missä minä teen työtä. Se on aika iso haaste, mutta se myös antaa tosi paljon, et siihen on syvennyttävä enemmän...” SI

Sosiaalityöntekijä sanoo, että hän ei voi suoraan tuoda oppejaan työhönsä, vaan hänen pitää aina sovittaa ne kontekstiin sopiviksi. Tämä räätälöinnin tarve juontaa hänen puheessaan siitä, että työn kohderyhmänä on alkuperäiskansa. Puheesta paikantuu myös kansainvälisessä keskustelussa huomioitu ilmiö, että sosiaalityön länsimainen tietopohja ei välttämättä sellaisenaan ole soveltuva kaikkiin konteksteihin (ks. esim. Gray & Coates 2010). Puheesta on ymmärrettävissä että suomalaisen sosiaalityön koulutuksen ja muiden jatkokoulutusten opit, eivät välttämättä ole soveltuvia saamelaisyhteisön kontekstiin tai että ne eivät vastaa saamelaisten tarpeita. Rauna Kuokkanen (2007, 148) esittää, että individualismiin tukeutuva pohjoismainen hyvinvointivaltiomalli ei kohtaa saamelaisten tarpeita, arvoja ja tapoja. Saamelaisilla saattaa esimerkiksi olla erilaisia näkemyksiä sosiaalipalveluista sekä niiden toteuttamistavoista. Suomen saamelaisalueella on pienessä mittakaavassa pyritty vastaamaan saamelaisten palveluntarpeisiin muun muassa kehittämällä yhteisöllisiä auttamismenetelmiä. Saamelaisten kulttuurisia voimavaroja kuten vahvaa luontosuhdetta on hyödynnetty esimerkiksi päihdetyössä. (ks. esim. Heikkilä 2010.)

Saamelaissosiaalityöstä ei juuri ole tutkimustietoa. Tutkimustiedon puute esiintyy joissakin haastatteluotteissa.

”Ja tietenkin sitä tarvitaan tutkimustietoa aina lisää ja lisää, et se ei ole koskaan pahitteeksi. Koska nythän paljolti sitten perustuu näihin mutu-tuntemuksiin ja tämmösiin arvioihin, kun ei ole tarkkaa tutkimustietoa. Mutta saamelaistutkimukset on kuitenkin, se on niin pieni joukko, vähemmistö, että se ei välttämättä kiinnosta noita tutkimusten rahoittajia, että sehän se on se ongelma, että on vaikea saada näitä tutkimushankkeita. Ja vaikea sitten saada omistettua pienelle ryhmälle esimerkiksi sosiaalityössä, et se olis hyvin pieni joukko, joka siitä sitten hyötyis.” S6

Selonteosta on havaittavissa, että saamelaissosiaalityötä tehdään pitkälti käytännön kokemukseen perustuvan tiedon varassa. Käytännön kokemukselle perustuva tieto on sosiaalityössä tärkeätä, mutta sen ongelmana kuitenkin on, että se melko usein on tiedostamatonta ja hiljaista (Raunio 2004, 121). Tällöin työntekijä toimii vaistojen ja tunteiden tai, kuten haastateltu sosiaalityöntekijä sanoo, ”mutu-tuntemusten” varassa. Puheesta ilmenee, että saamelaissosiaalityöstä puuttuu tutkimukseen perustuva tieto ja että sitä tarvitaan lisää. Sosiaalityöntekijä jatkaa puhettaan pohtimalla saamelaistutkimuksen rahoitushaasteita sanomalla, että koska saamelaisiin liittyvät tutkimukset koskettavat niin pientä joukkoa ihmisiä, tutkimusrahoituksen saaminen on usein vaikeaa. Marketta Rajavaara (2012, 4) kirjoittaa, että sosiaalityön tutkimukselta on lisääntyvin määrin alettu vaatia yhteiskunnallista vaikuttavuutta. Marginaalisen ryhmän tai ilmiön tutkiminen ei välttämättä vastaa tätä vaikuttavuuden vaadetta.

Haastatteluaineistosta ilmenee myös tarve laajemmin pohtia, mitä kulttuurisensitiivisyys saamelaissosiaalityössä merkitsee.

”...Varmaan nyt jää joka työpaikan työntekijän ja työyhteisön omaksi tehtäväksi määritellä, mitä se saamelaiskulttuurisensitiivinen työ missäkin paikkakunnalla on ja riippuu siitä vähän henkilöstä minkälaista se on. Enemmän varmaan kaivattais sellasta julkista keskustelua, jossa vois esimerkiksi sisältäpäin määritellä tätä kulttuurisensitiivisyyttä.” S6

Selonteon alussa ilmenee, että kulttuurisensitiivinen saamelaissosiaalityö ei ole yksiselitteinen. Sosiaalityöntekijä esittää, että kulttuurisensitiivisyyden määrittely tällä hetkellä jää jokaisen työntekijän ja työyhteisön omaksi tehtäväksi. Puheesta on paikannetta-

vissa, että tämä ei ole täysin ongelmatonta. Sosiaalityöntekijä esittää, että kulttuurisensitiivisyydestä tulisi olla julkista keskustelua. Tästä voi ensinnäkin ymmärtää, että kulttuurisensitiivisyyttä olisi pohdittava laajemmin kuin työyhteisöittäin ja toiseksi, että suuremman joukon ihmisiä tulisi saada mahdollisuus osallistua keskusteluun. Selonteosta ilmenee myös kulttuurisensitiivisyyden sisältäpäin määrittelemisen tarve. Kulttuurisensitiivisyys voi edustaa hyvinkin erilaisia asioita eri henkilöille. Esimerkiksi akateemisen yhteisön käsitys kulttuurisensitiivisestä sosiaalityöstä voi poiketa sosiaalityön kohteen eli asiakkaan käsityksestä. Kulttuurisia kysymyksiä sosiaalityön kohtaamisissa on tutkittu jonkin verran Suomessa, mutta tutkimus koskettaa useimmiten maahanmuuttajasosiaalityötä, joka on kontekstina erilainen kuin saamelaisosiaalityö. Tällöin kulttuuriin liittyvät ilmiöt saavat toisenlaisia ulottuvuuksia. Sosiaalityöntekijän puheesta voi laajemminkin ymmärtää, että kulttuurisensitiivisyyttä on liikaa määritelty ulkoapäin.

6.2 Eroja huomioiva tulkintarepertuaari

Sosiaalityön asiakaskunta ei ole keskenään samanlainen. Siksi on tärkeätä, että asiakasta ei tarkastella vain yhden ominaisuuden kuten etnisyyden tai ongelman kautta. (Juhila 2006, 109, 111.) Valkonen (2009, 13, 15–16) kirjoittaa, että vallitsevan saamelaisdiskurssin myötä saamelaisista on syntynyt homogeeninen kuva, jonka mukaan kaikki saamelaiset jakavat saman menneisyyden, kulttuurin, kokemukset ja identiteetin. Tämä kuitenkin peittää saamelaisten moninaisuuden alleen eikä kaikkien saamelaisten välttämättä ole helppo samaistua tähän kuvaan. Valkonen puhuu kokemuksen ja diskurssin epäsuhdasta. Vallitseva saamelaisdiskurssi vaikuttaa myös saamelaisyhteisön ulkopuolisten ihmisten käsitykseen saamelaisista, jolloin myös he saattavat nähdä saamelaiset homogeenisena ryhmänä. (Valkonen 2009, 15–16.) Saamelaisten näkeminen ja kohteleminen homogeenisena ryhmänä on ongelmallista myös sosiaalityön näkökulmasta. Mikäli yksilöiden väliset erot unohtuvat, voi työ rakentua stereotyyppisille olettamuksille.

Åsa Mäkitalo (2014, 25, 27, 29) esittää, että sosiaalityön kohtaamisissa erilaisten ongelmien luokittelu sekä asiakkaiden kategorisointi on yleistä. Tämä voi toisinaan olla tarpeellista, sillä se auttaa työntekijää hahmottamaan asiakkaan tilanteeseen vaikuttavat

tekijät sekä mahdollistaa niihin kohdistuvan työn. Esimerkiksi ”työttömälle” voidaan tarjota tietynlaisia etuuksia ja ”vanhukselle” puolestaan erilaisia palveluita. Kategorisoinnin käänttöpuolena on kuitenkin, että yksilöstä helposti tulee kategorian edustaja. Laitinen ja Kemppainen (2010, 173) toteavat, että yksilöiden välisten erojen havaitseminen on tärkeää, jotta välttyttäisiin normatiivisuudelta. Riitta Granfelt (2008, 44) toteaa, että: ”Kategorian edustajaa ei voi kohdata ihmisenä eikä hänen kanssaan voi muodostaa ihmissuhteelle rakentuvaa yhteistyösuhdetta”. Tämän voi nähdä pätevän myös saamelaissozialityöhön. Sosiaalityössä asiakkaiden välisen monimuotoisuuden huomioiminen tarkoittaa sitä, että asiakkaat kohdataan yksilöinä, joilla jokaisella on omanlaisensa elämäntausta ja – elämäkokemukset (Juhila 2008, 98). Eroja huomioivassa tulkitarepertuaarissa sosiaalityöntekijöiden puheet kiinnittyvät saamelaisen asiakkaan yksilöllisyyteen ja saamelaisuuden moninaisuuteen

S4: On tosiaan huomannu, et on niin paljon erilaisia saamelaistaustasiakin perheitä, että on just niitä joss on molemmat vanhemmat poronhoitokulttuurista ja heil on hyvin vahva se saamelaisuus. Sitten voi olla, et vaan toinen on...Ja jotkut haluaa korostaa sitä saamelaisuutta, toiset ei halua tuoda sitä mitenkään esille...

S3: Pitää sillai olla tietämystä, et on kolmee eri saamee (saamen kieltä), on poronhoitoo, metsästy, kalastus muuta. Et täytyyhän meil sillee olla vähän hajuu, et tosiaan tuo stereotypia, sillä ei pärjää...

Keskustelun perusteella sosiaalityöntekijät ovat hyvin tietoisia saamelaisuuden moninaisuudesta. Saamelaisuuden eroja ilmenee niin perhe- kuin yksilötasolla. Haastatellut sosiaalityöntekijät kohtaavat sekä yksi- että kaksikulttuurisia saamelaisperheitä, erikielisiä saamelaisia ja eri luontaiselinkeinoihin kiinnittyviä saamelaisia. Keskustelun perusteella sosiaalityöntekijöillä tulee olla käsitys tästä saamelaisuuden moninaisuudesta. Kohtaamisissa ei stereotyyppioilla pärjää, kuten toinen haastatelluista sosiaalityöntekijöistä toteaa.

Asiakkaan yksilöllisen tason huomioiminen ei kuitenkaan tarkoita sitä, että muut tasot voidaan ohittaa, sillä yksilöä on aina tarkasteltava monitasoisesti. Monitasoiseen tarkasteluun sisältyy niin yksilöllisen elämäntilanteen, sosiaalisten olosuhteiden kuin laajempien yhteiskunnallisten suhteiden huomioiminen (ks. Kananaja 2007, 104.) Seuraavassa selonteossa painotetaan useamman tason huomioimista.

”Ymmärtää se ensinnäkin se ympäristö, jossa se ihminen, asiakas elää. Ymmärtää se laajempi se yhteisö missä eletään, minkälaisia arvoja siinä ympäristössä on, miten niinku laajemminkin elinkeinoja ja että ymmärtää sen. Ja sit myös tietenkin sit myös ymmärtää sen ihmisen yksilöllinen, et se on minusta aika lailla olennainen ja hyvin tärkeä osa sitä saamelaista sosiaalityötä ja juuri niinkun sanoin, koska se on niin hurjan erilaista.” S1

Puheesta voi ymmärtää, että saamelaisosiaalityössä tulee huomioida niin kollektiivinen kuin yksilöllinen ulottuvuus. Kollektiivisen tason huomioiminen antaa alustavaa tietoa asiakkaan maailmasta. Sosiaalityöntekijän puheen perusteella kollektiivinen tieto voi sisällyttää tietoa muun muassa asiakkaan laajemmasta yhteisöstä, yhteisön arvoista ja elinkeinoista. Samanaikaisesti tulee kuitenkin huomioida myös yksilöllinen taso.

Saamelaisuuden ja saamelaiskulttuurin moninaisuuden voi myös nähdä haasteena saamelaisosiaalityön kehittämiseksi.

S5: Mut et musta se ei voi olla sellasta, että meillä olis joku oppikirja, että saamelaiskulttuuri tarkoittaa sitä ja siitä johtuu tämä. Että se on jotenki ehkä niinku loukkaavaakin eikä pidä paikkansa...Saamelaiskulttuuri on täällä aika monenlaista kuitenkin, on monia vivahteita.

S6: Joo ja se koko ajan niinku muuttuukin vielä, että kuka sen määrittelee, että mitä se oikea kulttuuri sitten on. Se on varmasti jatkuvaa semmosta elävää liikettä.

Keskustelusta ilmenee, että saamelaiskulttuurin moninaisuus sekä saamelaiskulttuurin jatkuva liikehdintä merkitsee sitä, että siitä ei ole mahdollista tuottaa yleistävää tietoa. Kulttuurit ovat aina sidoksissa aikaan ja paikkaan ja niitä kuvastaa jatkuva muutostila, jonka myötä perinteiset uskomukset ja tavat muuttavat muotoaan, ja jopa heikkenevät. (Parrot 2009, 620.) Selonteosta myös ilmenee, että yleistävä tieto voisi myös olla loukkaavaa. Valkonen (2009, 277) katsoo, että saamelaisten yhtenäisyyden korostaminen voi murentaa saamelaisyhteisöä ja heikentää saamelaisten yhteenkuuluvuutta. Yksilölle yleistävä tieto voi tuntua vieraalta eivätkä kaikki saamelaiset todennäköisesti pysty samaistumaan siihen. Toinen puhuja huomioi kulttuurin jatkuvan liikehdinnän ja pohtii, kuka määrittelee oikean kulttuurin. Valkosen (2009, 278) mukaan saamelaisdiskurssin sokea piste on, että se ei näe kulttuurin kehittymistä ja monikulttuurisuutta. Selonteon

pohjalta voi tehdä päätelmän niin saamelaisen kulttuurin kuin saamelaissozialityön kontekstisidonnaisuudesta.

Eroja huomioiva tulkintarepertuaari ei kuitenkaan rajoitu vain asiakkaiden välisten erojen huomioimiselle. Siihen liittyy päinvastoin myös sosiaalityöntekijän oman erilaisuuden tunnistaminen. Aineistossa eräs saamelaistaustainen sosiaalityöntekijä kiinnittää huomiota tähän.

”Se on minulle se, että minä tiedostan oman kulttuuritaustan ja omat arvot minun omassa elämässä ja sosiaalityöntekijänä. Mutta myös sitä, että minä tiedostan ne ja pidän ne erossa siitä sen ihmisen ja perheen arvoista. Että minä arvostan sitä sen vastapuolen, jonka minä kohtaan, että minä voin avoimesti suhtautua sillä tavalla et se on sen toisen osapuolen kertoma, et tavallaan et ymmärtää heitä, et miksi he on tietyssä tilanteessa ja et mitä se tarkoittaa heidän kohalla, että et minä kato, että koska minä tulen tällasesta ympäristöstä niin se on oltava sitten kaikilla muillakin saamelaisilla...” S1

Selonteossa tehdään ero omien arvojen ja asiakkaiden arvojen välille. Sosiaalityöntekijä huomioi, että samanlainen kulttuuritausta ei tarkoita sitä, että myös kokemukset olisivat samat. Omien ja asiakkaan arvojen ja kokemusten erottelu liitetään asiakkaan arvostamiseen. Hänen omalle kertomukselleen tehdään tilaa, jolloin myös asiakaslähtöinen työskentely mahdollistuu. Kirsi Juhila (2006, 112) katsoo, että eroja huomioiva sosiaalityö olisi puutteellinen ja ristiriitainen, jos eroja tarkasteltaisiin ja huomioitaisiin ainoastaan asiakkaissa. Siksi myös sosiaalityöntekijän erilaisuus ja erot suhteessa asiakkaisiin sekä muihin sosiaalityöntekijöihin on otettava huomioon.

6.3 Saamelaissozialityötä neutralisoiva tulkintarepertuaari

Saamelaissozialityötä neutralisoiva tulkintarepertuaari rakentuu suomalaisten sosiaalityöntekijöiden puheissa ja sitä luonnehtii kulttuurierojen neutralisointi. Tulkintarepertuaarin sisällä vältetään saamelaisen asiakkaan erilaisuuden korostamista tai tuottamista. Tulkintarepertuaari rakentuu pitkälti saamelaissozialityön ei-erityisyydestä, jonka myö-

tä saamelaissozialityön ja muun sosialityön välillä ei nähdä olevan merkittäviä eroja. Tulkintarepertuaarin sisältä löytyy puhetta sekä tasa-arvosta että sosialityön perusluonteesta, mutta myös saamelaisuuden näkymättömyydestä sosialityössä.

Tasa-arvon erilaiset merkitykset

Sosialityön ammattieettisissä perusteissa korostuu yksilöiden tasa-arvoinen kohtelu (Juhila 2006, 110). Kyösti Raunion (2004, 75) mukaan sosialityö ei kuitenkaan suoraan pyri parantamaan tasa-arvon toteutumista yhteiskunnassa, vaan pikemminkin lieventämään sen vastakohtaan vaikutuksia. Tasa-arvon vastakohtana voi pitää eriarvoisuutta. Näin ollen sosialityön tehtäväksi tulee eriarvoisuuden lieventäminen. Tasa-arvoon liittyvät kysymykset ovat vahvasti läsnä saamelaissozialityötä neutralisoivassa tulkintarepertuaarissa. Ajatus tasa-arvosta saa sosialityöntekijöiden puheissa erilaisia merkityksiä. Esimerkiksi asiakkaiden erilaisuutta ei tasa-arvoa painottavasta näkökulmasta nähdä merkityksellisenä sosialityössä.

”Mä en koskaan osannut ajatella, et ne on jotenki erityisiä. Ne on asiakkaita niinku kaikki muut asiakkaat. Ja ihan samalla lailla, että emmä ensimmäisenä kysy sitä, että ootko saamelainen. En mä kysy keltää et ootsä ruotsalainen vai ootko saam(elainen). Ne on asiakkaita ja jos heil on tarpeita esimerkiksi johon tiettyyn kielenkäyttöön, niin sitten ruvetaan etsimään sen mukaan. Et jotkut tarvii englannin kieltä, jotkut tarvii saamen kieltä ja enemmän mä oon tarvinnu tässä työssä englannin kieltä.”S2

Selonteon alku, jossa sosialityöntekijä kertoo muutamalla lauseella omasta työkuvaan, on poistettu anonymiteetin varmistamiseksi. Olen esittänyt hänelle kysymyksen saamelaissozialityön osuudesta hänen työssään. En ole kysynyt saamelaisten tai saamelaissozialityön erityisyydestä. Puheen perusteella saamelaissozialityö on käsitteenä ilmeisen tunteita herättävä. Tässä selonteossa saamelaissozialityön käsitteeseen liitetään tietynlainen oletamus saamelaisten erityisyydestä, josta sosialityöntekijä heti selonteon alussa ottaa etäisyyttä. Selonteon alun voi ymmärtää kysymyksen vastustamisena tai kyseenalaistamisena. Samanaikaisesti sosialityöntekijä ottaa etäisyyttä saamelaisten asiakkaiden erilaisuuden korostamisesta tai tuottamisesta. Hän painottaa puheensa asiakkuusnäkökulmaa, jossa ilmeisen keskeiseksi muodostuu kulttuuritaustan neutralisoiminen.

Selonteon alusta voi ymmärtää, että asiakkaan kulttuuritausta ei ole keskeinen huomion kohde sosiaalityöntekijän työssä. Asiakkaan kulttuuritaustalla ei välttämättä olekaan merkitystä sosiaalityön kohtaamisessa ja siten sen erottelemisen ei aina ole perusteltua. Liiallinen kiinnittyminen asiakkaan kulttuuritaustaan voi pahimmillaan johtaa jopa erilaisuuden tuottamiseen. Asiakkaan kulttuurin korostaminen voi määrittää koko yksilön, jolloin hänet luokitellaan tiettyyn ryhmään kuuluvaksi. Jane Juuso (2000, 2) kuitenkin katsoo, että sosiaalityöntekijät usein joko kieltävät asiakkaan kulttuuritaustan merkityksen tai romantisoivat sitä. Saamelaiset nähdään tällöin joko samanlaisina kuin valtaväestön tai eksoottisena luonnonkansana.

Sosiaalityöntekijä jatkaa selontekoaan sanomalla, että hän ei ensimmäisenä kysy asiakkaalta onko tämä saamelainen. Seuraavaksi hän tavallaan puolustautuu mahdolliselta kritiikiltä sanomalla, että hän ei yleensä kysy asiakkailta heidän kulttuuritaustaan. Puheessa on itsestäänselvyyden tuntua. Siitä on ymmärrettävissä, että asiakkaiden kulttuuritaustojen tiedustelu on yleensäkin kyseenalaista.

Sosiaalialan ammattieettisten sääntöjen mukaan tärkeä osa yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta on kuitenkin yhteiskunnallisen erilaisuuden tunnustaminen. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että työntekijän on huomioitava yksilöiden, perheiden, ryhmien ja yhteisöjen erot työssään. (ks. Talentia 2012, 9.) Thompson (2011, 11) katsoo, että erilaisuutta huomioiva lähestymistapa näkee erilaisuuden myönteisenä, vaalimisen arvoisena asiana. Huomionarvoinen asia on, että myös tämä ulottuvuus on paikannettavissa sosiaalityöntekijän puheesta. Vaikka selonteko pyrkii neutralisoimaan asiakkaiden kulttuuritaustaa, se ei kuitenkaan ole sokea erilaisuudelle. Sosiaalityöntekijä sanoo, että mikäli asiakkaalla on tarvetta johonkin tiettyyn kielenkäyttöön, se järjestetään tarpeen mukaan. Puheessa on siten samanaikaisesti läsnä niin erilaisuuden neutralisointi kuin sen huomioiminenkin. Sosiaalityössä erikulttuuristen asiakkaiden kanssa voi olla haasteellista löytää tasapaino ihmisten erilaisuuden ja samanlaisuuden huomioimisen välille. Erilaisuuden korostaminen voi johtaa stereotypoimiseen ja asiakas saattaa kokea hänestä tuotetun erilaisuuden vieraaksi. Samanlaisuuden korostamisen seurauksena saatetaan puolestaan ohittaa asiakkaan mahdolliset erityistarpeet. (Saus 2008, 28.)

Selonteon viimeisessä lauseessa sosiaalityöntekijä painottaa omassa työssään esiintyvää todellisuutta. Sosiaalityöntekijä tukeutuu puheessaan niin kutsuttuun kvantifioivaan strategiaan (ks. Juhila 1993, 168). Sosiaalityöntekijän puheen totuusarvo tavallaan nousee hänen vedotessaan siihen, että hän työssään tarvitsee enemmän englanninkieltä kuin saamen kieltä. Saamelaisuuden tai saamen kielen osuutta sosiaalityössä neutralisoidaan siten selonteossa. Puheen tavoitteena on osoittaa, että saamelaisuus tai saamen kieli on suhteellisen pieni osa sosiaalityön arkea.

Tasa-arvon ajatukseen sisältyy myös seuraavassa selonteossa kaksi erilaista merkitystä.

T: No, millä tavalla sanoisitte, et näkyykö ne historian, sen menneisyyden kokemukset millä lailla niissä kohtaamisissa sitte asiakkaitten kans?

S2: Mä kohtaan mielestäni kaikkia asiakkaita samalla tavalla. Et toisella ihmisellä on toisenlainen vaurio ja sitä pitää katsoa siitä suunnasta.

Selonteosta saatu ensivaikutelma on, että tasa-arvo merkitsee kaikkien asiakkaiden samanlaista kohtelua. Lähemmin tarkasteltuna tasa-arvon ajatus selonteossa ei kuitenkaan ole näin yksiselitteinen. Sosiaalityöntekijä sanoo ensin kohtaavansa kaikki asiakkaat samalla tavalla. Kaikkien asiakkaiden samanlainen kohtaaminen voisi kärjistetysti merkitä sitä, että kaikilta kysytään samat asiat ja kaikkien tilanteisiin suhtaudutaan samalla tavalla. Selonteosta kuitenkin ilmenee, että ihmisten tilanteita pitää katsoa eri suunnista. Tämän voi ymmärtää asiakkaiden välisten erojen huomioimisena. Selontekoon liittyy siten tietynlainen ristiriita. Kyseisessä selonteossa tasa-arvon merkitys rakentuu siis sekä samanlaisesta kohtelusta että erojen huomioimisesta. Seuraavassa selonteossa tasa-arvon merkitys on suppeampi.

”Ja kyllähän se on välillä vaikeekin tilanne ittelläkin miettiä sitä, että painotetaanko tässä nyt sitä tavallaan tasa-arvoa kaikkien asiakkaitten kesken vai voidaanko kuinka paljon sit ottaa se kulttuuri ja erityispiirteet huomioon. Et ei ne oo aina niinku helppoja asioita sitten. Et toki mul on semmonen lähtökohta, et mielellään kuuntelee ja haluaa huomioida sitä omaa kulttuuria, mut että joissain asioissa pitää kuitenkin asettaa samalle linjalle toisten asiakkaitten kanssa...” S4

Tasa-arvon ajatus merkitsee sosiaalityöntekijän puheessa kaikkien asiakkaiden samantyyppistä kohtelua (*painotetaanko tässä nyt sitä tavallaan tasa-arvoa kaikkien asiakkaitten kesken*). Kulttuurin ja muiden erityispiirteiden huomioiminen saavat selonteossa puolestaan erityiskohtelun merkityksen (*voidaanko kuinka paljon sit ottaa se kulttuuri ja erityispiirteet huomioon*). Sosiaalityöntekijä kuitenkin esittää, että tilanteet, joissa kyseisiä asioita pohditaan, eivät ole helppoja. Tästä voi ymmärtää, että asiakkaiden mahdollinen erilaisuus ja erityistarpeet tiedostetaan, vaikka niitä ei työn toteutuksessa olisikaan mahdollista ottaa huomioon.

Sosiaalityöntekijä kertoo, että hän lähtökohtaisesti mielellään kuuntelee asiakasta ja haluaa huomioida tämän kulttuuria. Sosiaalityöntekijä osoittaa siis puheessaan kulttuurista kiinnostusta. Hän jatkaa puhettaan sanomalla, että kaikki asiakkaat ovat joissain asioissa asetettava samalla linjalle. Puheesta ei ilmene, minkälaisissa asioissa samanlainen kohtelu on ehdottoman tärkeää. On kuitenkin mahdollista ajatella, että samanlainen kohtelu koskettaa tilanteita, jossa asiakkaan terveys tai hyvinvointi vaarantuu.

Puheessa ei kuitenkaan huomioida, että asiakkaat jo lähtökohdiltaan voivat olla hyvin eriarvoisessa asemassa, jota ”samalle linjalle asettaminen” saattaa ennestään lisätä. Sosiaalialan ammattieettisten ohjeiden (Talentia 2012, 9) mukaan sosiaalialan ammattilaisen tulee edistää yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta muun muassa estämällä negatiivista syrjintää. Negatiivisen syrjinnän estäminen tai eri-arvoisuuden vähentäminen voi joissakin tapauksissa edellyttää ”eri linjalle asettamista” eli tietynlaista erityiskohtelua. Tällöin puhutaan positiivisesta erityiskohtelusta, jonka avulla pyritään toteuttamaan ihmisten välistä yhdenvertaisuutta (ks. Yhdenvertaisuuslaki 20.1.2004/21).

Hammar-Suutarin (2009, 168) tutkimuksessa ilmenee, että erikulttuurinen asiakas saattaa ajoittain tarvita jonkintasoista erityiskohtelua. Tämä erityiskohtelu voi ilmetä esimerkiksi siten, että hänelle varataan enemmän aikaa palvelutilanteessa tai häntä ohjataan huolellisemmin muiden palvelujen piiriin. Esimerkiksi heikko kielitaito voi toimia perusteluna tämän kaltaiselle erityiskohtelulle. (Mt.)

Tästä tutkimusaineistosta kuitenkin puuttuu puhe positiivisesta erityiskohtelusta. Tämä ei välttämättä tarkoita, että sosiaalityöntekijät eivät olisi siitä tietoisia, mutta on mahdollista, että positiiviselle erityiskohtelulle ei ole annettu sijaa sosiaalityössä. Näin on tilanne esimerkiksi Kansaneläkelaitoksen suhteen, jonka palvelustrategia ei Maija Faurien (2011, 49) mukaan toistaiseksi tunnista positiivista erityiskohtelua.

Sosiaalityön perusluonne

Sosiaalityön perusluonnetta painottavassa puheessa sosiaalityöntekijät huomioivat, että asiakastyön elementit ovat samanlaisia kaikissa asiakaskohtaamisissa asiakkaan kulttuuritaustasta huolimatta. Saamelaisosiaalityön perusluonne ei tämän puheen mukaan poikkea muusta sosiaalityöstä. Sosiaalityön lähtökohtana voi pitää asiakkaan kunnioittamista sekä luottamuksellisen asiakassuhteen luomista. Nämä asiat ilmenevät myös haastatteluaineistossa.

S3: ...Must on kans tärke se kunnioittaminen, ihmisen kunnioittaminen ja lähtökohtasesti...niin kuitenkin ihan näitä perustyön lähtökohtia, että ei sitä muuksi muuteta, et se on huomioitava asia.

S2: Luottamuksellinen asiakastyö, että siitähän siinä on kysymys, et voitaa sen asiakkaan luottamuksen, et tässä työskentelyssä on luottamus. Sehän ei oo helppo bisnes, mut se tulee ton kunnioittamisen ja tasa-arvosuuden kokemuksen kautta.

Ensimmäisen puhujan selonteosta voi ymmärtää, että sosiaalityön lähtökohdat ovat samat kaikissa tilanteissa. Sosiaalityöntekijät puhuvat asiakkaan lähtökohtaisesta kunnioittamisesta ja luottamuksellisesta asiakastyöstä. Nämä kytetään puheessa sosiaalityön perusluonteeseen. Keskustelussa painottuu siten saamelaisen asiakkaan kohtaamisen eierityisyys.

Sosiaalityössä tarvitaan sensitiivisyyttä, jotta asiakkaan tilanteen havaitseminen ja ymmärtäminen olisi mahdollista. Sensitiivisyys on monitasoista. Historiallisessa sensitiivisyydessä ihmisen elämänpolun kokemukset tarjoavat näkökulman hänen nykyisen tilanteen ymmärtämiseksi. Kontekstuaalinen sensitiivisyys voi puolestaan valottaa ihmisen asenteiden ja tapojen taustalla olevia ilmiöitä. Kulttuurisensitiivisyydellä haetaan ym-

märrystä ja kunnioittavaa lähestymistapaa toisenlaisia kulttuurisia tapoja, normeja ja arvoja kohtaan. (Pohjola 2010, 62–63.) Tutkimusaineistossa osa selonteosta kiinnittyy vahvasti sosiaalityön yleiseen sensitiivisyyteen. Yleinen sensitiivisyys saa tutkimusaineistossa laajan merkityksen. Sillä viitataan esimerkiksi siihen, että kaikki sosiaalityö edellyttää sensitiivisyyttä. Seuraavassa keskusteluotteessa haastateltavat vastaavat kysymykseen, mitä kulttuurisensitiivisyys heille tarkoittaa.

S2: [naurua] Se on hieno slogan, siis se on hieno slogan. Mä oon varmaan yliopistolla tän sanonu joskus, et tää on ylipäätään tää meidän työ kulttuurisensitiivistä. Siis meidän täytyy aina miettiä, et ihmisten kans pitää olla sensitiivinen, on ne mistä kulttuurista tahansa. Et toki meidän pitää olla tietosia eri tavoista ja näin, mut toisaalta jos on asiakkaan kanssa sensitiivinen, niin se asiakas kertoo sen toiveensa, et miten häntä kohdellaan tai että täss on jotain erityistä...En tiiä, ehkä mä ymmärrän tän asian jotenkin väärin. Mä ajattelen, että tää työ on sensitiivistä ja siinä otetaan ihminen aina huomioon niinku kokonaisuudessaan.

S3: Niin kulttuurisensitiivisyys. Mikä on perheen kulttuuri? Kulttuuri on monenlaista. Perheen tavat muut. No yks kysymys voi olla, onko saamelaisuudella minkälainen merkitys. Puhutaanko kielikysymyksistä, puhutaanko muusta perheen tavoista, historiasta, joka olis hyvä ottaa huomioon... Että ihan samalla lailla tai jos nyt otan vaikka jonkun perheväkivalta, niin et onhan sekin sensitiivisyyttä perheen tilanteelle. Se on ihan eri asia. Tai päihteet, se voi olla perheen kulttuuria se päihteiden käyttö, eli kyllä meidän täytyy olla hyvin monelle asialle, et saamelaisuus on yks osa. Sillä voi olla merkitystä ja voi olla, että sillä ei ole niin paljon merkitystä. Kyllä tuota sosiaalityölle lähtökohta on pyrkiä niinku näkemään sitä kokonaistilannetta että.

S4: Joo kyllä varmaan niinku just vähän samaa, että tää työhän on sitä, että pitää, oli sitten kyse ihan mistä tahansa perheestä, niin selvittää sitä heidän taustaa ja heidän tapoja ja tämmöistä. Että kyllä mun mielestä aika luonnostaan sosiaalityöntekijä joutuu olemaan kulttuurisensitiivinen.

Ensimmäisen puhujan selonteosta on paikannettavissa vahvaa kysymykseen kohdistuvaa vastustusta. Vastustus voi ilmetä muun muassa sarkastisuuden tai huumorin muodossa (ks. Juhila ym. 2014). Tässä selonteossa vastustus ilmenee kysymykseen kohdistuvana nauruna. Keskustelun selonteissa vastustus kulttuurisensitiivisyyttä kohtaan ilmenee eritasoisena. Kaikissa selonteissa painotetaan esimerkiksi sosiaalityön yleistä sensitiivisyyttä. Ensimmäinen puhuja sanoo, että kaikkien asiakkaiden kanssa pitää olla sensitiivinen riippumatta heidän kulttuuritaustastaan. Hän liittää yleisen sensitiivisyyden ihmisen kokonaisvaltaiseen huomioimiseen. Koska yleisen sensitiivisyyden nähdään

kattavan ihmisen kokonaisvaltaisen huomioimisen, sillä myös kyseenalaistetaan erillisen kulttuurisensitiivisyyden tarve.

Toinen puhuja puolestaan pohtii, mitä kulttuurisensitiiviseen sosiaalityöhön voi sisältyä luettelemalla asioita, joiden huomioiminen saattaa olla tärkeitä kohtaamisessa saamelaisen asiakkaan kanssa. Seuraavaksi hän sanoo, että sosiaalityöntekijän pitää olla sensitiivinen myös muille ilmiöille, kuten perheväkivallalle tai päihteidenkäytölle. Myös toinen puhuja liittyy yleisen sensitiivisyyden ja kokonaisvaltaisuuden yhteen. Viimeinen puhuja sanoo, että sosiaalityössä on kaikkien asiakkaiden kohdalla selvitettävä heidän taustaansa ja tapojaan ja että sosiaalityöntekijä siten luonnostaan joutuu olemaan kulttuurisensitiivinen.

Keskustelussa rakentuu kuva kulttuurisensitiivisyyden tarpeettomuudesta. Puheen perusteella sosiaalityön yleinen sensitiivisyys ottaa asiakkaan kokonaisvaltaisesti huomioon, jolloin erillistä kulttuuria huomioivaa lähestymistapaa ei tarvita. Kulttuurisensitiivisyyden käsitteen ongelmallisuus on havaittavissa keskustelussa. Kulttuurisensitiivisyyden käsitteen vaarana on, että huomio kiinnittyy ainoastaan kulttuuriseen ulottuvuuteen, jolloin ihmisen moninaisuus unohtuu. Keskustelussa ilmenevän kokonaisvaltaisuuden painottamisen avulla otetaan etäisyyttä tietyn rajatun ulottuvuuden tarkastelusta. Juuso (2000, 2) kuitenkin kyseenalaistaa tätä näkökulmaa esittäen, että sosiaalityössä huomioidaan ainoastaan sitä kokonaisuutta, jonka työntekijät itse näkevät oleellisena. Kokonaisvaltainen näkökulma voi siten olla hyvin puutteellinen. Mikäli sosiaalityöntekijä ei ole kriittisesti tietoinen esimerkiksi kulttuurieroista ja niihin liittyvistä kysymyksistä, on mahdollista, että kulttuuriulottuvuus ei sisälly kokonaisvaltaisen työn näkökulmaan.

Saamelaisuuden näkymättömyys sosiaalityössä

Osassa haastatteluista ilmenee, että saamelaisuus on näkymätöntä sosiaalityön arjessa.

”...Saamelaisuus ei oo mitenkään, kukaan ei oo multa. En oo tarvinnut tulkkia, suomenkielisesti on asioitu.” S3

Sosiaalityöntekijä sanoo, että hän ei ole työssään tarvinnut tulkkia, vaan asiointi on hoi-
tunut suomenkielellä. Selonteon alku jää vajaaksi, mutta siitä on ymmärrettävissä, että
saamelaisuus ei ole mitenkään näyttäytynyt sosiaalityöntekijän työssä. Hammar-Suutari
(2009, 218) esittää, että viranomaistyössä asiakkaiden erilaisuus on tavallisesti liitoksis-
sa selkeästi erottuviin elementteihin, kuten asiakkaan ulkonäköön, käyttäytymiseen tai
asiointivalmiuksiin. Erilaisuuden huomioiminen pohjautuu siten työntekijän näkökul-
masta poikkeavien tekijöiden tunnistamiselle.

Tässä selonteossa saamelaisuuden näkymättömyys on kytköksissä kieleen. Vähemmis-
töjen kohdalla kieli on toisinaan selkeästi erottuvin elementti ja ehkä myös saamelaisen
asiakkaan kulttuuritausta erottuu saamelaissosiaalityössä selkeimmin silloin, kun hän
puhuu saamea. Saamelaisuuden näkymättömyys sosiaalialan kohtaamisissa ilmenee
myös Boinen (2007, 24–25) tutkimuksessa. Myös Boine pohtii, että työntekijät tunnis-
tavat saamelaisen asiakkaan selkeimmin siitä, että hän puhuu saamea. Muissa tapauksis-
sa saamelaisuus jää tunnistamatta. Randi Nymo (2004, 158) esittää, että jotkut saame-
laiset saattavat tietoisesti peitellä saamelaisuuttaan johtuen aiemmista saamelaisuuden
häpeään liittyvistä kokemuksista. Sosiaalialan monikulttuurisissa kohtaamisissa ei
Sausin (2008, 27) mukaan ole epätavallista, että asiakkaan kulttuuritaustaa ei tunnisteta.
Saamelaisuuden näkymättömyys voi kuitenkin johtaa siihen, että kulttuurisensitiivisten
työkäytäntöjen kehittämistä ei nähdä tarpeellisena (Saus 2006c, 38). Voidakseen työs-
kennellä asiakkaiden puolella sosiaalityöntekijöiden on opittava tunnistamaan ja ym-
märtämään asiakkaiden erot (Juhila 2006, 145).

7 Sosiaalityöntekijöiden positiot

7.1 Kielenkäytössä tapahtuva positiointi

Diskurssianalyttisen tutkimuksen tarkoitus ei ole selvittää, mitä ihmisen pään sisällä todella liikkuu tai miksi hän sanoo tiettyjä asioita. Diskurssianalyttisessä tutkimuksessa ei siis tarkastella puhujan minän olemusta, vaan huomio kiinnitetään minän rakentumisen tapoihin ja prosesseihin. (Potter & Wetherell 1987, 102.)

Kielenkäytössä rakennetaan subjekteja. Tämän myötä ihmisille muodostuu erilaisia subjektipositioita. (Burr 1995, 142.) Foucault'n (2005, 127–128) mukaan subjektiposiitiolla viitataan siihen rooliin tai paikkaan, jonka puhujan tulee ottaa ollakseen selonteon subjekti. Ottamalla tietyn subjektiposition puhuja rakentaa minuitaan. Kaikki positiot eivät kuitenkaan ole kaikille puhujille mahdollisia. Esimerkiksi lääkärin ja potilaan positiot ovat hyvin erilaisia. Lääkäri on ammattinsa puolesta asiantuntijan positiossa ja potilas puolestaan hoidettavan positiossa. (Jokinen ym. 1993, 39.)

Subjektipositioita tuotetaan kielellisessä vuorovaikutuksessa. Ihmisen subjekti rakentuu sen myötä, mitä muut hänestä kertoo ja miten hän itse kertoo itsestään. Subjektipositiot ovat aina moniulotteisia ja kytköksissä kielenkäytön kontekstiin. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 64.) Potter ja Wetherell (1987, 102) toteavat, että puhujilla ei ole olemassa vain yhtä minää tai subjektipositiota, vaan niitä on päinvastoin useita. Tässä tutkimuksessa kaikki haastateltavat ovat ammattinsa puolesta luonnollisesti sosiaalityöntekijän positiossa. He ottavat kuitenkin puheissaan myös muita positioita. Sosiaalityöntekijöiden omalla kulttuuritaustalla on tutkimusaineistossa merkittävä rooli. Saamelaiset sosiaalityöntekijät asettuvat puheissaan kulttuurinkantajan positioon. Saamelaisyhteisön ulkopuolelta tulevat sosiaalityöntekijät ottavat puolestaan ulkopuolisen position. Nämä positiot eivät kuitenkaan ole kiinteitä, vaan sosiaalityöntekijät siirtyvät puheissaan positioista toiseen tai ovat useassa positiossa samanaikaisesti. Esimerkiksi kulttuurinkantajat asettuvat ajoittain myös ulkopuolisen positioon. Sekä saamelaiset että suomalaiset sosiaalityöntekijät ovat ajoittain myös delegoivassa positiossa. Oppijan positioon puolestaan asettuvat ainoastaan yhteisön ulkopuolelta tulleet sosiaalityöntekijät. Positioon ulottu-

vuudet saavat kuitenkin toisenlaisia merkityksiä riippuen puhujan omasta taustasta. Esittelen seuraavaksi, millaisia positioita sosiaalityöntekijät puheissaan ottavat.

7.2 Saamelaisten sosiaalityöntekijöiden positiot

Saamelaistaustaiset sosiaalityöntekijät asettuvat tutkimusaineistossa vahvasti kulttuurinkantajan positioon. Saamelaisina sosiaalityöntekijöinä he tekevät sosiaalityötä oman yhteisönsä sisällä ja oman yhteisönsä jäsenten kanssa. Seuraavassa selonteossa sosiaalityöntekijä esittelee oman kulttuuritaustansa monipuolisesti.

”Olen saamenkielentaitoinen ja saamelaiskulttuurilähtöinen ja saamelaisesta perheestä kotosin...Mulla on vahva kulttuuritausta ja myöskin hyvä kielitausta, et se on siinä mielessä, ku on saamelaisten kanssa, niin se on luontevaa ja minun asiakkaistossa on sitten saamenkielisiä asiakkaita...”
S6

Sosiaalityöntekijä ei ainoastaan sano olevansa saamelainen, vaan hän pikemminkin painottaa saamelaisuuden ulottuvuuksia. Hän kertoo kielitaidostaan ja kulttuuritaustastaan sekä siitä, että on lähtöisin saamelaisesta perheestä. Sosiaalityöntekijän puheessa kulttuuri- ja kielitausta merkitsee sitä, että sosiaalityö saamelaisten asiakkaiden kanssa on luontevaa. Sosiaalityöntekijän kielitaidon voi ajatella mahdollistavan esimerkiksi saamenkielisen asioimisen ja kulttuuritaustan myötä saamelaiskulttuuri on hänelle tuttu. Selonteosta myös ilmenee, että hänen asiakkaiden keskuudessa on saamenkielisiä asiakkaita. Tästä voi ymmärtää, että saamenkieliset asiakkaat osoitetaan hänelle.

Oman kulttuuritaustan monipuolinen esittely on mahdollista nähdä strategisena toimintana. Kulttuuritaustan esittely ja siihen vetoaminen osoittaa sisäpuolisuutta. Ulkopuolisen on vaikea kyseenalaistaa sisäpuolisuuden kautta rakentuvaa tietoa, sillä hänellä ei ole siitä omakohtaista kokemusta. Ulkopuolisella ei myöskään ole pääsyä kulttuurinkantajan positioon. Oman kulttuuritaustan vahva esilletuominen pohjustaa siten kulttuurinkantajan puheiden totuudellisuutta.

Saamelainen kulttuuritausta saa aineistossa monenlaisia merkityksiä. Omakohtaiset kokemukset vähemmistöryhmän jäsenyydestä ovat muun muassa vaikuttaneet ammatinvalintaan.

”Ja sitten varmaan yks juttu vielä siihen, että se että meitä on kohdeltu huonosti ja että olen ite kokenut sen häpeän, häpeäntunteen niinkun nuorena, et se on varmaan myös vaikuttanu ku mietin asiaa. Se on varmaan vaikuttanut paljon siihen minun ammattivalintaan, että pystyy auttamaan ihmisiä semmosella kunnioituksella ja kanssaihmissen arvostuksella.”S1

Sosiaalityöntekijän puheessa ilmenee, että hän on omakohtaisesti kokenut vähemmistöryhmään kuulumisen varjopuolet. Selonteosta erottuu erityisen selkeästi puhujan kokema häpeäntunne. Identiteettiin kytketty häpeäntunne ilmenee myös Vesa Puurosen (2011, 151) tutkimuksessa. Lähes kaikki Puurosen tutkimukseen osallistuneet saamelaiset ovat tunteneet häpeää saamelaisuudestaan. Suomalainen yhteiskunta on vuosikymmenien ajan viestinyt saamelaisille, että heidän identiteettiään ei hyväksytä. Saamen kielen sivuuttaminen tai sen puhumisesta rankaiseminen, kielen tai perinteisen saamelaisvaatetuksen pilkkaaminen sekä median tuottama saamelaisstereotypia ovat kaikki osaltaan lisänneet saamelaisuudesta johtuvaa häpeän tunnetta. (Mt., 151–152.)

Edellä olevassa selonteossa saamelaisuuteen kiinnittyvät kielteiset kokemukset ovat vaikuttaneet sosiaalityöntekijän ammatinvalintaan. Bennettin, Zubrzyckin ja Baconin (2011, 26) tutkimuksessa sosiaalityöstä aboriginaalien parissa, useat aboriginaalitaustaiset sosiaalityöntekijät pitävät oman kansansa historiaa ammatinvalinnan tärkeimpänä syynä. Heidän sosiaalityöntekijänä olemistaan motivoi mahdollisuus tehdä jotain oman yhteisön hyväksi. Edellä olevasta selonteosta on tulkittavissa, että sosiaalityöntekijän omakohtaiset kokemukset huonosta kohtelusta ovat herättäneet halun kohdella ihmisiä toisin kuin häntä itseään on kohdeltu.

Edellä olevien selontekojen mukaan sosiaalityöntekijät liittävät monenlaisia merkityksiä omaan kulttuuritaustaansa. Stordahlin (2007,14) mukaan on kuitenkin tärkeää erottaa kulttuurinen ymmärrys ja kulttuuritaustaan perustuva ymmärrys toisistaan. Kulttuurinen ymmärrys on teoreettinen näkemys, jonka on mahdollista saavuttaa niin analyttisen ajattelun kuin kokemuksen kautta. Kulttuuritaustaan liittyvä ymmärrys koostuu puoles-

taan siitä ymmärryksestä, jonka ihminen saa kasvaessaan tiettyssä kulttuurissa. (Stordahl 2007,14.) Kulttuuritaustaan perustuva ymmärrys ei kuitenkaan tarkoita, että henkilöllä myös on riittävät edellytykset ymmärtää asiakkaan tilanne. Siksi pelkästään työntekijän kulttuuritaustaa ei tule pitää osoituksena siitä, että hänellä myös olisi kulttuuriymmärrystä. (Boine 2010, 58.) Oma kulttuuritausta ei tarjoa selityksiä ja ratkaisuja kaikille työssä kohdattaville ilmiöille. Myös eräs kulttuurinkantajan positioon asettuva sosiaalityöntekijä erottelee kulttuuritaustan ja teoreettisen ymmärryksen toisistaan.

”Käytin ensimmäisinä vuosina paljon omaa kulttuuriperintöä ja näitä omia kokemuksia paljon enemmän mitä... nyt. Mutta myös ennen sitä myös yliopistosta, jossa puhuttiin sitten siitä myös, että ei vaan käytetä omaa vaan myös, että analysoi sitä ja ymmärtää sen kulttuurin myös toisella tavalla, ku vaan omista lähtökohdistaan... Että helposti jos ajattelet vaan omasta näkökulmasta ja omilla silmälaseilla, niin millä minä näen maailmaa, niin voi olla sit semmosta vähän, et minä en ehkä ymmärrä sitten sen ihmisen kontekstia, kenet minä tapaan.” S1

Sosiaalityöntekijä kertoo uransa alussa hyödyntäneensä omaa kulttuuriperintöään enemmän kuin nykyisin. Hän on työssään siis hyödyntänyt persoonallista tietoaan (ks. Raunio 2004, 101). Aloittelevalla sosiaalityöntekijällä ei usein ole kovin paljon käytännön kokemusta työssä kohdattavista tilanteista. Ennestään kohtaamattomat asiat voivat yllättää ja sosiaalityöntekijä saattaa kokea niiden edessä neuvottomuutta. Erilaisten tilanteiden kohtaamiseen ei aina ole mahdollisuutta valmistautua ja siksi niissä voi joutua toimimaan vaistojen varassa. Omien kokemusten tai oman kulttuuriperinnön hyödyntäminen voi näissä tilanteissa tarjota avun. Vaarana on kuitenkin, että omat kokemukset eivät vastaa asiakkaan kokemuksia. Kuten sosiaalityöntekijä selonteossaan sanoo, asioiden näkeminen ainoastaan omasta näkökulmasta voi johtaa siihen, että asiakkaan kontekstia ei ymmärretä. Tämän vuoksi sosiaalityössä tarvitaan myös teoreettisempaa lähestymistapaa, jonka avulla muun muassa kulttuuria on mahdollista tarkastella analyttisemmin.

Kulttuurinkantajan positioon sisältyy myös velvollisuuksia. Tutkimusaineiston saamelaiset sosiaalityöntekijät toimivat ajoittain ”kulttuuritulkkeina” yhteisön ulkopuolelta tulleille kollegoilleen. Ulkopuolelta tulleelle työntekijälle saamelaiset tavat ja arvot eivät välttämättä ole tuttuja ja saamelaisen sosiaalityöntekijän tehtävä on tällöin kyseisten

toimintatapojen ja arvojen avaaminen. Saamelainen sosiaalityöntekijä joutuu ajoittain myös puolustamaan saamelaisten oikeuksia.

”Se on sitä työtä sit, et me jotka ollaan ammatti-ihmisiä ja ollaan saamelaisia sosiaalityöntekijöitä niin, että se on osa minun työtä, et tuoda sitä ilmi. Et se on oikeus ja ei me olla sen vaativampia, että ei me olla sen vaikeampia ihmisiä kuin muutkaan, jos me halutaan meidän äidinkielellä puhua ihmisten kans, jotka tulee niin vahvasti meidän yksityiselämän alueelle.” SI

Sosiaalityöntekijä viittaa selonteossaan oikeuteen omakieliseen asioimiseen. Puheesta voi ymmärtää, että saamelaisilla sosiaalityöntekijöillä on suuri vastuu. Selonteon perusteella saamelaisen sosiaalityöntekijän työhön kuuluu olennaisesti saamelaisten oikeuksien esilletuominen. Selonteosta on luettavissa, että omakielistä asioimista vaativat asiakkaat nähdään ajoittain hankalina. Sosiaalityöntekijän tehtäväksi muodostuu asiakkaiden oikeuksien puolustamisen lisäksi myös muiden työntekijöiden asenteisiin vaikuttaminen.

Kulttuurinkantajat asettuvat ajoittain myös ulkopuolisen positioon.

”Jos minä menen johonki toiseen kulttuuriympäristöön työhön, niin enhän mä voi ajatella et minä voin ymmärtää sitä kulttuuria. Että mä en voi tulla ekspertiksi missään. En minäkään voi tulla omassa kulttuurissa, mutta et voi ymmärtää, on tärkeä ymmärtää ja paneutua siihen niinku ammatti-ihmisenä.” SI

Sosiaalityöntekijä ottaa selonteossaan etäisyyttä asiantuntijan roolista. Ulkopuolisen positiota luonnehtii oman asiantuntijuuden kohtuullistaminen. Riitta Järvisen (2004, 161) mukaan työ eri kulttuureista tulevien ihmisten parissa edellyttää työntekijältä tietoisuutta oman kulttuurisen tietämyksen rajallisuudesta. Sosiaalityöntekijä näkee, että ammattilaisen on kuitenkin tärkeätä ymmärtää ja paneutua toiseen kulttuuriin. Tähän sisältyy siis ammatillinen vastuunotto. Vaikka työntekijä ei tuntisikaan toisen osapuolen kulttuuria, hänen tulee kuitenkin jollakin tavalla paneutua siihen.

Kaikki tutkimukseen osallistuneet sosiaalityöntekijät asettuvat puheissaan ajoittain delegoivaan positioon. Tästä positiosta he kuitenkin delegoivat vastuuta hieman eri suuntiin. Saamelaiset sosiaalityöntekijät delegoivat vastuuta kollegoilleen sekä akateemiselle yhteisölle ja yhteiskunnalle laajemmin.

*”No minun näkemyksen mukaan pitäis kaikki jotka tulee, niin jos vaikka minäkin menisin uuteen kulttuuriin, et sais jonkinlaisen kurssituksen siitä. Ihan siis kulttuurista yleisesti ja et se auttais tavallaan. Et ei vaan tarkkai-
le ulkopuolelta, mutta et tulis rohkeasti siihen ja uskaltais tutkia sitä kult-
tuuria ja sitä kontekstia, missä aikoo tehdä työtä.” S1*

Kulttuurinkantaja delegoi puheessaan vastuuta yhteisön ulkopuolelta tulleille työntekijöille. Hänen puheestaan on ymmärrettävissä, että kaikille uuteen kulttuuriin meneville tulisi tarjota kulttuuriin liittyvää koulutusta. Hän vahvistaa tätä puhetta kytkemällä koulutuksen tarpeen henkilökohtaiseen ulottuvuuteen. Yhteisön ulkopuolelta tulleiden ei tule sosiaalityöntekijän mukaan jäädä ulkopuolisiksi tarkkailijoiksi, vaan heidän tulee päinvastoin uskaltautua rohkeasti tutkia uutta kulttuuria. Selonteossa ulkopuolelta tulleilta työntekijöiltä edellytetään innokkuutta ja uteliaisuutta uutta kulttuuria kohtaan.

Aineistosta ilmenee, että kulttuurinkantajat tuntevat vastuuta saamelaissosiaalityön kehittämisestä. He ottavat useassa kohdassa roolin saamelaisten asiakkaiden oikeuksien edistäjinä ja he toimivat ajoittain myös heidän puolestapuhujina. Kulttuurinkantajien tuntema vastuu näyttää tutkimusaineiston perusteella olevan suuri. Samanaikaisesti sosiaalityön arki ei mahdollista saamelaiskysymysten täysipainoista huomioimista.

”Ja ehkä sitten tää tutkimus on semmonen, että olis aina hyvä saada sitä saamelaisten hyvinvointitutkimusta, mutta muutamia rahotuksia onkin jo myönnetty, että aina kuitenkin jotakin tulee mutta. No sit on kunta- ja palvelurakennemuutokset, niin niissähän saamelaiskysymykset on jäänyt aivan niinku minimaalisiksi, että niit ei ole juurikaan huomioitu, että sellasta edunvalvontajärjestelmää, joka kattos vielä niitäkin asioita, että monesti perustyöntekijöillä on niin paljon jo kaikenlaista muutosta jo, et ei siin niinku riitä enää voimavarat, et pitäis kaikki asiat jaksaa huomioia.” S6

Lydia Heikkilä ja Anneli Pohjola (2013, 17) kirjoittavat, että saamelaisiin kohdistuva hyvinvointitutkimus on toistaiseksi ollut vähäistä ja hajanaista. Tämä vaikuttaa puoles-

taan palvelujen kehittämiseen. Myös selonteossa huomioidaan tutkimustiedon tarve. Sosiaalityöntekijä myös huomioi, että saamelaiskysymykset ovat jääneet pienelle huomiolle kunta- ja palvelurakennemuutosten selvityksissä. Selonteossa työntekijöiden rajalliset voimavarat johtavat siihen, että saamelaiskysymysten edistäminen ei aina ole mahdollista. Puheesta ilmenee, että saamelaiskysymyksiä olisi huomioitava myös muilla tasoilla. Sosiaalityöntekijä puhuu edunvalvontajärjestelmästä, jonka voi ymmärtää saamelaisen yhteisön sisäpuolelta tuotettuna edunvalvontana. Samanaikaisesti selonteossa myös siirretään vastuuta saamelaiskysymyksistä saamelaisyhteisön ulkopuolelle.

7.3 Saamelaisyhteisön ulkopuolelta tulleiden sosiaalityöntekijöiden positiot

Saamelaisyhteisön ulkopuolelta tulleet sosiaalityöntekijät asettavat itsensä haastatteluisissa ulkopuolisen positioon. Ulkopuolisen positioon asettuvat sosiaalityöntekijät katsovat, että heidän tieto saamelaiskulttuurista on rajallista ja että he saattavat monessa asiassa jäädä tiedosta paitsi. Ulkopuolisen positioon asettuvat sosiaalityöntekijät ottavat puheissaan taitamattoman katseen (ks. luku 3.2). He eivät tunne asiakkaan kulttuuria ja he ovat myös tietoisia tästä. Ulkopuolisen positiota luonnehtii seuraavassa selonteossa kunnioitus asiakasta kohtaan.

”... Voi sanoa asiakkaalle, että en tunne saamelaiskulttuuria kauhean hyvin tai tiedän siitä vähän. Onko asioita, joita pitäisi huomioija tähän hoitettavaan asiaan liittyen. No sithän se on asiakkaasta kiinni minkälainen se tilanne on. Mut se liittyy tähän kunnioittamiseen ja myös siihen luottamuksen rakentamiseen, et me ei olla saamelaisuuden asiantuntijoita sellaset, jotka on muualta tulleet. Se on sitä kunnioittamista kuitenkin, että sen voi myös sanoa.” S3

Sosiaalityöntekijä ei selonteossa korosta omaa asiantuntijuuttaan vaan antaa pikemminkin tilaa myös asiakkaan asiantuntijuudelle. Puhetta kuvastaa sosiaalityöntekijän horisontaalinen asiantuntijuus, mikä tarkoittaa sitä, että sekä asiakkaan että sosiaalityöntekijän asiantuntijuus ovat samanarvoisia (Juhila 2006, 137–138). Puheesta välittyy asiakkaan oman asiantuntijuuden kunnioittaminen sekä sosiaalityöntekijän halu oppia asiakkaalta. Mark Furlong ja James Wight (2011, 52) ehdottavat, että alkuperäiskansan ulko-

puolelta tulleet sosiaalityöntekijät kriittisesti pohtivat, mitä tietoa heillä on alkuperäiskansasta sekä mitä he voisivat edelleen oppia.

Sosiaalityöntekijä on selonteossaan samanaikaisesti niin ulkopuolisen kuin oppijan positionissa. Sosiaalityöntekijä asettuu selonteossaan osittain myös delegeoivaan position. Asiakas on se, jonka odotetaan esittävän, mitä asioita työssä tulisi huomioida. Dunfeld (2004, 29) katsoo, että työntekijä, joka ei tiedosta asiakkaan kulttuurista maailmaa, ei myöskään esitä siitä kysymyksiä asiakkaalle. Se, että sosiaalityöntekijä on valmis kysymään asiakkaalta tälle merkityksellisistä asioista kulttuuriin liittyen, kertoo siitä, että hän on tietoinen kulttuurieroista.

Ulkopuolisen position asettuminen saa tutkimusaineistossa ajoittain vetäytymisen piirteitä.

”Et siinä tosiaan toisaalta tulee mieleen, että kannattaa pysyä riittävän kaukana koska ei ymmärrä ja koska siel on saamelaisten sisäisiä ristiriitoja.” S4

Selonteko vaatii hieman selvennystä. Puhumalla saamelaisten sisäisistä ristiriidoista sosiaalityöntekijä viittaa viime aikoina käytyyn keskusteluun saamelaismääritelmästä. Saamelaiskäräjälakityöryhmän mietinnössä (Oikeusministeriö 2013, 76) ehdotetaan saamelaismääritelmän tarkistamista ja tiukentamista. Saamelaismääritelmän kriteeriksi on myös ehdotettu ryhmäidentifikaatiota, jonka mukaan etnisen ryhmän jäsenet itse päättävät, ketkä ovat ryhmän jäseniä (ks. Sammallahti 2013, 21). Kyseinen keskustelu on aiheuttanut erimielisyyksiä. Sosiaalityöntekijän puheesta voi tulkita, että hän ulkopuolisena, ei-saamelaisena, ei voi ymmärtää keskustelua ja siksi hänen kannattaa pysyä siitä riittävän kaukana.

Ulkopuolisen position voisi ajatella olevan melko luonnollinen kaikessa sosiaalityössä. Sosiaalityöntekijän ulkopuolisuus ei käsitä ainoastaan erikulttuurisuutta. Asiakkaan elämässä on myös muita tasoja, joiden suhteen sosiaalityöntekijä on ulkopuolinen. Ulkopuolisuus ei myöskään kosketa ainoastaan monikulttuurista sosiaalityötä, sillä sosiaa-

lityöntekijä kohtaa työssään itselleen muitakin vieraita tilanteita ja ilmiöitä (Pohjola 2010, 63). Sosiaalityöntekijä on siten aina ulkopuolinen suhteessa työssä kohdattaviin tilanteisiin.

Yhteisön ulkopuolelta tulleet sosiaalityöntekijät asettuvat puheissaan usein myös oppijan positioon. Sosiaalityössä kohdattavat ilmiöt sekä ammattiin liittyvä epävarmuus edellyttävät jatkuvaa oppimista. Oppiminen on osa ammatillista kasvua ja se kattaa monia alueita. Tässä saamelaisosiaalityötä käsittelevässä tutkimuksessa oppimisen halu ja tarve kiinnittyy saamelaiskulttuuriin.

”...Eihän sitä silti voi jotenki sulkee silmiään tai olla niin, et no mä en oo saamelainen en mä näistä ymmärrä mitään. Et pitäähän sitä jotenkin, kun tämmöstä työtä tekee, niin selvittää niitä asioita.” S4

Oppijan positiota luonnehtii selonteossa vastuunotto omasta osaamisestaan. Selonteon mukaan myös saamelaisyhteisön ulkopuolelta tulleen sosiaalityöntekijän pitää ottaa selvää saamelaisuuteen ja saamelaiseen kulttuuriin liittyvistä asioista. Sosiaalityöntekijän selonteosta on tulkittavissa, että se, että työntekijä ei itse ole saamelainen, ei oikeuteta siihen, että hän ei yrittäisi ymmärtää saamelaista kulttuuria. Tässä palataan siihen realiteettiin, että sosiaalityöntekijät kohtaavat usein itselleen uusia ilmiöitä, joista on otettava selvää voidakseen ymmärtää ja auttaa asiakasta.

Oppijan positioon asettuvat sosiaalityöntekijät ovat kiinnostuneita saamelaisesta kulttuurista. Positiota luonnehtii tietynlainen positiivinen uteliaisuus.

”...Saatetaan puhuakin siitä heiän vaikka omista lapsuuden kokemuksista ja siitä taustasta. Että mä ite tykkään, että tosi mielenkiintoista on ja haluaisin, että he kertois siitä, että mitä se saamelaisuus heille merkitsee, jotta sen vois huomioda sitten myöskin. Ehkä vähän vastaavasti...ku oli romaniasiakkaita, eikä tuntenu sitä kulttuuria, niin yks perhe oli semmonen, jotka sit tosi paljon mulle sit kerto myös niistä heidän tavoista ja miten heidän kulttuurissa toimitaan. Ja samalla tavalla toivoiskin, että asiakkaat.” S4

Selonteon perusteella sosiaalityöntekijä käy keskusteluita asiakkaittensa kanssa, jossa he pääsevät kertomaan omasta taustastaan ja esimerkiksi lapsuudestaan. Selonteosta on paikannettavissa pyrkimys ymmärtää asiakasta. Työntekijän voi olla helpompi ymmärtää asiakkaan tapoja, mikäli hänellä on tietoa esimerkiksi tämän lapsuuden kokemuksista. Sosiaalityöntekijä haluaisi, että asiakkaat enemmän kertoisivat omasta kulttuuristaan ja siitä, mitä saamelaisuus heille merkitsee. Selonteosta on paikannettavissa vastavuoroisuuden tarve. Ilman vastavuoroisuutta ei asiakkaalle tärkeiden asioiden huomioiminen välttämättä toteudu. Oppijan positioon asettuva työntekijä ei siten vain yksipuolisesti hyödynnä asiakkaan antamaa tietoa, vaan hän haluaa myös konkreettisesti huomioida sen.

Vastavuoroisuuden tarve esiintyy myös seuraavassa selonteossa. Tätä selontekoa luonnehtii kuitenkin vahvemmin vastuun delegointi.

”...Ehkä sit just sitä vielä, että sitten toivoo, että se ois myös vastavuorosta, että myös ne asiakkaat, että jos he toivoo sitä kulttuurisensitiivisyyttä, että he myös lähtisivät avaamaan sitä, et mitä he sillä tarkoittaa ja mitä asioita nyt pitäis huomioida. Et jos he vaan sanoo vaikka näin, että me ollaan saamelaisia, et me tehään sillä tavalla, niin et se ei oikeen riitä. Että kyllä se mun mielestä se sensitiivisyys vaatis sitten just sen vuorovaikutuksen siinä, että se on vähän huono lähtökohta, että meidät pitää nyt huomioida jotenkin erityisesti koska meillä on tämmönen ja tämmönen tausta etä.” S4

Myös tästä puheesta ilmenee halu huomioida asiakkaan kulttuuritausta. Samanaikaisesti puheesta kuitenkin on paikannettavissa, että tämä tehtävä on vaikea, mikäli asiakas ei tule siinä vastaan. Asiakkaiden toiveet ja tarpeet voivat olla hyvin erilaisia. On mahdollista, että työssä joko sivutetaan tai stereotypioidaan kulttuuri, mikäli sosiaalityöntekijällä ei ole tietoa asiakkaan yksilöllisistä toiveista. Sosiaalityön näkökulmasta vastavuoroisuuden toive on perusteltua. Antti Särkelän mukaan (2001, 27–28) hyvää asiakassuhdetta kuvastaa vastavuoroisuus. Parhaimmillaan yhteistyösuhde on myös yhteinen kehitysprosessi, jossa molemmat osapuolet sekä antavat että saavat jotain.

Tutkimusaineiston perusteella saamelaiskulttuurista opitaan sekä työkokemuksen että henkilökohtaisen kiinnostuksen kautta.

”Kyllä mul on tullu työkokemuksen kautta...Sitten mä oon muuten kiinnostunut näistä saamelaiskysymyksistä, koska se myllertää koko tätä (paikkakuntaa), mut se ei taas niinku liity tähän varsinaisesti tähän työhön. Mutta tottakai se sitten tuo sitä tietoa, että mitä siellä on...Mä seuraan sitte sitä kyllä vapaa-ajalla ja muuten, mut et kyllä se niinkun asiakaspintaan on tullu ihan sen kokemuksen kautta...” S2

Sosiaalityöntekijä kertoo saaneensa tietoa saamelaiskulttuurista työnsä kautta. Hänellä on lisäksi henkilökohtainen kiinnostus saamelaiskysymyksiä kohtaan. Kyseisestä selonteosta ei ilmene, mitä puhuja tarkoittaa saamelaiskysymyksillä. Edeltävissä puheenvuoroissa on kuitenkin keskusteltu saamelaismääritelmästä, joten sosiaalityöntekijä viittaa puheellaan todennäköisesti siihen. Henkilökohtaisesta kiinnostuksesta huolimatta sosiaalityöntekijä kuitenkin selvästi erottaa saamelaiskysymykset työstään. Tästä voi ymmärtää, että hän ammattilaisen roolissa ottaa etäisyyttä saamelaiskysymyksistä.

Pekka Ruohotien (2006, 107–108) mukaan asiantuntijuus on prosessi, joka vaatii yksilöltä sen aktiivista tavoittelua. Saamelaiskulttuurista oppiminen on tutkimusaineiston perusteella paljolti kiinni työntekijän omasta innokkuudesta ja kiinnostuksesta. Saamelaiskulttuuriin liittyvää tietoa hankitaan esimerkiksi vapaa-ajalla.

”Ja ittestäkin tuntuu, että enemmän sitten saamelaiskulttuurista kuitenkin on saanu tietoa ihan vapaa-ajalla ja näin...mitä omien lasten kautta on tutustunu lapsiperheisiin tuolla niin sitä kautta sitä tietoa enemmän tulee, mut et enemmän sit ammentaa ehkä niistä kokemuksista tähän omaan työhönsä.” S4

Tästä selonteosta on puolestaan ymmärrettävissä, että saamelaiskulttuuriin liittyvää tietoa ei merkittävästi tule työpaikalta. Vapaa-ajalla hankittu kokemus ja tieto näyttäytyvät puheessa keskeisenä. Voi ajatella, että konkreettinen tutustuminen saamelaiskulttuuriin antaa enemmän kuin esimerkiksi saamelaiskulttuuria käsittelevä luento. Saus (2006b, 32–35) katsoo, että paikallistieto saamelaiskulttuurista voi helpottaa muun muassa yh-

teisössä orientoitumista. Hänen mukaan sosiaalityöntekijän on mahdollista oppia saamelaiskulttuurista esimerkiksi tutustumalla paikalliseen kulttuuriin vapaa-ajalla ja kysymällä asiakkailta heidän kulttuuristaan.

8 Pohdinta

Olen tutkimuksessani tarkastellut sosiaalityöntekijöiden tuottamia merkityksiä saamelais-sosiaalityöstä. Tutkimustuloksista on ymmärrettävissä, että saamelais-sosiaalityö ei käytännön toteutukseltaan merkittävästi poikkea muusta sosiaalityöstä. Tutkimustuloksissa painottuu sosiaalityölle yleensäkin tärkeitä arvoja ja lähtökohtia. Näitä ovat esimerkiksi asiakaslähtöisyys ja asiakkaan kokonaisvaltainen huomioiminen. Samanaikaisesti tutkimustulokset osoittavat, että saamelais-sosiaalityössä on erityiskysymyksiä. Nämä pitkälti kollektiivisista ilmiöistä koostuvat erityiskysymykset luovat saamelais-sosiaalityön viitekehyksen. Kielikysymykset, saamelaisten historia ja kulttuurille ominaiset kommunikaatio- ja vuorovaikutuspiirteet ovat tutkimuksen perusteella erityisiä saamelais-sosiaalityölle.

Tutkimusaineistosta paikannetut saamelais-sosiaalityön erityiskysymyksiin kiinnittyvä tulkintarepertuaari ja eroja huomioiva tulkintarepertuaari muistuttavat Aniksen (2006, 117–119) jäsentämää kulttuuritietoista puhetta. Kulttuuritietoisessa puheessa korostuu kulttuurituntemuksen merkitys. Kulttuuritietouden uskotaan helpottavan käytännön työtä ja kulttuuritietoisessa puheessa esiintyy myös yleisesti tarve kehittää työmenetelmiä ja palveluja. Kulttuuritietoiseen puheeseen sisältyy myös kulttuurien sisäisten erojen huomioiminen.

Saamelais-sosiaalityötä neutralisoiva tulkintarepertuaari sisältää puolestaan yhtymäkoh-tia Aniksen (2006, 116–117) jäsentämään tasa-arvoistavaan puheeseen. Tasa-arvoistavassa puheessa korostuu näkemys ihmisyyden universaalisuudesta ja ihmisten samanlaisuudesta. Tämän pohjalta kulttuuriin suhtaudutaan neutraalisti. Työssä ei siten eroteta kulttuurierityisiä kysymyksiä. (Mt.) Sosiaalityössä ei aina lähtökohtaisesti ole tarpeellista kiinnittää huomiota asiakkaan kulttuuriseen erilaisuuteen, sillä se ei välttämättä palvele työtä. Sosiaalityöntekijöillä tulisi kuitenkin olla ymmärrys siitä, että asiakkaat ovat erilaisia myös kulttuuriselta taustaltaan ja että heillä saattaa olla erilaisia tarpeita.

Dominellin (1997, 37–40) mukaan samanlaisuusoletus usein johtaa ”värisokeuteen”, jolloin vähemmistöasiakkaiden erityistarpeita ei nähdä. Tässä tutkimuksessa tasa-arvonäkökulma ei kuitenkaan ole sokea asiakkaan kulttuurille. Painottaessaan asiakkai-

den samanlaista kohtelua sosiaalityöntekijät samanaikaisesti myös jollakin tasolla tuntevat asiakkaiden mahdollisen erilaisuuden ja erityistarpeet. Tasa-arvoon kiinnittyvä puhe painottaa kuitenkin pitkälti samanlaista kohtelua ja erityistarpeiden huomioiminen saa erityiskohtelun merkityksiä. Anis (2008, 102) toteaa, että keskustelu siitä, mikä asema kulttuurilla ja etnisyydellä on erojen huomioimisen ja tasa-arvon näkökulman suhteen on suomalaisessa sosiaalityössä vielä käytännössä käymättä. Hammar-Suutari (2009, 60) puolestaan katsoo, että tasa-arvoon liittyvät kysymykset ovat sidoksissa kysymykseen: kenen tasa-arvo? Toisin sanoen tulisi tarkastella, kuka määrittää tasa-arvon, mikä on missäkin tilanteessa tasa-arvoista menettelyä ja millä tavalla tasa-arvo ilmenee eri kulttuurien välisissä kohtaamisissa.

Oman tutkimukseni perusteella näen, että saamelaisalueella olisi käytävä aiheeseen liittyvää arvokeskustelua. Tasa-arvonäkökulman painottamisen sijaan aiheetta voisi lähestyä eriarvoisuuden vähentämisen kannalta (ks. esim. Raunio 2004, 75). Tästä näkökulmasta ajatus tasa-arvosta saa mahdollisesti uusia ulottuvuuksia. Keskeiseksi nousee tällöin tilannekohtainen pohdinta siitä, onko saamelainen asiakas jo lähtökohtaisesti eriarvoisessa asemassa suhteessa muihin asiakkaisiin ja miten tätä eri-arvoisuutta olisi sosiaalityössä mahdollista lieventää.

Tutkimuksen perusteella voi sanoa, että saamelaissosiaalityötä tulee lähestyä niin yhteiskunnalliselta, yhteisölliseltä kuin yksilölliseltä tasolta. Yhteiskunnallinen taso määrittää pitkälti saamelaissosiaalityön reunaehdot. Saamelaissosiaalityötä tehdään suomalaisen yhteiskuntajärjestelmän arvojen ja normien mukaisesti, ja aina tämä yhtälö ei ole yksinkertainen. Saamelaisten sosiaalityöntekijöiden puheista ilmenee, että sosiaalityön tietopohja ei alinomaan sovellu saamelaisyhteisöön. Sosiaalityöntekijät soveltavat ja räätälöivät sosiaalityön tietoa ja käytäntöjä saamelaiseen kulttuuriin sopiviksi. Tutkimuksesta myös ilmenee, että saamelaissosiaalityöhön liittyviä kysymyksiä olisi tarpeen määrittellä sisältäpäin. Tutkimusaineistosta ei kuitenkaan selviä, keiden sisäpuolella olevien tulisi tähän määrittelyyn osallistua. Koska kyseessä on saamelaissosiaalityö, voisi määrittelyn ajatella toteutuvan saamelaissosiaalityön sisäpuolelta. Siten saamelaisten sosiaalityön asiakkaiden näkemykset ja kokemukset ovat ensiarvoisen tärkeitä.

Yhteisöllisellä tasolla on mahdollista luoda saamelaissosiaalityön viitekehys. Viitekehys rakentuu esimerkiksi saamelaisten historiaan ja kulttuuriin pohjautuvasta tiedosta. Tär-

keä osa viitekehystä on myös kielellisen ulottuvuuden huomioiminen. Tutkimuksen perusteella saamen kieli ei ole ehdottoman keskeinen sosiaalityössä, vaan kielen merkitys määrittyy tilannekohtaisesti. Saamelaisten asiakkaiden kielenkäyttötarpeet ja siihen liittyvät toiveet ovat erilaisia. Tämän moninaisuuden huomioiminen on oleellinen saamelais-sosiaalityössä.

Saamelais-sosiaalityön viitekehystä luodessa haasteena on kuitenkin stereotyyppien välttäminen. Siksi yksilöllisen tason huomioiminen on kenties kaikista tärkeintä. Tutkimus osoittaa saamelaisuuden moninaisuuden, jonka pohjalta rakentuu kuva yleistettävyyden mahdottomuudesta. Yksilöllisellä tasolla huomioidaan saamelaisen asiakkaan ainutlaatuisuus ja työskennellään kokonaisvaltaisesti. Tästä näkökulmasta saamelais-sosiaalityön keskeiseksi kysymykseksi tulee, miten yksilö haluaa hänen kulttuurinsa tai äidinkielensä huomioitavan sosiaalityössä. Kulttuurisensitiivinen kohtaaminen voi merkitä hyvin erilaisia asioita eri asiakkaille. Asiakkaalle kulttuuristen erityispiirteiden huomioimisen merkitys saattaa laajuudeltaan vaihdella suuresti riippuen esimerkiksi siitä, asioiko hän sosiaalitoimessa toimeentulotukiasioissa vai hakeeko hän apua vaikeaan perhetilanteeseen.

Kuten kaikessa sosiaalityössä, myös saamelais-sosiaalityössä tarvitaan vastavuoroisuutta sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välillä. Osa sosiaalityöntekijöistä painottaa tätä puheissaan delegoiden vastuuta saamelaisille asiakkaille. Vastavuoroisen asiakassuhteen luominen edellyttää rohkeutta ja avoimuutta niin sosiaalityöntekijältä kuin asiakkaalta. Sosiaalityöntekijän on joissain tilanteissa voitava ja uskallettava kysyä asiakkaalta, miten hän toivoo oman kulttuurinsa huomioitavan työssä. Tämä on kuitenkin sensitiivisyyttä vaativaa, eikä kaikkiin tilanteisiin sopivaa. Harald Eidheimin (2007, 63) mukaan monet ihmiset eivät pohdi kulttuurisia teemoja tai kokevat ne itselleen vieraiksi. Monilla saattaa myös olla pelko tulla määritellyksi kulttuuritaustansa kautta. Työntekijältä vaaditaan suurta harjoitusta oppia ymmärtämään, miten ihmiset käsittelevät omaa kulttuuritaustansa ja miten siihen liittyviä kysymyksiä voi lähestyä. (Mt.)

Tutkimukseen osallistuneet sosiaalityöntekijät tuottavat puheissaan erilaisia merkityksiä riippuen heidän taustastaan. Saamelaiset sosiaalityöntekijät painottavat saamelais-sosiaa-

lityön erityisyyttä enemmän kuin saamelaisyhteisön ulkopuolelta tulleet sosiaalityöntekijät. Saamelaiset sosiaalityöntekijät asettuvat tutkimuksessa vahvasti kulttuurinkantajan positioon. Heillä näyttää tutkimuksen perusteella olevan iso vastuu saamelaiskysymysten huomioimisesta omassa organisaatiossaan. Saamelaissosiaalityöhön liittyvät kysymykset eivät kuitenkaan voi olla ainoastaan muutaman aktiivisen kulttuurinkantajan vastuulla, vaan kaikkien saamelaissosiaalityötä tekevien tulee ottaa niistä vastuu. Tämä näkyy myös kulttuurinkantajien puheissa siten, että he delegoivat vastuuta saamelaissosiaalityöstä niin yhteisön ulkopuolelta tulleille kollegoilleen kuin yhteiskunnalle yleisesti.

Saamelaissosiaalityötä neutralisoiva tulkintarepertuaari on puolestaan yksinomaan tuotettu saamelaisyhteisön ulkopuolelta tulleiden sosiaalityöntekijöiden puheissa. Painottamalla saamelaissosiaalityön ei-erityisyyttä työ normalisoidaan. Milla Lumion (2009, 63) pro gradu-tutkielmassa monikulttuurisen sosiaalityön asiantuntijuudesta osa sosiaalityöntekijöistä painottavat monikulttuurisen sosiaalityön ei-erityisyyttä. Lumio näkee tämän puheen taustalla olevan kahdenlaisia motiiveja. Painottamalla monikulttuurisen sosiaalityön ei-erityisyyttä monikulttuurinen sosiaalityö pyritään ensinnäkin tiiviimmin liittämään muuhun sosiaalityöhön. Toiseksi monikulttuurinen sosiaalityö tehdään helpommin lähestyttäväksi painottamalla sen ei-erityisyyttä. Puheella siis madalletaan kynnystä työskennellä erikulttuuristen asiakkaiden kanssa. (Mt.) Saamelaissosiaalityötä neutralisoiva tulkintarepertuaari sisältää samanlaisia funktioita. Samanaikaisesti näen, että saamelaissosiaalityötä neutralisoivaan tulkintarepertuaariin saattaa ajoittain myös vaikuttaa saamelaisuuden näkymättömyys sosiaalityössä. Mikäli sosiaalityön kontekstissa ei kohdata tai eroteta saamelaiserityisiä kysymyksiä, on luonnollista, että työtä ei nähdä erityisenä.

Aiheelle on jatkotutkimustarvetta aiemmin esitellyn saamelaisten sosiaalityön asiakkaiden kokemusten tutkimisen lisäksi myös lastensuojelun näkökulmasta. Saamelaisalueen lastensuojelu rajautui tämän tutkielman ulkopuolelle, mutta aihe esiintyy useasti tutkimusaineistossani. Sosiaalityöntekijät pohtivat muun muassa, milloin lapsen kulttuuri on huomioitava lastensuojelun toimenpiteissä.

Tutkimusprosessin varrella diskurssianalyysi osoittautui haastavaksi analyysimenetelmäksi. Olisin kenties voinut valita helpomman menetelmän, mutta diskurssianalyysi kuitenkin palveli omaa näkemystäni todellisuuden rakentumisesta kielen avulla. Tutkimuksen konteksti on vaihteleva ja tämä näkyy tutkimuksessa paikannetuissa tulkintarepertuaareissa. Tulkintarepertuaarit olisivat todennäköisesti toisenlaisia, mikäli tutkimus olisi toteutettu toisenlaisessa kontekstissa. Tämän tutkimuksen tuloksia ei ole mahdollista yleistää. Tässä tutkimuksessa rakentuu kuva saamelaissoaalityön moninaisuudesta, joka tutkimuksen tekijän näkökulmasta jo itsessään on kiinnostava. Tutkimuksen tavoitteena ei missään vaiheessa ole ollut tyhjentävien vastausten tarjoaminen saamelaissoaalityöhön liittyvistä kysymyksistä, vaan pikemminkin keskustelun herättäminen. Toivon mukaan tämä moninaisuus virittää lukijoiden keskuudessa keskustelua sekä herättää kiinnostusta jatkotutkimuksia varten.

Lopuksi on muistettava, että saamelaissoaalityön todellisuus ei rakennu pelkästään haastateltujen soaalityöntekijöiden tuottamien merkitysten kautta, vaan myös minun tulkintojen kautta. Olen tutkimuksen eri vaiheissa analysoinut ja tulkinnut soaalityöntekijöiden puheita ja paikantanut niissä esiintyviä tulkintarepertuaareja. Analyysini ja tulkintani tuloksena syntyi tämä opinnäytetyö, joka myös itsessään osallistuu saamelaissoaalityön todellisuuden rakentamiseen.

Lähteet

- Aikio, Aimo 2007: Saamelainen elämänpolitiikka. Kasvatustieteiden tiedekunta. Lapin yliopisto. Julkaisematon lisensiaatintutkielma.
- Anis, Merja 2006: Lastensuojelun ammattilaisten tulkintoja maahanmuuttajasosiaalityöstä. *Janus* 14 (2), 109–126.
- Anis, Merja 2008: Sosiaalityö ja maahanmuuttajat. Lastensuojelun ammattilaisten ja asiakkaiden vuorovaikutus ja tulkinnat. Väitöskirja. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 47/2008. Väestöliitto. <https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/35938/diss2008Anis.pdf?sequence=1> Viitattu 25.9.2013.
- Anttonen, Anneli & Sipilä, Jorma 2000: Suomalaista sosiaalipolitiikka. Vastapaino. Tampere.
- Askeland, Gurid & Payne, Malcolm 2006: Social work education's cultural hegemony. *International social work* 49 (6), 731–743.
- Ballari Johansen, Synnöve 2007: ”... ovat aina eläneet keskinäisessä rauhassa ja yhteisymmärryksessä” Ongelmia norjalaistamisen vanavedessä. Teoksessa Eidheim, Harald & Stordahl, Vigdis (toim.): Kulttuuritietoisia kohtaamisia. Sosiaali- ja terapiatyöstä saamelaisalueella. Suom. Päivi Salminen. Alkuperäinen teos *Kultur møte og terapi i Sápmi* vuodelta 1998. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisusarja 26. Lapin yliopistopaino. Rovaniemi, 93–117.
- Bennett, Bindi & Zubrzycki, Joanna & Bacon, Violet 2011: What do we know? The experiences of social workers working alongside aboriginal people. *Australian social work* 64 (1), 20–37.
- Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas 1995: Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Tiedonsosiologinen tutkielma. Suom. Vesa Raiskila. Alkuperäinen teos *The social construction of reality* vuodelta 1966. Gaudeamus. Helsinki.
- Berry, John W. 2005: Acculturation: Living succesfully in two cultures. *International Journal of Intercultural Relations* 29, 697–712. <http://isites.harvard.edu/fs/docs/icb.topic551691.files/Berry.pdf> Viitattu 17.2.2014.
- Boine, Else 2007: Samisk kulturkompetanse og nettverksbygging. Prosjektrapport. Barnevernets Utviklingssenter i Nord Norge. Tromsø.
- Boine, Else 2010: Kulturorientert praksis - en veileder. Barnevernets utviklingssenter i Nord-Norge. Tromsø.
- Briskman, Linda 2008: Decolonizing social work in Australia: Prospect or illusion. Teoksessa Gray, Mel, & Coates, John & Yellow Bird, Michael (toim.): *Indigenous social work around the world. Towards culturally relevant education and practice.* Ashgate, 83–93.
- Brydon, Kerry 2012: Promoting diversity or conforming hegemony? In search of new insights for social work. *International social work* 55 (2), 155–167.
- Burr, Vivien 1995: *An Introduction to Social Constructionism.* Routledge. London.

- Devore, Wynetta & Schlesinger, Elfriede G. 1999: Ethnic-sensitive social work practice. 5. uudistettu painos. 1. painos 1981. Allyn and Bacon. Boston.
- Dominelli, Lena 1997: Anti-racist social work. 2. uudistettu painos. 1. painos 1988. Palgrave. Norfolk.
- Dominelli, Lena 2010: Social work in a globalizing world. Polity. Cambridge.
- Dunfjeld, Grete 2004: Pedagogisk psykologisk tjeneste i en flerkulturell kontekst. Teoksessa Tronvoll, Inger Mari & Moe, Anne & Henriksen, Jan Erik (toim.): Hjelp i kontekst. Praksis, refleksjon og forskning. *Idut*, 163–176.
- Eidheim, Harald 2007: Terapiatapahtuman havainnoinnista, kulttuurisesta ja ammatillisesta kompetenssista. Teoksessa Eidheim, Harald & Stordahl, Vigdis (toim.): Kulttuuritietoisia kohtaamisia. Sosiaali- ja terapiatyöstä saamelaisalueella. Suom. Päivi Salminen. Alkuperäinen teos *Kulturmøte og terapi i Sápmi* vuodelta 1998. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisusarja 26. Lapin yliopistopaino. Rovaniemi, 53–69.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 1998: Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Vastapaino. Tampere.
- Eskola, Jari & Vastamäki, Jaana 2007: Teemahaastattelu: Opit ja opetukset. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. PS-kustannus. Jyväskylä, 25–43.
- Faurie, Maija 2011: Saamelainen Kelan asiakkaana. Saamelaisten oikeudet ja asema alkuperäiskansana Kelan toimeenpanemassa sosiaaliturvassa. Sosiaali- ja terveysturvan selosteita 75/2011. Kelan tutkimusosasto. Helsinki.
- Fook, Jan 2002: Social work. Critical theory and practice. Sage publications Ltd. London.
- Forsander, Annika 1994: Monietninen työ- maailma pienoiskoossa. Teoksessa Forsander, Annika & Ekholm, Elina & Saleh, Raya (toim): Monietninen työ- haaste ammattitaidolle. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskuksen täydennyskoulutusjulkaisuja 9/1994, 52–68.
- Foucault, Michel 2005: Tiedon arkeologia. Suom. Tapani Kilpeläinen. Alkuperäinen teos *L'archéologie du savoir* vuodelta 1969. Vastapaino. Tampere.
- Furlong, Mark & Wight, James 2011: Promoting "critical awareness" and critiquing "cultural competence": Towards disrupting received professional knowledges. *Australian social work* 64 (1), 38–54.
- Gray, Mel & Coates, John & Hetherington, Tiani 2007: Hearing indigenous voices in mainstream social work. *Families in society* 88 (1), 55–66.
- Gray, Mel, & Coates, John & Yellow Bird, Michael 2008: Introduction. Teoksessa Gray, Mel, & Coates, John & Yellow Bird, Michael (toim.): Indigenous social work around the world. Towards culturally relevant education and practice. Ashgate, 1–10.

- Gray, Mel & Coates, John 2010: 'Indigenization' and knowledge development: Extending the debate. *International Social Work* 53 (5), 613–627.
- Gee, James Paul 2001: An introduction to discourse analysis. Theory and method. http://dualibra.com/wp-content/uploads/2013/04/%5BJames_Paul_Gee%5D_An_Introduction_to_Discourse_Anal%28BookFi.org%29.pdf Viitattu 16.1.2014.
- Gergen, Kenneth J. 2009: An invitation to social construction. 2. uudistettu painos. 1. painos 1999. Sage Publications Ltd. London.
- Granfelt, Riitta 2008: Osalliseksi omaan elämään: Work out -ohjelma nuoren vangin tukena. Julkaisuja 4/2008. Rikosseuraamusvirasto. Helsinki. http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-risenjulkaisusarja/6Bzt7OmiM/4_2008_Osalliseksi_omaan_elamaan_Work_out_ohjelma.pdf Viitattu 15.1.2014.
- Hall, Stuart 2003: Kulttuuri, paikka, identiteetti. Teoksessa Mikko Lehtonen & Olli Löytty (toim.): *Erilaisuus*. Vastapaino. Tampere, 85–128.
- Hammar-Suutari, Sari 2009: Asiakkaana erilaisuus. Kulttuurienvälisen viranomaistoiminnan etnografia. Väitöskirja. Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja 147. Joensuun yliopisto. http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-219-303-2/urn_isbn_978-952-219-303-2.pdf Viitattu 5.3.2014.
- Hautamäki, Antti 2001: Suomi muutosten edellä. Raportti Suomen haasteista. Sitran raportteja 6.
- Heikkilä, Lydia 2006: Reindeer talk – Sámi reindeer herding and nature management. Akateeminen väitöskirja. Lapin yliopisto.
- Heikkilä, Lydia 2010: Goaikkanas- saamelaiset voimavarat päihdetyöhön. Teoksessa Magga, Ristenrauna & Guttorm, Sari (toim.): *Bálgá Nala- Kulttuurisia erityispiirteitä etsimässä*. SámiSoster ry, 64–84.
- Heikkilä, Lydia & Laiti-Hedemäki, Elsa & Pohjola, Anneli 2013: Buorre eallin. Saamelaisien hyvin elämä ja hyvinvointipalvelut. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi.
- Heikkilä, Lydia & Pohjola, Anneli 2013: Saamelaisten oikeus hyvinvointiin ja palveluihin. Tutkimus saamelaisten hyvinvointipalvelukokemuksista ja tarpeista. *Talentia-lehti*. Sosiaalityön tutkimuksen seura, 17–22. <http://www.talentia.isinteksas.com/edocs/julkaisut/tutkivasosiaalityo2013/flip/> Viitattu 3.3.2014.
- Huttunen, Laura & Löytty, Olli & Rastas, Anna 2005: Suomalainen monikulttuurisuus. Paikallisia ja ylijäisiä suhteita. Teoksessa Rastas, Anna & Huttunen, Laura & Löytty, Olli (toim.): *Suomalainen vieraskirja*. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta. Vastapaino. Tampere, 16–40.
- Huttunen, Laura 2005: Etnisyys. Teoksessa Rastas, Anna & Huttunen, Laura & Löytty, Olli (toim.): *Suomalainen vieraskirja*. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta. Vastapaino. Tampere, 117–160.

- Ilmonen, Kari 2007: Muuan diskurssianalyysi. Esimerkkinä Chydenius-instituutin vai-
kuttavuustutkimus. Teoksessa Aaltola, Juhani & Vaili, Raine (toim.): Ikkunoita
tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreetti-
siin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. PS-kustannus. Jyväskylä, 126–141.
- Jasinskaja-Lahti, Inga & Liebkind, Karmela 2001: Venäjänkielisten maahanmuutta-
januorten perhearvot ja identiteetti. Teoksessa Liebkind, Karmela (toim.) Moni-
kulttuurinen Suomi. Etniset suhteet tutkimuksen valossa. Gaudeamus. Helsinki,
124–137.
- Jávo, Cecilie 2010: Kulturens betydning for oppdragelse og atferdsproblemer. Transkul-
turell forståelse, veiledning og behandling. Universitetsforlaget. Oslo.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi 1991: Pohjimmaiset asuntomarkkinat. Diskurssianalyysi
kuntatason viranomaiskäytännöistä. Sosiaaliturvan keskusliitto. Helsinki.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero 1993: Diskursiivinen maailma. Teoret-
tiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet. Teoksessa: Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi
& Suoninen, Eero (toim.): Diskurssianalyysin aakkoset. Vastapaino. Tampere,
17–47.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi 1999: Diskurssianalyttisen tutkimuksen kartta. Teoksessa
Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.): Diskurssi-analyysi liik-
keessä. Vastapaino. Tampere, 54–97.
- Jokinen Arja 1999: Vakuuttelevan ja suostuttelevan retoriikan analysoiminen. Teokses-
sa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.): Diskurssi-analyysi
liikkeessä. Vastapaino. Tampere, 126–159.
- Jokinen, Arja & Suoninen, Eero & Wahlström, Jarl 2000: Miten tavoittaa auttamistyön
ydintä? Teoksessa Jokinen, Arja & Suoninen, Eero (toim.): Auttamistyö keskuste-
luna. Tutkimuksia sosiaali- ja terapiatyön arjesta. Vastapaino. Tampere, 15–33.
- Juhila, Kirsi 1993: Miten tarinasta tulee tosi? Faktuaalistamisstrategiat viranomaispu-
heessa. Teoksessa: Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.): Dis-
kurssi-analyysin aakkoset. Vastapaino. Tampere, 151–188.
- Juhila, Kirsi 1999a: Kulttuurin jatkuvasti rakentuvat kehät. Tilanteisesta kulttuuriseen
kontekstiin. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.):
Diskurssianalyysi liikkeessä. Vastapaino. Tampere, 160–198.
- Juhila, Kirsi 1999b: Tutkijan positiot. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoni-
nen, Eero (toim.): Diskurssianalyysi liikkeessä. Vastapaino. Tampere, 201–232.
- Juhila, Kirsi 2006: Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset
tehtävät ja paikat. Vastapaino. Tampere.
- Juhila Kirsi. 2008: Aikuisuus sosiaalityössä. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila
(toim.): Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere. Vastapaino, 82–108.
- Juhila, Kirsi & Caswell, Dorte & Raitakari, Suvi 2014: Resistance. Teoksessa Hall,
Christopher & Juhila, Kirsi & Matarese, Maureen & van Nijnatten, Carolus
(toim.): Analysing social work communication. Discourse in practice. Routledge.
Cornwall, 117–135.

- Juuso, Jane 2000: Samiskhet under endring – Barns syn på etnisk identitet og slektsnettverk. Hovedfagoppgave ved institutt for sosialt arbeid. Norges teknisk naturvitenskaplige universitet.
- Juuso, Jane 2004: Forståelsesmodeller i barnevernet som fanger opp flerkulturell kontekst. Teoksessa Tronvoll, Inger Mari & Moe, Anne & Henriksen, Jan Erik (toim.): Hjelp i kontekst. Praksis, refleksjon og forskning. Idut, 73–89.
- Järvinen, Riitta 2004: Ammatillisen maahanmuuttotyön kulttuuri. Väitsökirja. Tampereen yliopisto. <http://acta.uta.fi/pdf/951-44-5854-0.pdf> Viitattu 28.9.2013.
- Kananoja, Aulikki 2007: Sosiaalityön asiakastyö, menetelmät ja orientaatiot. Teoksessa Kananoja, Aulikki & Lähteinen, Martti & Marjamäki, Pirjo & Laiho, Kristiina & Sarvimäki, Pirjo & Karjalainen, Pekka & Seppänen, Marjaana (toim.): Sosiaalityön käsikirja. Gummerus. Jyväskylä, 98–117.
- Kemi, Ristin 2007: Sosiaalityöntekijänä paikallisyhteisössä. Teoksessa Eidheim, Harald & Stordahl, Vigdis (toim.): Kulttuuritietoisia kohtaamisia. Sosiaali- ja terapiatyötä saamelaisalueella. Suom. Päivi Salminen. Alkuperäinen teos Kulturmøte og terapi i Sápmi vuodelta 1998. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisusarja 26. Lapin yliopistopaino. Rovaniemi, 118–136.
- Keskitalo, Pigga 2010: Saamelaiskoulun kulttuurisensitiivisyyttä etsimässä kasvatusantropologian keinoin. Akateeminen väitöskirja. Lapin yliopisto.
- Korbin, Jill & Spilsbury, James 1999: Cultural competence and child neglect. Teoksessa Dubowitz, Howard (toim.): Neglected children. Research, practice and policy. Sage publications Inc, 69–83.
- Kuokkanen, Rauna 2007: Saamelaiset ja kolonialismin vaikutukset nykypäivänä. Teoksessa Kuortti, Joel & Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli (toim.): Kolonialismin jäljet. Keskustat, periferiat ja Suomi. Gaudeamus. Helsinki, 142–155.
- Kuusela, Pekka 2001: Sosiaalisen konstruktionismin liike sosiaalitieteissä. Teoksessa Kuusela, Pekka & Saastamoinen, Mikko (toim.): Ruumis, minä ja yhteisö. Kuopion yliopiston selvityksiä E. Yhteiskuntatieteet 21, 17–44.
- Laitinen, Merja & Kempainen, Tarja 2010: Asiakkaan arvokas kohtaaminen. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.): Asiakkuus sosiaalityössä. Gaudeamus. Helsinki, 138–177.
- Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 22.9.2000/812. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20000812> Viitattu 15.10.2013.
- Lauhamaa, Pigga & Rasmus, Eeva-Liisa & Judén-Tupakka, Soila 2006: Saamelaiskasvatus sosialisointi, enkulturaation ja identiteetin käsitteiden valossa. Teoksessa Martikainen, Tuomas (toim.) Ylirajainen kulttuuri. Etnisyys Suomessa 2000-luvulla. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki, 190–211.
- Lehtola, Veli-Pekka 2005: Saamelaiset itse tutkimuksensa tekijöiksi. Virkaanastujaispuhe. <http://www.kaltio.fi/vanhat/index959a.html?766> Viitattu 25.1.2014.
- Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli 2003: Miksi erilaisuus. Teoksessa Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli (toim.): Erilaisuus. Vastapaino. Tampere, 7–17.

- Lehtonen, Mikko 2004: Merkitysten maailma: Kulttuurisen tekstintutkimuksen lähtökohtia. Vastapaino. Tampere.
- Lindgren, Anna-Riitta 1999: Pohjoiskalotin vähemmistökielet. Assimilaatiosta emansiipaatioon? Teoksessa: Teoksessa Tuominen, Marja & Tuulentie, Seija & Lehtola, Veli-Pekka & Autti, Mervi (toim.): Outamaalta tunturiin. Pohjoiset identiteetit ja mentaliteetit, osa 1. Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja C. Katsauksia ja puheenvuoroja 16. Gummerus. Jyväskylä, 159–174.
- Lukkarinen, Margita 2001: Omakielisten palvelujen turvaaminen sosiaali- ja terveydenhuollossa. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen julkaisuja 1/2001. Helsinki.
- Lumio, Milla 2009: Monikulttuurisuus, maahanmuuttajuus ja sosiaalityö - Monikulttuurisen sosiaalityön asiantuntijuus sosiaalityöntekijöiden kertomana. Pro gradu-tutkielma. Sosiaalityöntutkimuksen laitos. Tampereen yliopisto. http://www.tampere.fi/material/attachments/m/5kjaRsCdS/Lumio_gradu.pdf Viitattu 19.3.2014.
- Länsman, Anne & Tervaniemi, Saara 2012: Saamen kielen käyttö Utsjoella. Saamelaiskäräjien saamen kielen toimisto ja ”Saamen kielikeskus Utsjoelle” – esiselvityshanke.
- Länsman, Jaana 2002: Kahden kulttuurin keskellä. Tutkimus saamelaisesta perhekulttuurista. Pro gradu-tutkielma. Sosiaalityön laitos. Lapin yliopisto.
- Mertens, Donna M. & Ginsberg, Pauline E. 2008: Deep in ethical waters. Transformative perspectives for qualitative social work research. *Qualitative social work* 7 (484), 484–503.
- Minde, Henry 2005: Assimilation of the Sami – implementation and consequences. *Gáldu Cála. Journal of Indigenous Peoples Rights*. 3/2005. <http://www.galdud.org/govat/doc/mindeengelsk.pdf> Viitattu 10.10.2013.
- Mäkitalo, Åsa 2014: Categorisation. Teoksessa Hall, Christopher & Juhila, Kirsi & Matarese, Maureen & van Nijnatten, Carolus (toim.): Analysing social work communication. *Discourse in practice*. Routledge. Cornwall, 25–43.
- Møllersen, Snefrid 2006: Profesjonell, personlig, privat. Blander vi kortene? *Utposten* 8. http://www.utposten.no/Portals/14/Utposten06/UP8_06/9%20BlanderViKortene.pdf Viitattu 15.3.2014.
- Møllersen, Snefrid 2008: Mental health services and treatment in Sami and nonSami populations. A comparative study in a multiethnic rural area of North Norway, ved Institutt for psykologi. Det samfunnsvitenskaplige fakultet på Universitetet i Tromsø.
- Niemelä, Pauli 2011. Sosiaalityö hyvinvointietiikan toteuttajana. Teoksessa: Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin, Marja (toim.): Sosiaalityön arvot ja etiikka. PS-Kustannus. Jyväskylä, 13–43.
- Nymo, Randi 2004: Kroppen som bærer av kultur og livsanskuelse. Teoksessa Tronvoll, Inger Mari & Moe, Anne & Henriksen, Jan Erik (toim.): Hjelp i kontekst. *Praksis, refleksjon og forskning*. Idut, 142–162.

- O'Hagan, Kieran 2001: Cultural competence in caring professions. Jessica Kingsley Publishers Ltd. London.
- Oikeusministeriö 2013: Saamelaiskäräjälakityöryhmän mietintö. Mietintöjä ja lausuntoja, 55.
http://oikeusministerio.fi/fi/index/julkaisut/julkaisuarkisto/1382513081296/Files/OMML_55_2013_MIETINTO_196_s.pdf Viitattu 15.1.2014.
- Parrot, Lester 2009: Constructive marginality: Conflicts and dilemmas in cultural competence and anti-oppressive practice. *Social work education* 28 (6), 617–630.
- Payne, Malcolm 2005: *Modern social work theory*. Palgrave Macmillan. New York.
- Peled, Einat & Leichtentritt, Ronit 2002: The ethics of qualitative social work research. *Qualitative social work* 1 (145), 145–169.
- Phillips, Louise & Jørgensen, Marianne W. 2002: *Discourse analysis as theory and method*. Sage publications Ltd. London.
- Pietikäinen, Sari & Mäntynen Anne 2009. *Kurssi kohti diskurssia*. Vastapaino. Tampere.
- Pohjola, Anneli 2007: Eettisyyden haaste tutkimuksessa. Teoksessa Viinamäki, Leena & Saari, Erkki (toim.): *Polkuja soveltavaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen*. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki, 11–31.
- Pohjola, Anneli 2010: Asiakas sosiaalityön subjektina. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.): *Asiakkuus sosiaalityössä*. Gaudeamus. Helsinki, 19–74.
- Pohjola, Anneli & Valkonen, Jarno 2012: Poronhoitajien hyvinvoinnin uhat ja avun tarpeet.
http://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/87897/Poroheitajien_hyvinvoinnin_uhat_ja_avun_tarpeet.pdf?sequence=1 Viitattu 25.2.2014.
- Potter, Jonathan & Wetherell, Margaret 1987: *Discourse and social psychology. Beyond attitudes and behaviour*. Sage publications Inc. Bristol.
- Potter, Jonathan 1997: Discourse analysis as a way of analysing naturally occurring talk. Teoksessa: Silverman, David (toim.): *Qualitative research: theory, method and practice*. SAGE Publications Ltd. London, 144–160.
- Puuronen, Vesa 2011: *Rasistinen Suomi*. Gaudeamus. Helsinki.
- Rajavaara, Marketta 2012: Kahden tulen välissä. Sosiaalityön tutkimus vaikuttavuusvaateiden ristipaineissa. Teoksessa Raitakari, Suvi & Valokivi, Heli (toim.): *Sosiaalityön tutkimuksen luonne ja odotukset tässä ajassa - käytännön ja tutkimuksen menetelmällinen rikkaus*. Talentia-Lehti. Sosiaalityön tutkimuksen seura, 4–7.
<http://www.sosiaalityontutkimuss seura.fi/Tutkiva%20sosiaalityo/tutkivasosiaalityo2012.pdf> Viitattu 18.02.2014.
- Randal, Sølve Bjørn 2009: Hvordan forstår og vektlegger barnevernarbeidere etnisitet i arbeidet med minoritetsetniske barn og deres familier? Masteroppgave i barnevern. Det psykologiske fakultet, Universitetet i Bergen.
<http://bora.uib.no/bitstream/1956/3832/1/66615313.pdf> Viitattu 25.10.2013.

- Rasmus, Minna 2008: ”Saamelaisuus on kuin lahja”. Saamelaislasten hyvinvointi ja heidän oikeuksiensa toteutuminen Suomen saamelaisalueella. Lapsiasiavaltuutetun toimiston selvityksiä 1/2008. Jyväskylän yliopistopaino. Jyväskylä.
- Rauhala, Pirkko-Liisa & Virokannas, Elina 2011: Sosiaalityön tutkimuksen etiikka, opettaminen ja tietoarvo. Teoksessa: Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin, Marjatta (toim.): Sosiaalityön arvot ja etiikka. PS-kustannus. Jyväskylä, 235–256.
- Raunio, Kyösti 2004: Olennainen sosiaalityössä. Gaudeamus. Helsinki.
- Rostila, Ilmari 2001: Tavoitelähtöinen sosiaalityö. Voimavarakeskeisen ongelmanratkaisun perusteet. Jyväskylän yliopisto SoPhi 61. Jyväskylä.
- Ruohotie, Pekka 2006: Metakognitiiviset taidot ja ammatillinen kasvu asiantuntijakoulutuksessa. Teoksessa Eteläpelto, Anneli & Onnismaa, Jussi (toim.): Ammatillisuus ja ammatillinen kasvu. Aikuiskasvatuksen 46. vuosikirja. Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura. Vantaa, 106–123.
- Ruotsala, Pia 2012: Saamelaisuus haasteena ja voimavarana sosiaalityössä. Kommenttipuheenvuoro ”Syrjäytyminen ja sosiaalityö”- seminaarissa 4.10.2012. Rovaniemi.
- Saamen kielilaki 15.12.2003/1086 <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2003/20031086>
Viitattu 13.10.2013.
- Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna 2006: KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. <http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus> Viitattu 5.10.2013.
- Sammallahti, Pekka 2013: Muistio saamelaismääritelmästä. http://www.samediggi.fi/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=224&Itemid=10&mosmsg=Yrit%20p%20st%20sis%20n%20ei%20hyv%204ksytyst%20verkko-osoitteesta.%28www.google.fi%29 Viitattu 5.3.2014.
- Saus, Merete 1997: Å se; utfordringer for barnevernet i møte med det flerkulturelle samfunnet. Hovedfagsoppgave. Institutt for samfunnsvitenskap. Universitetet i Tromsø.
- Saus, Merete 2006a: Det kyndige, det ukyndige og det døde blikk. Kultur og barnevernsarbeid. Hefte 3. Barnevernets utviklingscenter i Nord-Norge. Tromsø.
- Saus, Merete 2006b: Kultursensitivitet som en måte å se lokalsamfunn på: Billefjord og Kautokeino. Hefte 4. Barnevernets utviklingscenter i Nord-Norge. Tromsø.
- Saus, Merete 2006c: Fargerikt barnevern. Hefte 6. Barnevernets utviklingscenter i Nord-Norge. Tromsø.
- Saus, Merete 2008: Kunnskapsstatus og kunnskapsbehov for barnevernet i samiske områder. Barnevernets utviklingscenter i Nord-Norge. Tromsø.
- Seikkula, Jaakko & Arnkil, Tom Erik 2009: Dialoginen verkostotyö. <http://www.thl.fi/thl-client/pdfs/93ae45f6-b7c4-403f-9dff-643b813972bf> Viitattu 5.3.2014.
- Slembrouck, Stef & Hall, Christopher 2014: Boundary work. Teoksessa Hall, Christopher & Juhila, Kirsi & Matarese, Maureen & van Nijnatten, Carolus (toim.): Ana-

lysing social work communication. Discourse in practice. Routledge. Cornwall, 61–78.

- Stordahl, Vigdis 2007: Saamelaisen psykiatrian kehittämisestä. Teoksessa Eidheim, Harald & Stordahl, Vigdis (toim.): Kulttuuritietoisia kohtaamisia. Sosiaali- ja terapiatyöstä saamelaisalueella. Suom. Päivi Salminen. Alkuperäinen teos Kultur møte og terapi i Sápmi vuodelta 1998. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisusarja 26. Lapin yliopistopaino. Rovaniemi, 12–26.
- Suoninen, Eero 1999: Näkökulma sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.): Diskurssianalyysi liikkeessä. Vastapaino. Tampere, 17–36.
- Särkelä, Antti 2001: Välittäminen ammattina. Vastapaino. Tampere.
- Talentia 2012: Arki, arvot, elämä, etiikka. Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet. Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry. Ammattieettinen lautakunta, Helsinki 2012. http://www.talentia.fi/files/558/Etiikkaopas_2012.pdf Viitattu 19.2.2014.
- Thompson, Neil 2011: Promoting equality. Working with diversity and difference. 3. uudistettu painos. 1. painos 1998. Palgrave Macmillan. New York.
- Tiittula, Liisa 1998: Kulttuurien välinen viestintä. Teoksessa Pitkänen, Pirkko (toim.): Näkökulmia monikulttuuriseen Suomeen. Edita. Helsinki, 33–51.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009: Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käytätymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakoarvioinnin järjestämiseksi. <http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/eettisetperiaatteet.pdf> Viitattu 10.10.2013.
- Valkonen, Sanna 2009: Poliittinen saamelaisuus. Vastapaino. Tampere.
- Valtonen, Kathleen 2008: Social Work and Migration. Immigrant and Refugee Settlement and Integration. Ashgate Publishing Limited. England.
- Vuorela, Suvi 2005: Haastattelumenetelmät. Teoksessa Ovaska, Saila & Aula, Anne & Majaranta, Päivi (toim.): Käytettävyystudkimuksen menetelmät. Tietojenkäsittelytieteiden laitos B. Tampereen yliopisto, 37–52.
- Weaver, Hilary 1999: Indigenous people and the social work profession: defining culturally competent services. <https://www.socialworkers.org/diversity/ethnic/weaver.pdf> Viitattu 10.9.2013
- Weaver, Hilary 2004: The elements of cultural competence: applications with native american clients. Journal of ethnic & cultural diversity in social work 13 (1), 19–35.
- Williams, Charlotte & Haluk, Soydan 2005: When and how does ethnicity matter? A cross-national study of social work responses to ethnicity in child protection cases. The British journal of social work 35 (6), 901–920.
- Yhdenvertaisuuslaki 20.1.2004/21. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2004/20040021> Viitattu 27.2.2014.

Yip, Kam-shing 2005: A dynamic Asian response to globalization in cross-cultural social work. *International Social Work* 48 (5), 593–607.

Liitteet

Liite 1

Hei,

Olen Lapin yliopiston sosiaalityön opiskelija ja työstän tällä hetkellä Pro gradu-opinnäytetyötäni. Tutkielmani aiheena ovat saamelaisen sosiaalityön erityiskysymykset sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, mitkä asiat saamelaisessa sosiaalityössä ovat merkittäviä sosiaalityöntekijöiden näkemyksen mukaan. Tarkoituksena on saada sosiaalityön näkökulma esille ja sitä kautta tuottaa tietoa käytännön sosiaalityöhön. Tutkielma on sosiaalityön pääaineen opinnäytetyö ja ohjaajani toimii yliopistonlehtori XXX.

Aikomukseni on kerätä tutkimusaineistoa haastattelemalla sosiaalityöntekijöitä saamelaisalueen kunnista. Pyydän nyt teiltä apua tutkimusaineiston keräämisessä ja tiedustelen löytyykö XXX kunnasta sosiaalityöntekijöitä, jotka osallistuisivat tutkimukseen. Haastattelut toteutetaan haastateltavien määrästä ja toiveista riippuen, joko ryhmä- tai yksilöhaastatteluina. Haastattelut vievät aikaa noin 1½- 2 tuntia ja haastattelut tehdään marras- joulukuussa 2013.

Valmiissa opinnäytetyössä ei luonnollisesti tule esiin, mistä kunnasta tai mistä sosiaalityöntekijästä milloinkin on kysymys. Haastatteluaineistot käsitellään luottamuksellisesti ja nimettöminä.

Kun olen yhteyshenkilön välityksellä saanut tietoa sosiaalityöntekijöistä, jotka voisivat osallistua tutkimukseen, otan heihin yhteyttä, jotta voimme sopia ajankohdasta ja järjestelyistä tarkemmin.

Vastaa myös mielelläni lisäkysymyksiin sähköpostin tai puhelimen kautta.

Ystävällisin terveisin ja yhteistyötä toivoen,

Linda Järvensivu

Liite 2

TUTKIMUSLUPAANOMUS

Olen tekemässä Lapin yliopistossa sosiaalityön pro gradu–tutkielmaa saamelaisen sosiaalityön kulttuurisensitiivisyydestä. Anon tutkimuslupaa aineiston keruuta varten XXX kunnan sosiaalityöntekijöiltä.

Kyseessä on laadullinen tutkimus, jossa diskurssianalyysin menetelmällä pyrin tuottamaan tietoa siitä, mitä merkityksiä sosiaalityöntekijät tuottavat saamelaisen sosiaalityön kulttuurisensitiivisyydestä. Lähestyn tutkimaani aihetta sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta.

Tutkielman nimi on:

Saamelaisen sosiaalityön kulttuurisensitiivisyyttä paikantamassa

- Diskurssianalyysi sosiaalityöntekijöiden tuottamista merkityksistä

Tutkimus on ajankohtainen, sillä vaikka saamelaisen sosiaalityön kehittäminen on aluiltaan ja keskustelu kulttuurisensitiivisyydestä avattu, aiheesta ei ole vielä tehty tutkimuksia Suomessa. Samanaikaisesti Lydia Heikkilän, Elsa Hedemäki-Laitin ja Anneli Pohjolan tuore tutkimus saamelaisten palvelutyytyväisyydestä, tuottaa kuvan siitä, että saamelaiset ovat tyytymättömiä sosiaalityöhön. Näen tärkeänä tuoda sosiaalityön näkökulman esille, ja pyrin tutkielmallani selvittämään, mitä merkityksiä sosiaalityöntekijät tuottavat saamelaisen sosiaalityön kulttuurisensitiivisyydestä, ja mitä seurauksia näillä merkityksillä mahdollisesti on.

Haen lupaa marras-joulukuun 2013 aikana toteutettavaan aineiston keräämiseen. Kerään aineistoni haastattelemalla sosiaalityöntekijöitä kolmessa saamelaisalueen kunnassa. Haastattelut toteutetaan mahdollisuuksien mukaan ryhmähaastatteluina. Käytän haastatteluissa teemahaastattelurunkoa. Olen jo alustavasti ollut yhteydessä XXX kunnan sosiaalityöntekijään XXX, joka on tiedustellut sosiaalityöntekijöiltä halukkuutta osallistua ryhmähaastatteluun. Näillä näkymin XXX kunnasta löytyy kolme haastateltavaa.

Kaikissa tutkielman tekemisen vaiheissa noudatan hienovaraisuutta ja tutkimuksen tekemisen eettisiä periaatteita, mm. luotettavuutta, puolueettomuutta ja anonyymiyttä sekä salassa pidon velvoitteita. Haastatteluaineistot käsitellään luottamuksellisesti ja nimettöminä. Valmiissa opinnäytetyössä ei luonnollisesti tule esiin, mistä kunnasta tai mistä sosiaalityöntekijästä milloinkin on kysymys. Opinnäytetyössä puhunkin vain saamelaisalueen kunnista, enkä sen lähemmin erittele mitkä kunnat ovat tutkimukseen osallistuneet.

Kerään tutkimusaineiston marras-joulukuun aikana, jonka jälkeen litteroin haastattelut ja aloitan aineiston analyysin. Aineiston analyysivaiheessa osallistun Lapin yliopiston

järjestämälle diskurssianalyysin menetelmäopetus-kurssille. Tähtäimessä on, että tutkielma on valmis toukokuussa 2013.

Tutkielma painetaan Lapin yliopiston painossa. Se tarkastetaan ja hyväksytään tiedekuntaneuvoston kokouksessa ja valmistumisen jälkeen tutkielma on saatavilla Lapin yliopiston kirjastossa sekä sähköisessä Doria tietokannassa (www.doria.fi). Toimitan tutkielmasta oman kappaleen XXX kunnan sosiaali- ja terveystieteiden johtajalle.

Lisätietoja voi kysyä sekä tutkimuksen tekijältä että ohjaajalta.

Opiskelijan yhteystiedot

Tutkimuksen ohjaajan yhteystiedot

Liite 3

Teemahaastattelurunko

1. Vastaajan taustatiedot
  - koulutus
  - sosiaalityön työkokemus
  - saamelaisen sosiaalityön työkokemus
  - nykyinen työkuva

2. Saamelainen sosiaalityö
  - mikä on erityistä saamelaisessa sosiaalityössä
  - miten saamelainen sosiaalityö eroaa sosiaalityöstä valtaväestön kanssa
  - mitä erityistä huomioitavaa saamelaisessa sosiaalityössä on
  - mitä haasteita saamelaisessa sosiaalityössä on

3. Saamelainen asiakas
  - miten asiakkaan saamelaisuus tavallisesti selviää asiakastapaamisissa
  - mitä erityistä saamelaisen asiakkaan kohtaamisessa on
  - mitä huomioitavaa saamelaisen asiakkaan kohtaamisessa on

4. Kulttuurisensitiivisyys
  - mitä kulttuurisensitiivisyys on
  - miten kulttuurisensitiivisyyttä toteutetaan työssä (työmenetelmät)
  - miten kulttuurisensitiiviset työmenetelmät on valittu- asiakkaan toiveiden, yhteistyökumppaneiden näkemysten vai sosiaalityön näkemyksen pohjalta
  - miten kulttuurisensitiivisyyttä olisi mahdollista edelleen kehittää työssä
  - mitä haasteita kulttuurisensitiivisyydelle on

5. Kulttuurikompetenssi
  - minkälaista kulttuurista tietoa sosiaalityöntekijä tarvitsee työssä saamelaisten asiakkaan kanssa
  - minkälaisia taitoja sosiaalityöntekijä tarvitsee työssä saamelaisten asiakkaan kanssa

- mitkä arvot ovat tärkeitä sosiaalityössä saamelaisen asiakkaan kanssa
  - miten sosiaalityöntekijä kulttuurikompetenssi on kehittynyt käytännön työssä
  - sosiaalityöntekijän voimavarat kohtaamisissa saamelaisen asiakkaan kanssa
  - sosiaalityöntekijän kehittämistarpeet kohtaamisissa saamelaisen asiakkaan kanssa
  - työyhteisön voimavarat ja kehittämistarpeet
6. Saamelaisen sosiaalityön kehittämistarpeet
- mitä kehitettävää saamelaisessa sosiaalityössä on
  - kenen kanssa saamelaista sosiaalityötä kehitetään
  - mitä haasteita tälle kehittämiselle on